

ODSEVANJA

Koroška,
jesen-
zima
2019

111
112

revija za leposlovje in kulturo

ODSEVANJA

7 EUR

111
112

NA PLATNICAH

Naslovnica:
Stanislav Makuc,
Rdeče okno, 2016,
kombinirana
tehnika na
platno,
120 x 100 cm

Stanislav Makuc, *Tavajoča krajina*, 2019,
kolaž na papir, 50 x 36 cm

Kazalo

Blaž Prapótnik	NEMI GLASNIKI MIRU IN PODNEBNIH SPREMEMB	4	UVODNIK
Sara Nuša			
Golob Grabner	LEGLO PARAZITOV	6	POEZIJA
Ana Pisar	PESMI	7	
Matjaž Štraser	ZDRAVILO TRENUTKA	8	
Maja			
Visinski Andrej	OVITA V ŠAL	10	
Boštjan Gorenšek	POGUBA	11	
Štefan Marflak	POEZIJA	12	
Barbara Žvirc	VMES SONCE DVAKRAT ZAIDE	14	
Katja Kočevar	IZGUBIL SE JE ČLOVEK	16	
Bernardka			
Petrovič Mager	MENI	18	
Andrej Makuc	DROBNARIJE IZ GLOBALNE VASI	20	PROZA
	Svinjski parklji	20	
	Kapitalizem	20	
	Plastični vrečar	22	
	Črna baba	23	
Matjaž Lesjak	TELESA, GLAVE, OČI	27	
Maša K. Okorn	BELA LILJA	37	
Janja			
Vollmaier Lubej	Kratkoprozna zbirka OČI Andreja Makuca	48	KNJIŽNE OCENE
Helena Merkač	ZATE - 14. knjiga v zbirki E. A.	53	
Andrej Makuc	HARMONIJA MUNDI Janez Žmavc: Ob jaslicah	54	
Helena Merkač	POVEJ, NAPIŠI, PREBRAJ PRAVLJICO	55	
Natalija Černjak	VEDNO LAHKO IZBEREMO MED DOBRIM IN SLABIM	57	GLEDALIŠČE
Marko Košan	Melanholični čutni raztežaji koroške	58	LIKOVNA PRILOGA
	krajine v podobah STANISLAVA MAKUCA	58	
Miran Kodrin			
Alijana Tertinek	JENKOVI NAGRAJENCI v anagramnih stavkih	68	KULTURA
Uroš Zavodnik	ZGODOVINA LJUBEZNI Celovečerni igrani film režiserke Sonje Prosenc	73	
Uroš Zavodnik	ZEBRA - Mednarodni festival animiranega filma	74	
Uroš Zavodnik	SHOTS Festivalna filmska scena na Koroškem	76	
Zlatka Strgar	LEPA STARA GOSPA		
	70 let Koroške osrednje knjižnice dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem	78	
	SPOMINJAMO SE JANEZA ŽMAVCA	87	IN MEMORIAM
Majda Križaj	Če je prijatelj, se bo sam razodel	87	
Blaž Lukan	Spomini na Janeza	89	
Ivica Borko	Tisoče lepih spominov	92	
Marijan Pušavec	Srečanja z Janezom	94	
Draga Ropič	Bil je in pripovedoval mi je	96	
Andrej Golob	Moral bi pisati o pticah (V iskanju izgubljenega miru)	98	

Nemi glasniki miru in podnebnih sprememb

UVODNIK

Revija Odsevanja vztraja s svojimi kulturnimi prizadevanji desetletje in nekaj mesecev dlje, kot se mesto Slovenj Gradec ponaša z nazivom mesto glasnik miru. O reviji za lep-slovje in kulturo, njeni bogati beri in žlahtni tradiciji ter poslanstvu smo v jubilejnem letu že marsikaj izpostavili, v povezavi z mestom, kjer ima domicil, pa nekoliko manj, o omenjeni obletnici pa nič. Je glasnik preveč nem in morda pretirano miren za ta naziv? Si mesto to titulo (še) zasluži? S(m)o naredili dovolj? Presodite sami.

S spletne strani <http://www.turizem-slovenjgradec.si/slovenj-gradec/posebnosti-mesta>:

»Slovenj Gradec se je v zadnjih štirih desetletjih, zlasti s prireditvami in razstavami v Koroški galeriji likovnih umetnosti pod pokroviteljstvom Združenih narodov, uveljavil daleč preko meja domovine tudi kot mesto miru in mednarodnega sporazumevanja. Krona teh prizadevanj je listina, s katero je leta 1989 generalni sekretar Svetovne organizacije Perez de Cuellar Slovenj Gradec uvrstil med častne nosilce naziva glasnik miru.

Ideja mesta glasnika miru je promoviranje ideje manj nasilnega in bolj humanega sveta, sveta, v katerem vlada strpnost in medsebojno spoštovanje, s čimer so izpolnjene zahteve za boljše razumevanje miru na podlagi pravičnosti in človekovih pravic. IAPMC je okrajšava za International Association of Peace Messenger Cities, kar v prevodu pomeni mednarodno združenje mest glasnikov miru. Gibanje se je pod pokroviteljstvom organizacije Združenih narodov pričelo leta 1986, ki je bilo proglašeno za leto miru. Mednarodno združenje mest glasnikov miru je bilo uradno ustanovljeno leta 1988 in vodi program skladno s statutom združenja in kriteriji članstva. Predstavniki mest, včlanjenih v združenje, se srečujejo dvakrat letno z namenom izmenjave programov, idej in izkušenj z mesti širom sveta. Slovenj Gradec je bil tudi v to združenje sprejet leta 1989 in že od vsega začetka igra aktivno in vidno vlogo. Danes imamo čast, da je župan Slovenj Gradca generalni sekretar mednarodnega združenja mest glasnikov miru.«

Marsikaj drži in nas navdaja s ponosom. Postavljajo se tudi vprašanja. Kdaj je bilo besedilo ažurirano, ne vemo, ali so točne vse navedbe, lahko upamo. Vsekakor pa bi bilo potrebno kritično revidirati naš odnos do tega častnega naziva in predvsem ugotoviti, koliko so mirovna prizadevanja resnična, vidna, učinkovita in koliko so le formalna fraza ter poza salonskih mirovnikov in političnih funkcionarjev.

Po letu 1991, ko smo bili na Balkanu priča nepojmljivim krvavim morijam, ni bilo izza mestnih zidov glasnikov miru zaznati nekih vidnejših, formalnih ali neformalnih sporočil v zvezi s prizadevanji za mir v regiji in na svetu. Glavna mestna vrata so bila – vse drugače kot na znamenitem kvadratnem srednjeveškem grbu – zaprta. Tišina, nihče ni povzdignil glasu v bran civilizacijskim vrednotam in človečnosti. Niti ti ne, ki so k temu še močnejše zavezani – deklarirani glasniki miru. Seveda, za nazaj je lahko biti pаметen, in če smo pošteni, tudi pri Odsevanjih nismo dovolj odločno rohneli proti vojniam in se zavzemali za mir. V zvezi z balkanskim kotlom smo post festum sicer v Odsevanjih številka 59/60 jeseni 2005 objavili ciklus vojnih fotografij pokojnega fotografa Alojza Krivograda - Futyja, bistveno več pa v protivojna mirovna prizadevanja in pacifistični aktivizem tudi nismo posegli. Nerodno nam je lahko pred hipiji z Woodstocka, ki so pred 50 leti odločno dvigali glas proti vietnamski vojni (in se ob tem še malo zabavali).

Še danes nisem povsem prepričan, ali smo ob razpadu Jugoslavije večinoma o(b)-stali v šoku ali le bojazljivo prepustili pobudo drugim in pasivno čakali na razplet, ali pa smo bili v lastni navidezni varnosti le brezbržni. Nerešena dilema je postala (za)pletena košara za moralnega mačka.

Na osebni ravni sem ponovno navezal bežen stik z dvema tovarišema iz republik nekdanje SFRJ, s katerima smo bili v času služenja vojaščine sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja v isti enoti. Prvi, Ibro, s katerim sva bila graničarja na karavli na

Bolgarski meji, živi v Zenici. Drugi, z njim sva debatirala o Dänikenu v času urjenja v Nišu, je danes odvetnik v Beogradu. Slednji mi je preko Facebooka sporočil kratko misel: *razbili so nam Jugoslavijo, a nas niso nič vprašali*. Globoko sem se zamislil. In pri tem ne gre za jugonostalgijo, čeprav smo *preživeli socializem in se ob tem celo smejali*, ampak za zavedanje, kako malo vpliva ima posameznik, tako imenovani mali človek, bolje slehernik, na dogajanje, pa četudi ne ostane samo posameznik. Grenkoba veje predvsem iz drugega dela misli *a nas niso nič vprašali*. Mi v Sloveniji smo imeli referendum, nas so vprašali in smo jo v primerjavi z ostankom nekdanje države relativno poceni odnesli. In ob tem ne želim in ne morem pozabiti Željka Ernoiča, ki sem ga osebno poznal, in seveda drugih, ki so umrli v vojni za Slovenijo.

V zvezi s pacifizmom se poraja dilema, kdaj bi se moral posameznik začeti zavzemati za mir. Bi moral že na »štelngi« uveljaviti ugovor vesti, kar je bilo v času SFRJ obravnavano kot sabotaža, če ne že kar veleizdaja?! Ali se kasneje, ko smo se odcepili, ne bi udeležil bojov za obrambo lastne nove države, ker sem pač za mir. V času vojne za Slovenijo, ko smo se v polmraku pod cerado na tovarnjaku peljali iz Slovenj Gradca v Dravograd, kjer je bila kolona oklepnikov še vedno blokirana, me je resignirano in z intonacijo svarila v glasu vprašal sosed: »Zakaj greš tja?!« Odgovoril sem nekaj nepomembnega. Takrat je bil Željko že ubit in smo to vedeli ... Ne, takrat, v tistih trenutkih, oborožen z M48 kalibra 7,9 mm, o mirovništvu nisem razmišljal. Kaseje, po prvih spopadih, sem staro puško raje zamenjal za kalašnikovko, s katerim sem večče rokoval v času vojaščine tako v Nišu kot na karavli. A avtomatske puške M70 mi ni bilo treba več uporabiti. Nikoli več.

Potem se sleherniku *zgodí življenje* in nekoliko pozabi na idealizem, aktivizem, pacifizem... Pomirjen je s tem, da vestno ločuje odpadke in skrbno pazi, pod katero barvo pokrova zmeče svoje smeti. Le včasih se vpraša, zakaj za vruga ima vsaka vas drugače označene kante, to bi ja lahko imeli urejeno enotno po JUS-u, pardon, po DIN-u ali po standardu, ki ga narekuje direktiva EU.

Danes so ekologija, grožnja podnebnih

sprememb in mir v svetu tako zelo povezani fenomeni, da jih ni mogoče zaobiti ali obravnavati ločeno, sploh, če imamo v zvezi s tem resen namen in nikakor ob vsem tem ne moremo biti mirni. Tudi zato ne, ker je odnos do teme glasnika miru podoben problematiki podnebnih sprememb, kjer politika, ki razen nezavezujočih sklepov silnih konferenc, vrhov in nepreglednih sestankovanj ob razdiranju dogovorov ne premore drugega od trgovanja z emisijskimi kuponi. Biznis. Kar je milo rečeno kot prelaganje drobiža iz žepa v žep, za nameček pa to ni drobiž in tudi težave so usodne, kar pa se s prelaganjem ukrepov in rešitev v prihodnost le še stopnjuje.

Če pa se zadovoljimo zgolj z navidez velikimi besedami, nasmeški in rokovanji pred kamerami, nam tudi trenutno najbolj razvпита okoljska aktivistka Greta Thunberg po najboljših močeh ne more pomagati. Čeprav je v zadnjem letu za ozaveščanje o grožnji katastrofe in nujnosti ukrepanja – ne pa čevkanja – naredila mnogo več kot skupaj vsi delegati, komisarji, ministri, predsedniki, kralji in kraljice (in kar je še podobnih namišljenih avtoritet ter navlake iz ropotarnice zgodovine); in ta prispevek ni zgolj le na simbolični ravni, kot želijo njena prizadevanja relativizirati nekateri veleumi, češ, kaj pa je to takega, če se pelješ z jadrnico na podnebno konferenco ... Je morda učinkovitejši in pravilnejši odgovor na vse te grožnje ustanovitev resorja za »zaščito našega evropskega načina življenja« pri Evropski komisiji?

Vsaka ustrezna akcija se začne s pravilnim odnosom do težave, marsikdaj je osnovno, da težavo prepoznamo in priznamo. Ni pa tudi nepomembno, kako vse to ubesedimo in skomuniciramo, da bo razumljivo slehernemu Janezu (Borisu, Borutu, Donaldu ...), in bo srž problema tudi dojel. Joj, pa pustimo zdaj ob strani modrovanja trgovcev z meglo in s tako imenovanimi mehkimimi veččinami, da ni problemov in da so le izzivi. Ker če ti presahne edini vodnjak in ste ti, tvoji otroci, pa sosedje, živali v hlevu, hišni ljubljčki in rastline na polju ter na vrtu življenjsko groženi, ti je, medtem ko umiraš od žeje, res čisto vseeno kako se katastrofa imenuje. In ne moreš s suhimi usti it (rakom) žvižgat Ode radosti, sploh, ko gre zares.

Blaž Prapótnik

MEJNA LINIJA

*Pričakovanja visijo
čez mejno linijo
in ona električno sika.*

*Moja upanja se vlečejo kot sluz
in se žgejo na električnem pastirju.
Kako se ne bi cvrla tudi jaz,
ko pa mi je bil zavit okrog mojega vratu
kot krstna verižica
in počasi kuha moje zadnje zdrave misli.*

*Bolna sem in bolna bom umrla.
Kaj ti je bilo dano, princesa,
polna draguljev in usnja,
kar je bilo meni vzeto,
in zakaj?
Zakaj sem jaz naplavljen les,
preperel in trhel,
ti pa gojeno, živo sonce?*

POZIMI DOZOREL SADEŽ

*Izsušena in izpraskana do suhe podlage
bežim pohlepnim lovkam lažne morale.
Hlepim in hlastam
za sladko vodo vnovičnega rojstva,
moja renesančna pohotnost je neskončna.*

*Ne objokujem mojega pozimi dozorelega sadeža,
ker je čudežen,
kot v nebo vzeta grešnica, mati lažnega preroka,
kot moja naslada nad vsem morbidnim,
ki me slika v svetnico.*

*Dlan položim čez tvoja usta,
ne da bi premaknila telo,
ne da bi dala videti napor.
Morska pena skriva silovitost svojega nastanka,
pretenta z lahno čipko
in preden se zaveš, dihaš vodo,
jaz pa sem brezhibna pljuča.*

STRUPNIK

*Trznem,
ko tvoj obstoj
sunkovito potegne z nohti po struni,
napeti v mojem grlu.
Gib vrže vročino v moj želodec
in ustvari opojno past,
ki je sovraštvo.*

*Zakaj ne morem biti
le sij strupnika,*

namesto da sem strupnik sam,

*del kače, ki sanjari,
kako bi se ti zarila v žilo,
dokler ne bi prosil,
da ti odpusti tvojo estetsko lenobnost,
licemerskost,
tvojo duševno malomarnost
in tvoj napuh,*

*namesto da bi preprosto lezla po hrbtnenici navzgor,
jo nadomeščala.*

*Gabiš se mi
kot vsi, ki jih pomilujem,
kot vsi, ki so se nehali lupiti do otroka
in zavrgli preteklost,
ker je strgana.*

LEGLO PARAZITOV

*Plesalci,
ki omalovažujejo glasbo,
imajo namesto kosti
lestve.
Ne vedo,
da je eminentnost
brezpomenska
in imenitnost
absurdna,
da je odeja,
ki si jo pogrneš
čez pomanjkanje značaja,
kot mrliški prt.
Anahronističnost
je ugriz v suho žemljo,
ki zahrešči in razpade pod zobmi.
In vsi paraziti veselo hrskajo.*

Ana Pisar

PESMI

*

*Najbolj dovršena estetika poezije
Je zven subtilnih besed
Ki se ljubijo skozi moje misli
In kot napol rojeni metulji
Nedokončane
Visijo v lobanji*

*

*Hribovsko jutro,
ki me rodiš med zelene bregove
povsem drugega utripa.
Zelena je več kot le zelena,
ko postopanja čistijo um in
odkrušijo balast,
s katerim nisem več zrak za med otavo,
pršec za pregorelo zemljo.
Z velikimi koraki majhnih bolečin
kot zblaznela brišem zemljo z rok,
ko praska po žuljih in dolbe rane
na zgrbljenih rokah tistih,
ki so me položili v to jutro.
Toda vseeno jo ljubim,
ko stopam po golem asfaltu in
iščem mehko travo,
makadam z drobnimi kamni.*

*Ne,
nisem in nikoli ne bom
ujeta med nebotičnike.
Ne le skozi debla,
skozi vonj po senu in gozdnih jagodah,
ne le skozi tišino.
Skozi tebe diham,
zemlja,
četudi me včasih dušiš.
Najina merjenja korenin
in požrtih besed
se bodo končala,
ko mi boš s hribovskim večerom
povrnila vzeto.*

*

*Umiriš me kot polje
Po katerem se razliva sonce
In piš lastovičjega plapolanja
Ob mojih nogah pa se vzpenja
Nežna bukev
Ki bo najbrž preživela tudi najine otroke*

*Tako prekleto vžgana sva v to zemljo
Da seješ in orješ tudi če se
Gruda še ni ohladila*

*Kdo bo s potrpežljivostjo starih staršev
Čakal na žetev
Na težke klase
Ki se upajo rogati mogočnosti zelenega*

*Tubitnost je požrešna svinja
Razčloveči te in poneumi
Zato hlastava z nenasitnim gobcem
Še preden bi se rosa srečala
S prvim zrnom*

*In bi bukev čutila
Utrip najine žetve*

*

*Ko se pogovarjava
Kako je
V krogotoku naših duš
Najlepše
Novo bitje v trebuhu
Vidim tvoje nervozno dihanje
Ker veš da boš nekoč
Tudi ti zasejal otroka za naju*

*Ne da bi naju skrbelo
Le kot bi se prvič ljubila
Si dolgo zreva v oči
Pomenljivo
Z mnogimi medvrstičji
Pomirjena in hkrati iz sebe
Ker sva se našla
Prav zares
Našla*

*Ne moreva biti prepričana
Da bova skupaj gledala
Kako danes mlada breza
Odrašča v skorjasto staro*

*Vem pa
Da bom tudi čez 30 let
Prepoznala tvoje rjave oči*

ZDRAVILO TRENUTKA

*Pred ozadjem večnosti plešejo
klovni sreče svoj zlati ples.
Samoprevara je sladka,
burkaštvo bogato nagrajuje.*

*V zibel položeno prekletstvo
z bolečino odpira nove svetove.
Svetobolje je mrzla domačija.
Umazana gnezda so polna
zatohle človečnosti
in temperatura se dviguje.
Nekaj jih bo odletelo daleč
na podprtih perutih.
Ni časa za skromnost,
kadar so zvezde blizu.*

*V strogem samoopazovanju
razpadam in nekaj celic
se ne počuti več isto telo.
Skušam se zlepiti v tvojem potrpljenju,
a čas se izteka in ne vem, kdo si ti.
Bolj kot sem in boljše ko sem,
bolj sem sam.
Mrlički razpadajo tiho,
brez tragike samospoznanja,
za objokovalke imajo mlajši poseben čar.*

*Svoje gene želim zakričati
na papir brez tehnike.
Ne morem se glasneje upreti,
kot utišati smrt, ki diha iz mene.
Stopiti ven in se izgubiti v množici
slučajno naplavljenih porumenelih besed.
Pozabiti, da ure pojejo pravično
in zadnja preobrazba boli.
Ta zel je za srce, duše se ne dotakne,
do tja je še daleč.
V zanose z jedko tekočino žolča
zamaknjen pomakam pobegle rokave.*

*Če me kdo nagovori, me ne doseže,
sem že drugje, po obodu življenja.
Teci z menoj skozi slike dogodkov
in molče bova zaokrožila praznino,
dušo novega sveta.
Nekoč smo sedeli tu notri, pri sebi
in predli, kaj še pride.
Beseda je dišala po ognjišču
in koža se je kože držala,
okornost misli je bila porok iskrenosti.*

*Lepota ni le, kar te prehiti,
da se zalotiš s slikami tujega življenja,
da so sanje za zmeraj naprej oddane
in bi rabil več življenj za poravnavo.
Je mesto igrive spozabe,
kjer se nedoletnega sanje
v igro moči spremenijo,
da pokrije, kar je na zmagah krvi,
in sanjače nežno zapelje v igrače.
In sreča, ali ne uspeva najbolje
v slepi predanosti in je bolj izgubljen
tisti, ki močneje čuti?
Strma je pot zaljubljenec
čez kaskade naslade
v prevlado iz navade.*

*Pa bogastvo, to pravoverno
nadaljevanje vitezov časti,
na eni strani meča vrlina,
na drugi kri.
Pravica zasaditi rezilo
se ga še danes drži
in tisoče občudujočih pogledov,
med njimi prečudovite oči,
zaslepljene od svetle pijane sile,
ki lahko nosi rodove in plodi.*

*Na tržnicah roji samopozaba.
V incestu razploda družbe,
kjer se denar z denarjem množi,
smo za trenutek vsi zdravi in enaki,
pritisnjeni na skupni imenovalec veljave.
Tja se odpravim v klovnski preobleki.*

DÉJÀ VU

*Moja želja je puščica na napeti tetivi,
še vsa tu je že polna jutri,
v zgoščeni prežeči moči
hrani lepoto nerazvitih noči
in ko te končno srečam na
velikokrat mišljeni poti – déjà vu.*

*Na brezpotju med včeraj in jutri,
ko misli ugasnejo, novih pa še ni,
se privajam na izpraznjenost sveta.
Kako sem nekoč odgovarjal s travami
in vrhovi najvišjih dreves,
po vosku zelene duše je polzelo sonce.*

*Saj ni narobe dopustiti,
da sanje ostanejo sanje,
kadar vse pada, ker je spodaj ta svet.
Koliko stvari je obtičalo v zametku,
kjer se šele oblikujejo krila za let.
Kolikokrat je mrzav v očeh
odnesel komaj začetni razcvet.*

*Objemal sem vse,
da bi objel še vzvalovani rob,
od koder se je vznemirjenje širilo.
Odmev po žilah je šumel kot nabrekel
hudournik na poti v mirno dolino,
ko je poletje prehajalo v zenit.*

*Bilo je nekaj trenutkov,
za kar sem to bivanje imenoval dom,
ko so misli počivale na sanjavih vrhovih,
na pomodrelih podobah bokov.
Spodaj na poti pa raztreseni zlati lasje,
kot megla iz skrivnostne reke,
in je vse nedoživeto zorelo v zraku.*

*Za trenutek sem bil eno z namenom,
odloženim od nekdanj tu v meni,
brenčanje čebel je nosilo močnejšo
zamaknjenost v pozabljeno izgubo
in varljiva radost je napolnila večer.*

*In potem je počasi izginilo,
kar je tu v meni postavljajo svet,
skrivnosten v vsaki bilki, razpotju.
Vsa svetišča so od znotraj votla
in ognje prižigamo v upanju,
da se vrne zamaknjena, svetost biti tu – déjà vu.*

SAM

*Kovinski klic ptice
za megleno temo slutenih daljav
odvzame glas mojemu napetemu grlu
in odmeva v tišini zamolčanega.
Meja z zunaj je padla in uživam v otožnosti.
Tako močna je. Dovolj za pesem
in premalo za upanje.
Tako je bilo, ko nas ni bilo, ljudi,
kako brezosebno je lahko trpljenje,
kot čisto trajanje, kot v tektoniki sil kamenje.
Nimam moči za žalost, bila bi razkošje,
in sleherni utrip odnaša smisel trpljenja.
Po žilah se pretaka mrzav
in pustim mu, da me strese.
Na koncu ni posmeha, le vztrajen molk.
Najbrž nisem živel dovolj močno.
Zmedene misli so kot jata nemirnih krokarjev,
ki bodo zdaj zdaj odleteli v nov pomen,
so kot režeči se klovni,
slekli bodo pisane cunje in stopili med stvari.
Konec je samoprevar, gledališče slepila
in burkaštva je spustilo zaveso
in publika je odhitela na nedoumljive domove,
izgubljene v nedorečenosti množice.
Sam bog ve, kdo jim je oči tako nepopravljivo
obrnil nazaj vase, da sledijo igri kot žival. (Rilke).
Zaradi vas, zvezde, sem bil vzvišen nad njimi
in zdaj mi jemljete dušo.
Še zmeraj bolje kot zaskrbljeni očitki,
da obrti izdaje srca ne obvladam dovolj dobro.
Kje je zdaj deček, ki je občudujoče zrl mehanizme
in vesolje in vedel, na koncu je zmaga,
ko so nekoč za dvoriščem v vetru plapolali zmaji,
znanilci prerokovane drzne prihodnosti.
Gledal sem jih kot obljube gotove izpolnitve.
In smreka, že dolgo me razkrivaš,
kako nenadoma planeš v višine,
da je deblo povsem ravno in ga veje ne dohajajo,
le njihovi skrajni konci obvisijo v zraku,
kakor privezani z isto silo.
Že tisočkrat sem z vrha padel h koreninam
in bil z njimi v srcu gore, kjer se skrivnostno
združujeta usoda in prastara bolečina.
Kje si zdaj žalost, ti bližnja znanilka radosti?
S tabo bi lahko ljubil tudi druge.
Ne morem več niti priklicati podobe,
ki si si jo nadela. Preigrati moram celo lestvico
od ošabnosti do obupa, da to spoznam,
in obsodbe nosim tako smelo, kot bi bile zastave.*

Maja Visinski Andrejc

OVITA V ŠAL

LEPOSLOVJE

NAMERNO, NAMENJENO, NEMO

*lahko si slečeva kožo
namerno, namenjeno, nemo
lahko si zgrizeva kosti
v živo, na mrtvo, namenjeno, nemo
lahko se samo poljubiva
samo dava dol
karkoli, v živo
zapiči me
namerno in neomajno namerjeno
ne nemo*

NAJRAJE IMAM TISTE TAKOJ PO TEM

*Toliko čustev.
Najraje imam tiste takoj po tem.
Najbolj čisti so. Mokri.
Lepljivi. Pravi pravi.
Ne skrivam jih kot vse ostale.
Ne slačim jih, ni jih treba.
Ne hranim jim ega.
Imam jih. S tabo.
In to je to.*

OVITA V ŠAL

*Vem, da si me nekoč iskal
po vseh planetih, vulkanih in gejzirjih.
Ni me bilo, izginila sem.
Spustila sem rob mavrice,
jahala tiste oblakaste živali,
ovita v vse moje šale,
izgubljena sama s sabo.
Ni me bilo, čeprav si me
držal za roko, za obe roki,
brez glasu sem bila,
s pretanko kožo v ponošenih čevljih.
Toliko si me božal,
da sem pristala nazaj na Zemlji,
na vrtu spečega vulkana,
ovita v en sam moj šal,
da se slučajno ne prehladam.*

DEALNO SRCE

*Včasih si res ne obrijem nog.
Kolikokrat imam mastne lase in kakšno strijo več.
Nimam več idealne postave,
a še vedno imam idealno srce.
In dobre joške.
Dvignila sem zapornico,
spustila rit,
spila še eno temno pivo
- srečna sem v soboto zvečer.*

VATE VREZUJEM GRIZLJAJE

*noč me zapelje
jutro odpelje
ko me preteguješ
odtisov, ki spijo v nedrjih
lahkomiselno
me izrišeš s konico jezika
da brazde nabrekajo
utihoteno naskrivaj
medtem ko divjajo risanke
vate vrezujem zadnje grizljaje
izdihljaje*

GOLOTA JE MOJ BOG

*že skoraj neprimerno oblečena
s sledmi popotovanj do rezanja popkovine
pokajočimi kolki
in vsako leto večjim bogastvom na srcu
se slečem pred tabo
pod lučjo, do konca
da me vidiš, gledaš, raziskuješ,
božaš, neguješ, misliš,
močiš, drgneš, čutiš,
privijaš k sebi
tudi ko sem tiho
a v celoti obarvana
verujem v naju, gola
zajemam celo sebe, golo

Golota je moj Bog.*

Lažni bogovi (1999)

*Zasluga za zmago
je vedno v središču
zastre dvorane,
zajete v bojišču.*

*Tam vse je v blišču,
brez ene napake,
ujeto v trenutek,
za srečne bedake.*

*Za njih korenjake,
v neznano strmijo,
si iščejo žrtev
za novo morijo.*

*Le prst zavrtijo,
že čakajo sužnji,
kot plahe ovčice,
za zmage zaslužni.*

*In spet bodo tisti,
napačni v slavi,
spet z dvignjeno roko,
bogovi postali.*

Poguba (1998)

*Skrita v dnevu popolne lepote
se plazi za mano brez prave ideje,
se trudi, da v meni čustva pregreje,
čez mavrico skače v mislih pregrešnih,
ne najde frekvence, ne najde si ključa,
a skoraj nikoli ne zbere poguma,
hlasta po idejah že skoraj ekstremnih,
hlasta po resnicah preglasnih, požrešnih,
mi pravi,
da z mano bi sonce lovila,
mi pravi,
da vodi jo čudežna sila,
ki sama zatreti je noče, ne upa,
se raje predaja objemom obupa,
poguma ne zbere za prazno dejanje,
in raje še vedno verjame v sanje,
živi nad oblaki, živi v iluziji,
želi si, da končno dosegla bi zmago,
želi si, da storil bi majhno uslugo,
pomagal peljati ji dušo v pogubo.*

Bele vstaje (1999)

*Kjer smeh se skriva v vetru,
kjer svež vdih, izdih se maje,
tja do snežno bele vstaje,
vseh, ki kose brusijo v temi ...
Jih ne skrbi ...
Prihodnost nevnesena ...
Ostali so brez vsega,
le poštena misel,
ki nikoli zatajena,
riše pot krvavo na obraz ...
Zaverovani v svoj dokaz ...
Jih ne premami slava,
jih ne premami sled resnice v lažeh,
jih ne premami obljubljeni zabava,
njih zanima glasen smeh ...
Otrok, ljudi, sveta ...
Ne ječanje in trpljenje malega človeka ...
Ne žalitev svoje domovine ...
Vstali bodo v znak divjine!*

Gozdovi (1998)

*Kaj če sivi nam gozdovi,
ki postlani so z grobovi,
bodo kriknili kričeče,
preglasili nas bodeče,
nas zabodli z ideali,
nam zatrli krike v kali,
povozili nas z resnico,
ki zakrivamo si jo z ročico,
ki ni vredna naših upov,
naših blodenj in obupov,
vsi svobodni, brez bodice,
ker deležni so bili krivice,
zdaj pa jezni na postavo,
brišejo zakone in ustavo,
pišejo na novo zgodovino,
in rešujejo nam domovino,
ki je njihova usoda,
njihova bit in ne zabloda,
hočejo dokončno si resnice,
hočejo dokončno si pravice,
da pomagali nam bodo razumeti,
za kaj vredno je umreti,
ne za želje skreganih smrtnikov,
ne za sanje mučnikov,
ampak za resnico in zvestobo,
narodu za mir - svobodo.*

Štefan Marflak

POEZIJA

LEPOSLOVJE

*ko sem
z zemljo norel
ko sem
s štafelajem
pod goro
ko sem
brazde vonjal*

*ti žlahtna podoba
mojega kraja
pa havza
pa*

*v tej grudi
v tej
nepopisani trpkosti
v tej
neposlikani lepoti*

*v meni so lesovi zapeli
tu in tam kak cvet
in ti
gospa z gore*

*ti prijatelj joc
se spomniš
ko nama je
zastajal dih
na Ručnikovi kmetiji ...*

*od ljudi se je lažje posloviti
kakor od tebe
ki si mi zagrnila srce
(toliko da veš – tudi sanjal sem te)*

*ne povej
ne povej jim
o mrtvaški postelji
o
smehu
o
slovesu
o*

*veliko ljubezni
in trpkosti
sem shranil vate
mati*

*naj ti ljubezen
domačega kraja
preveva dušo
ko boš sanjal podobe
iz sosednje sobe*

*na tej božji
neutolažljivi njivi
strogo spodobni
samotni
slikam te trpke podobe
te ...*

*ko nikdar več ne zasanjam
ko ...*

*vate se polagam
v zemljo odhajam
ti ki nisi ...
o smrti
mi povej
ti
ki ostajaš
ti
ki vetru spletaš lase
ti ...*

*pa mi pripoveduj
o zgodnjem jutru
o najini ljubezni
o
pa mi pripoveduj*

*v noč pojdi
z dnevom se vrni*

samo o tem
ti lahko
samo
o jesenskem jutru
in jagodah
in
samo o tem
ti lahko

tvoje tihe solze
ljubljeni

v hiši
polni opravičila
sem
ob tebi ležal
ujet v tvojo senco
ti prijatelj moj

preden se leto obrne
bi morali
v goro
nove šege zapisati

v novem gvantu
v seniku
ob jabolčniku
četudi zadnjikrat
zrem
v goro
v njene lesove
v molčanje
včerajšnjega dne

o grudi bi
o trpkosti bi
o grobu bi
bi
o jutru
bi
o tebi
bi
o naju bi

pomladiva
to
kar je bilo
pomladiva to pot
to pot
po najinih lesovih
pomladiva to drevo
ki raste
v tebi
v meni
(what a fucking day)

ti
moja neskončna slika
ti
v modrini
ti
ki stojiš na pragu
mojih misli
ti
ki prebujáš besedo
ti
ki me zasanjaš
v sleherni noč

v grudo
si me povila
v vigred
v deževni čas

ko
te slikam
tebe
bela gospa

ob poti
tam
za mejo

prestrmel sem
ob
nežnosti tvojih rek

čevlje
sem si obul
te
k tamašne
čevlje

pomlad škriplje
tebe pa od nikoder

o fuck
tistemu ki mrtev leži
vremena napoveduješ
o fuck

ti
ki nosiš
v sebi
življenje in smrt
ti
povej mi
o poti
o praproti
o sebi

oh
te duše
med goro in Peco

litanije kletvic
liturgija smrti
tržnica pogledov
kupim cvetje in
grem daleč stran

oh
ta liturgija
mojih dni
še neposlikanih podob ...

»pri devetem hudiču«
si robate besede izrekel
ko v kozarec mošta
si bolečino
veselje ...
»pri devetem hudiču«

Barbara Žvirc

VMES

SONCE

DVAKRAT

ZAIDE

LEPOSLOVJE

VMES

*med časom
ko vstaneš
in ležeš
se na tisoče drobnih črk
prilepi med tvoje prste
in roke naredijo prostor
za vse male
premike prehode predstave pogovore
ko postanejo pretežke
se roke oprejo ob boke
z vdihni nabereš odtise
seganj stopinj sanj spominov
zavežeš vrečo telesa*

*med časom
ko ležeš
in vstaneš
se vse nabrano
poskrije v razpoke
hiše
ograje
ceste
mesta*

LA PETITE MORT, FRANK O'HARA?

*25. julija 1966 se zvije pločevina in na grob ti vgravirajo verz:
»Grace to be born and live as variously as possible.«¹
In ker ni bojazni, da bi se kdaj srečala, ti lahko zdaj, po tolikem času,
mirno povem, da mi niso vse tvoje pesmi zares všeč
in da me ne ganejo tvoja poznanstva.
Mogoče bi bilo bolje, če bi poezijo jemal manj resno
in dlje časa ostal v Evropi ter se družil s španskimi slikarji.
Si tu in tam v nosnice priklical vonj po sveži njujorški kavi
in mislil na daljave med ljudmi.
Tvoji radovedni sosedi te ne bi več videvali
in prijatelj, ki se je pretvarjal, da je slikar, bi ob večerih sam spil kozarec
rdečega
in iz sanj preganjal abstraktni ekspresionizem,
ki je paral ušesa in bodel v oči intelektualcem.
Sardine s slik bi odplavale v olje mestnih svetilk,
ti pa bi napisal še eno igro,
še en človeški umotvor za ploskajočo mestno elito.
Bitniki bi še naprej prekrizanih nog sedeli ob fontanah in dvigovali prah.
Billie Holliday in Miles Davis enako zvenita tudi v Evropi.
In avantgarda je mogoče samo malo bolj temna.
Mogoče bi poezija in življenje tebe morala jemati bolj resno.
Da bi pisal in mazal črke v besede. V stavke. V knjige. V mir.
Da bi še naprej divjal z viharji poezije. In s cest z rival Jamese Deane tistega časa.
Mogoče bi celo sam kaj naslikal. Ali pa bi samo nosil Srce v žepu.
Za vsak slučaj. Če te božje pokliče k sebi,
da bi skupaj barvala trave še visoko nad Zemljo.*

¹ Frank O'Hara: In Memory of My Feelings
(posvečeno Grace Hartigan; tudi napis na nagrobnem kamnu na njegovem grobu).

SONCE DVAKRAT ZAIDE

*

*Do doma so vse luči na semaforjih zelene.
V zraku vonj cvetoče lipe, črički
in kovaško kladivo.
V šal vlažnega večera
odzvanjajo nemirni koraki.
Z rdečimi stopinjami
iz trpežnega blaga,
da ne pohodijo v zanke ujetih začetkov.
Mlada trava čez boke in
slepo prhutanje hroščev,
ki so pozabili, da so majski.
Na partah dedek trem vnučkom
in prijateljčina sošolka iz vrta.
Nekdo sprehaja psa.
Lajež in tiho prigozarjanje.
Žvižg pozabljene lokomotive,
slezenast šum razgretoga asfalta
in potok barve mlečne kave,
ki vsako poletje zariše nove krivine.
Sonce dvakrat zaide.*

**

*Sonce dvakrat zaide.
Drevesa se razširijo v sence,
zrak se skrči na velikost vdiha.
Nihče ne hiti.
Mrak se odtisne na pločnik,
na rob cerkvenega zvonika,
čez uspavan potok.
Nihče ne hiti.
Sprehajalci pospravijo zgodbe v žepe,
pse na povodce
in privzdignejo klobuke.
Nihče ne hiti.
Skozi nizko prirezano grmovje
silijo svetlobni opilki,
netopirji oblečejo krila
in bočno letijo v oblake.
Nihče ne hiti.
V tak večer se rodi otrok.*

***

*V tak večer se rodi otrok.
S sivimi očmi
in dolgimi rokami.
Oče prinese drva,
zakuri v štedilniku in pristavi za kavo.
Iz majhne lesene skodele
na hrastovo mizo zlije mleko.
V luži se vidijo polja, konji
in trave in bosonoga dekleta.
Novorojeni jok pobriše podobe,
oče pobriše prah z oči.
Odprta polkna v hišo povabijo
brsteče življenje.
V zanke ujeti začetki
se spustijo z oblakov,
klobuki se pospravijo na omare.
Netopirji spijo.
Nihče ne hiti.
Sonce dvakrat zaide.*

SILOS

*Once there was a shock
that left behind a long shimmering comet tail.
It keeps us inside. It makes the TV pictures
snowy.
It settles in cold drops on the telephone wires.¹
V srajcah sedimo za mizo.
Noge pokrčene. Kava vroča.
Signale iz dremave podzavesti
odnaša mimo črnin vesolja.
TV je obrnjen v steno,
električni šum napaja
obgrizen svinčnik.
Razbita ogledala, lesena tla.
Iz pip teče poezija.
To še imamo. **To še lahko imamo.**
Pred oknom v drevesa zapletene žice.
Njihovi svetleči konci dobivajo popke.*

*Stones throw shadows as sharp as objects
on the moon surface.²*

1 Tomas Tranströmer: After a Death
(prevod v angl. jezik: Robert Bly).

2 Tomas Tranströmer: Outskirts
(prevod v angl. jezik: Robert Bly).

Katja Kočevar

IZGUBIL SE JE ČLOVEK

LEPOSLOVJE

***

*Izgubil se je človek.
Ob zadnjem videnju
je bil odet v veselje,
pisan optimizem
in ogrnjen v sanje.
Ima kratko pristrižen smisel za humor,
oči barve prijateljstva
in neskončno dobrodušen nasmeh.
Ima izjemno počasno hojo,
ustavi se ob vsem in vsakomur,
ki ga dan,
bolezen
ali se sam
potisne ob tla.
Govori z značilnim naglasom potrpežljivosti,
sliši neslišno,
kot je bitje srca,
brenčanje v glavi
ali jok osamljenega.
Nazadnje je bil viden
na vsakem koraku.
Za njim se je izgubila vsaka sled.
Kdorkoli bi ga videl,
naj ga nemudoma prime za roko,
odpelje v sončen dan,
sede z njim na travnik želja,
neskončno klepeta
in se naleze -
biti človek!*

***

*Kdaj je pravi trenutek,
da pridem na svet?
Kje je pravi kraj,
da začnem živeti?
Kako naj izbiram?
Kje naj lobiram?
Da ugledam prijazne ljudi,
da me nosi veselje
skozi mlade dni.
Da me ne ranita
vojna in strah,
da mi mladosti
ne ukrade usode zamah.
Nočem postati heroj
niti junak.
Nočem jokati,
nočem bežati.
Rabim le mamo,
očeta,
njuno ljubezen, objem.
Rabim le šibo,
kadar počnem,
česar ne smem.
Rabim le sonce,
luno in dež,
rabim svobodo -
podolgem, počez.
Kako naj izbiram?
Kako naj lobiram ...*

***

*Življenje je ravnovesje
med dnevom in nočjo,
med svetlim in temnim.
Med dobrim in slabim.
Srečnim in večnim.
Med jokom in minljivim.
Ni samo zabava,
je tudi trezna glava.
Nikoli ni samo dan,
nikoli samo noč,
nikoli nisi samo sam,
vedno najdeš pomoč.
Ni večna zima,
ni večnih rož,
nisi večen,
kot nisi večno
otrok.*

***

*Je.
Ali pa ni.
Tako se pač sreča deli.
A sreča,
da sreča ima mnogo strani.
Za ene ljubezen,
za druge denar,
tretjim veselje božji je dar.
A vsak,
prav vsak si želi,
da se ga sreča pri zdravju drži.
Ker sreče so take,
vsakič drugačne,
vedno enake.
In srečen že ve,
da z njo se igrati ne sme.
Da se ne kupi,
da se ne krade
in ne kroti,
da se na lotu je ne dobi.*

***

*Z večerom pride tema.
S temo pride strah.
S strahom pride osamljenost.
Z njo hrepenenje.
S hrepenenjem pride iskanje.
Z iskanjem pride srečanje.
S srečanjem pride upanje.
Z upanjem pride zaupanje.
Z zaupanjem pride toplo srce.
S toplim srcem pride ljubezen.
Z ljubeznijo pride svetloba.
S svetlobo pride toplina.
S toplino pride sreča.
S srečo ni nikoli teme.*

(Iz prihajajoče pesniške zbirke *Ob kavi*,
ki bo izšla pri Založbi Cerdonis, 2019.)

LEPOSLOVJE

Stanislav Makuc, *Pogled vase*, 2019,
kolaž na papir, 50 x 35 cm

Bernardka Petrovič Mager

MENI

LEPOSLOVJE

Sem in nisem

*Sem in nisem.
Sem.
Sem?
Sem!
Sem.
Sem in nisem.
Nisem.
Nisem?
Nisem!
Nisem.
Sem in nisem.
Sem in nisem?
Sem in nisem!
Sem in nisem.
Nisem nič.
Nič.
Nič?
Nič!
Nič.
Nisem nič.
Nisem nič?
Nisem nič!
Nisem nič.
Sem veselje.
Sem veselje?
Sem veselje!
Sem veselje.
Sem vrojen v ta svet.
Sem!*

Meni

Meni se ne zgodijo stvari.

Meni ne.

Jaz jih želim.

Meni ne zvođenijo stvari.

Meni ne.

Jaz jih živim.

V slepeč dan

*V slepeč dan
se pririnem,
razlezem se med mahje.
Kam?
Že me vleče navzdol,
raziskujoče,
žuboreče,
šumeče,
grozeče,
padam,
padam,
padam v globino.
O,
iz vrtinca se zbudim,
umirim, sonce me ljubi.
Je stena,
je zid,
ni skala,
nobenega kisikanja za zajtrk ni ...
Omotičnost mine.
Zbudim se v okroglini stekla.
Zaprta.
Oglata modrina:
izvir Lurd.
Oda.*

Povej mojim konjem

*Želim si izbrisati raj.
Želim si obdržati blagor otroške radovednosti.
Želim si podoživljati mladost.
Želim si objemati materinstvo.
Želim si odmisliti starost.
Želim si obdržati ljubezen.
Zakoreninjena je.
Vse več je je.
Ljubezni.*

Stanislav Makuc, *Dolina smrti*, 2015,
kombinirana tehnika na platno, 80 x 60 cm

DROBNARIJE IZ GLOBALNE VASI

LEPOSLOVJE

SVINJSKI PARKLJI

Zgodba ni z mojega zeljnika, ampak iz Ivčevega Spara. Posredovana mi je bila za mizo v eksterierju nove slovenske gostinske stvarnosti – to je v priročni vrtni kadilnici lokala s kuran-tnim poimenovanjem Pub. Časov, ko smo hodi-li v gostilne z imeni Pri Ančki, Gostišče Dom, Karničnik ..., je nepreklicno konec. Pripadali so družbenemu eksperimentu, ko se je še skušalo pisati človek z veliko, pa se ni izšlo. Svet se je še enkrat postavil na glavo: ponovno smo vzpostavi-li že videno.

Zdaj pa nazaj v današnje Ivčevo jutro. Smo pred Sparovim oddelkom s svežim mesom. Vrsta kupcev je kratka, komaj imena vredna (a vendar), mesar skuša streči hitreje od hitro. Pred Ivčem se prestopa starejša gospa: zagotovo penzionistka ali pa še to ne. Razlog za nemir v nogah ni zapre-teni parkinson, tudi ne na predogled razstavljena živordeča plečeta, stegna, zarebrnice ... Očitno natančno ve, po kaj je prišla.

»Imela bi dva svinjska parklja!«

Mesar skuša zaduhovičiti: »No, tega si pa želi komaj kdo.«

In se nasmehne. Potem doda: »Mislim – imeti svinjske parklje.«

Zdi se, da je šel malo predaleč, zato se izvle-če: »Dve svinjski nogici torej.«

Pobere ju s kupa v vitrini, kjer so vzorno zlo-ženi prednji deli svinjskih tac.

»Kisle juhe se mi je »zluštalo«,« razlaga gospa in sliši se, kot da opravičuje svoj nakup pred ne ve se kom – mesarjem ali pa tistimi v vrsti za sabo. Najbrž pa skuša pregnati zagato zaradi skromne-ga nakupa.

Ko je naročilo odloženo na tehtnico, pobara:

»Koliko pa je?«

»66 dek.«

»Hočem reči – cena ...?«

»85 centov.«

Gospa pretehtava, mesarju se mudi. Posel mora naprej. Priganja z očmi, ki se že pasejo na Ivču.

»Dodam še eno? Dve? Novo robo dobimo šele naslednji četrtek.«

Gospo v tem trenutku komaj kaj zanima novi četrtek. Mesar pa trguje naprej.

»Bo še za žolco. V frižiderju vas bodo brez problema počakale kakšen dan.«

Gospa v roki stiska platneno nakupovalno

vrečko. Človeku najprej pade na misel vprašanje, če sploh ima hladilnik.

»Priložim še dve?« kar ne odjenja mesar.

Zdaj ženska zdrsi po vrečki navzdol, da obdr-ži v pesti tisto, kar je na njenem dnu. Zaskrbi jo, da je ne bi izdalo ropotanje kovancev.

»Samo en parkelj mi dajte. Dovolj bo.«

In mesar potem, ko prepolovi prej naloženo, na glas povzame za digitalno tehtnico, da ja vsi slišijo:

»En svinjski parkelj: 32 dek, 41 centov. Bo v redu?«

»Dovolj bo.«

Ivču je jasno, za kaj gre. Hoče se že oglasiti in naročiti mesarju, naj priloži k svinjskemu par-klju prej odvzeto in signalizirati gospe, da bo on poravnal račun. A ga še pravi čas razsvetli, da bo s svojo ponudbo žensko morebiti še bolj ponižal, kot je že bila.

Molči in pred očmi mu zapleše vodilo sodob-nega potrošništva: Pri nas je kupec kralj.

In se vpraša: Kje je to – pri nas!?

KAPITALIŽEM*

S Samsungovega zaslona mobilnega telefona: 25 % POPUST NA IZDELEK PO VASI IZBIRI lahko izkoristite od torika, 28. aprila, do petka, 30. 4.

Sporočilo posredovano v ponedeljek, 27. aprila, na praznični dan upora proti okupatorju, zato na mobilni aplikaciji še obvestilo, da so v trgo-vskem nakupovalnem centru na ta dan aktivni skrajšan delovni čas.

In sem se držal napotil.

V petek, 30. aprila, to je zadnji dan, ko je še mogoče izrabiti napovedani popust, se z ženino in svojo SPAR plus kartico ugodnosti ter naku-povalnim cekarjem (ne zaradi eko osveščenosti, ampak zaradi štednje – tako se izognem stroškom kupnine plastične vrečke, ta je 0,17 €) odpravim v potrošniški raj, ki se je stacioniral med še dva druga ob mestni obvoznici.

Na dveh družinskih nakupovalnih lističih imam nanizana lična asortimenta v funkciji sodobnega opomnika. Zapisani artikli si sledijo po razvrščenih blagovnih policah v Sparovem centru, da lahko potrebno naložim v nakupoval-

ni voziček v idealnem enem medpoličnem obhodnem krogu. Začnem pri zelenjavi, končam pri toaletnih potrebščinah – vmes pa je sparovsko razkošje potrošnikovega veselja, to je mainstreamovski uvid sveta. Artikle v vozičku zlagam v dveh razdelkih. Pri prvi polovici bom izkoristil ugodnost, ki mi jo zagotavlja moja SPAR *plus* nakupovalna kartica ter vnovčil 25-% popust na izbrani artikel, pri drugi polovici bom storil enako s pridobitnim bonusom, ki zaradi zvestobe SPAR klubu pripada ženi.

Tako sem na dan pred dela prostim prvim majem, ko goduje Jožef, zavetnik delavcev, praznuje pa proletarijat vsega sveta, kolikor ga je še ostalo, prisluzil kar nekaj radostnih trenutkov. Z unovčenim 25-% bonusom na svoji kartici sem z nakupom 1,15 kg pljučne mladega goveda (kg 35,99 €), kar je skupaj 41,38 €, v družinski blagajni posredno prihranil 10,34 € popusta. Z ženino SPAR *plus* kartico ugodnosti sem z uveljavitvijo bonusa ob nakupu platoja češkega temnega piva Kozel v pločevinkah (30,72 €) pridelal še 7,68 €, skupaj torej 18,02 €. Posebnega presenečenja in navdušenja nad Spar ponudbo in ugodnostmi, pravzaprav nad njegovo skrbjo za zvestega kupca, sem bil deležen še ob preverjanju obeh računov po plačilu kupnine, zakaj praznični čas mi je prinesel še dodatni 10-% popust na oba celotna nakupa, na kar – neobveščen – sploh nisem računal, popust pa je veljal tudi za izdelke v akciji. Tako mi je prva enota (skupaj 87,66 €) navrgla še 8,76 €, druga pa 4,12 €. Suma sumarum 30,90 €. Kolikšnega morebitnega popusta sem bil delež pri še katerem od kupljenih artiklov, nisem več preverjal. Sem se kar malo ustrašil, da bi se ob takšnem tempu popustov znalo zgoditi, da bi Spar ugotovil, da se je bonusno uštel in zdaj že on dolguje meni, zato sem si prizadeval s pridobljenim kar se da hitro vrniti iz potrošniškega vsemirja v realnost.

Ko sem na odlagalnem pultu prelagal kupljeno v cekar, plato s Kozli pa seveda pustil na spodnji polici vozička, da sem z nakupljeno robo lažje zmogel do parkiranega avta, sem pogledoval k blagajni in h kupcu, ki je bil na vrsti za plačilo za mano.

Ni bil tako potrošniško razvit kot jaz, zakaj nabrano je tovoril v nakupovalni košarici. Pa tudi v njej odložena drobnarija bi v morebiti uporabljenem nakupovalnem vozičku delovala ne le skromno, ampak bedno. To pa ubija človekovega duha. Toda bil je enako zvit kot jaz. Tudi on je imel dve SPAR *plus* kartici ugodnosti. In v košarici dva kupčka. Zame je bila njegova uporabljena taktika samo še en dokaz, da je bog pravičen – kajti ko je delil preživetvene manire, je vendarle pravičniško trosil. Tudi on, moj sonabavljaec, je

razumno uporabil praznični SPAR *plus* delavski bonus. Prvih 25 % na izbrani artikel je uveljavil pri nakupu osmih svinjskih karejev, drugega pri litrskem jeruzalemčanu. V košari sta sicer bili še dve litri, a polno plačljivi, zato je izbral znamko Moj pajdaš – najcenejša med ustekleničenimi vini je, a nosi ime, ki hrabri, ker obeta družnje. Skupaj je bil ob svojem nakupu, očitno tudi namenjenemu za praznično proletarsko nažiranje, deležen 1,98 € popusta.

Med odhajanjem sem skorajda postal žrtev sentimenta. Skoraj 31 € mojega popusta proti njegovima 2 €.

Ni veliko manjkalo, pa bi se v meni predramil moj potlačeni jaz, hočem reči – tisti, ki sem mu stregel do tridesetega leta sanjaštva: družbena pravičnost, razsvetljenska mantra, da so vsi ljudje rojeni enaki in imajo enake možnosti ... Pa tem podobni odvodi pravega revolta. Surogati izgubljene vere pač.

Se mi je kar malo zasmilil. Pa mi je slabo vest pregnala zdrava pamet, to je aktualna scientološka vera: izbran za razkošje sem po božji volji – upreti se temu bi bil naglavni greh. Sploh pa: smet se z Bogom kregati ne sme. In SPAR *plus* to ve.

Prvomajsko praznično kosilo je dišalo. Le ko sem pomislil na petkovo nakupovanje in na tistega tipa, ki je plačeval za mano, se mi je med požiranjem enega izmed grizljajev, čeprav je bila pljučna pripravljena slastno, naredil podlek, ki dolgo ni hotel naprej. Pomagal sem mu s požirkom Kozla.

In kako gresta skupaj aristokratska pljučna in delavski pir? Gresta, celo zelo dobro. Pa še tabuje o meščanski eliti razbijamo z njim. Namreč – vino človeka vznemiri, pivo ga uspava in poleni. Pretrdo garamo, da bi si to pustili vzeti. A toliko moči nam je še ostalo, da nas je vseh sedem soudeleženih pri prvomajskih bakanalijah na domači zelenici, po kakšnih dveh urah, ko je šla tudi kozlovska zaloga h koncu, bodisi vzklikalo ali pa samo aplavdiralo ob izjavah v poklon praznični namembnosti:

- Svoboda, enakost, bratstvo.

In smo ponovili še francosko:

- Liberté, égalité, fraternité.

Vse s tremi grlnimi r-ji, da se natančno ve, kdo se je kdaj v gimnaziji učil jezika diplomacije.

Potem pa vpili spet po naše:

- Živel 1. maj, praznik dela!

Pa pozivali v akcijo:

- Proletarci vseh dežel, niste še združeni.

In:

- Z vami nas je več!

Zasanjali smo se še v prihodnost:

- Naslednje leto hočemo reprizo.

Sosedje so nas začeli zaskrbljeno pogledovati čez živo mejo, zakaj vse je kazalo, da bi se lahko zgodila severnjaška bela noč.

Nam pa je šlo le še za zgodovinsko preverjeno, zato smo jih tolažili:

- Vsak je svoje sreče kovač.

In še:

- Čestitam ob prazniku dela.

In smo s pridvigovanjem praznih pločevink nazdravljali resničnosti.

* Grafit na zadnji steni ljubljanske Drame.

PLASTIČNI VREČAR (AKRONIM PV, IZGOVARJAVA PEVE)

PeVejev zadnji aktivni vstop v reševanje sveta pred obetajočo se plastično kataklizmo je bil transparenten: fizično, ne spletno, torej lastno-ročno je na eni izmed stojnic podpisal Svečano zaobljubo civilne pobude *Pozor!!!ni za okolje* in s tem k svojim že številnim svet reševalnim naravnostim priložil še zavezo, da bo spodbujal razvoj zavesti o uporabi trajnih vrečk.

Stara navada pa je železna srajca. Odvreči je ni mačji kašelj, četudi smo si jo privoščili le kot nakupovalno plastično vrečko. Razlog ni samo eden.

PeVejev vrečarski križev pot se je začel že s prvim prihodom v nakupovalni center po omenjeni ratifikaciji bilateralnega sporazuma s *Svečano zaobljubo* ... Družinsko so mu naložili, naj po službi stopi po kilogram pomaranč. Bilo je prvi dan po zaobljubi in seveda je v nakupovalni raj vstopil brez trajne vrečke. Globoko uza-veščenemu mu ni preostalo drugega, kot da je sedem izbranih oranž naložil na levico, ki jo je v ustrezni oddaljenosti držal toliko stran od trebuha, da je naredil priročno cajnico, ter razsuti tovor po tretjem poskusu le uspel transportirati do tehtnice. Neto teža - 1,27 kg, cena - 2,15 €. Etiketo je nalepil na enega izmed kupovanih oranžnih sončec, jih z vage ponovno preložil v transportno priročnico in z enim samim vmesnim postankom, ko je spet pobiral eno izmed pobeglih oranžnih krogel, breme pritovoril do blagajne ter nakupljeno razložil po črnem blagajniškem tekočem traku. Svoje blago je zaznamoval z dvema ploščicama *Naslednji nakup*, da se med premikanjem tekočega traku oranžne krogle niso mogle pomešati z odloženim asorti-

manom kupca pred njim ali onega za njim.

Blagajničarka je začudeno gledala, ko pa ji je PeVe pokazal na pomarančo s prilepljeno informacijo o ceni, se je začelo.

»Gospod, sadje morate spraviti v vrečko in na vrečko nalepiti etiketo s ceno.«

»Ne uporabljam plastičnih vrečk. Sem pozoren za okolje.«

»Gospod, tako neembaliranega nakupa več kosov sadja vam ne morem obračunati!«

»V čem je problem?«

»Poslovodkinja sektorja sadje in zelenjava ne dovoli.«

»Kako? Splošni družbeni okoljevarstveni trend je ...«

Stranke za njim so začele zagodrnjati. Mudilo se jim je.

»Kako pa naj vem, da ste stehali vse pomaranče?«

»Menda ja ne mislite ...?«

»Nič ne mislim, gospod. Tudi mene kontrolirajo. Upoštevati moram navodila.«

»Kaj bova pa zdaj?«

Blagajničarka je s police pod blagajno izvlekla plastično vrečko z natisnjenimi Spar oznakami - zelen krog z navznoter usmerjeno puščico, vanjo spravila kotaleči se oranžni razsuti tovor in se sama odpravila do tehtnice. Ko se je vrnila, so bili ročaji vrečke nad kupljenim zavezani, na vrečki pa etiketa z bistvenim: 2,15 €.

Hrabril se je, da bo na nov nakupovalni dan zagotovo bolje pripravljen.

Naslednjič je v taisto trgovino zmagoslavno vstopil z laneno vrečko in napisom *Pozor!!!ni* itd.

V okolju prijazno malhico je odložil deset babur, zakaj receptura je zagotavljala, da bo iz pol kilograma svinjsko-goveje mletega mesa, dveh pesti riža in enega Fanta pripravljenega nadeva dovolj ravno za takšno število polnjenih paprik. Etiketa s težo in ceno se je na laneno tkanje sicer težje prijela, a je šlo. Pri blagajni pa:

»Gospod, blago morate zložiti v prozorno nakupovalno vrečko.«

»Ne morem, ne smem in ne bom: sem *Pozor!!!ni za okolje*.«

»Oprostite, tako embaliranega blaga ne morem obračunati.«

»V čem je problem?«

»V ceno je vračunana tudi teža vaše nakupovalne vrečke, ki gotovo ni majhna.«

»Nič ne de, bom plačal tudi taro, kot da je babura! Raje sem sebi v škodo kot svetu v ...«

»Tare ne smem obračunati po ceni artikla.«

Stranke za njim so začele zagodrnjati. Mudilo se jim je.

»Bom vam stopil v bran, če bo treba!«

»Gospod, komaj sem dobila to delo.

Kontrolirajo me. Ne bi bila rada spet na cesti. Prosim, razumite me!»

»Kaj bova pa zdaj?»

S police pod blagajno je potegnila vrečko z natisnjenimi Spar oznakami – zelen krog z navznoter usmerjeno puščico, vanjo preložila razsuti baburski tovor in se sama odpravila do tehtnice. Ko se je vrnila, so bili ročaji vrečke nad kupljenim zavezani, na vrečki pa etiketa z bistvenim: 1,12 €.

Tri cente je bila vredna pravičnost, pravzaprav vrednost *Pozor!!!ni za okolje*.

Plačal je, stopil do police in presul papriko iz plastike nazaj v okolju prijazno. Blagajničarki je še namignil, da vrača vrečko Spar in naj jo pospravi v svoje delovno okolje za drugega kupca. Zavrnila je ponudbo.

Ko je stopal proti izhodu, je vanj čisto narahlo zavrtal črv dvoma o smiselnosti zvestobe svoji odločitvi.

Potolažil se je, da v tretje gre rado.

Takoj ko je v naslednji nakupovalni misiji obstal pred jabolki, ki bodo ob kisli smetani in skutii nadev v zavitku, sta ga pridobljeni skušniji postavili na realna tla. Ne bo šlo. Doma je v vrečko *Pozor!!!ni za okolje* pozabil spraviti še papirnato vrečko, v katero bi odložil jabolka. Vendar je bil v nakupovalnem centru Spar tolikokrat, da se je možnost rešitve ponudila sama od sebe. Stopil je do oddelka s kruhom.

»Eno papirnato vrečko, prosim?»

»Kaj pa v njej?» se je nasmejala prodajalka.

»Samo vrečko potrebujem.«

»To pa ne bo šlo.«

»Kako?»

»Šef ne dovoli. Vrečke lahko uporabimo samo za embalažo artiklov z našega oddelka.«

Stranke za njim so začele zagodrnjati. Mudilo se jim je.

In je ponovil vajo: jabolka v laneno, blagajničarka v plastično, PeVe po plačilu kupljeno nazaj v *Pozor!!!ni ... za okolje*.

Vendar PeVe ni obupal. Vaja dela mojstra. V četrto gre rado.

»Pa pohiti. Ribe bi rada vsaj za kakšno uro marinirala.«

To je bila PeVejeva žena.

Ravno je hotel zadegati desno nogo čez sedež kolesa, ko je dodala:

»Menda boš ja šel z avtom. Mudi se! Sploh pa – hočem sveže ribe!«

In se je zgodilo, kot se sprva ni namenil.

Po kakšnih treh citroenovskih kilometrih je PeVeja presekalo – v torbi na kolesu je pozabil vzorno pripravljeno laneno *Pozor!!!ni za okolje* z dodanima dvema papirnatima vrečkama v njej.

Še kakšnih sto metrov so se vlekli trenutki

odločitve. Potem je avto obrnil in se vrnil po embalažo.

Če bi izračunal ogljični odtis tega dejanja, bi zagotovo bilo razumneje in umneje, da bi pot nadaljeval in, pri ljubem bogu, strpal nakupljeno v plastično taro. Povzročena ekoškoda bi bila manjša.

A v njem je bilo živo še marijaterezijansko šolsko dognanje, da človek zna šele po sedmih ponovitvah. Torej nič popuščanja. Pred njim je bilo zgodovinsko utemeljeno bonusno razkošje še treh PeVe poskusov.

ČRNA BABA

Iz Paškega dola v Melinjski kot je edina dolinska pot skozi Hudo tesen, ki je resnično tako ozka, da zna biti v njej kdaj že kar sredi dneva tesnobno čez vsako mero. Ko je treba skoznjo z avtom po cesti, ujeti med živo skalo in reko, in se orientirati po beli sredinski črti na asfaltnem traku, je premikanje bolj podobno tipanju nove poti kot sproščeni vožnji. Sploh ponoči zna biti neprijetno, še posebej, če je v človekovem najzvestejšem spremljevalcu zaseden samo voznikov sedež. Takrat se zna sredi kot v rogu temne soteske v voznikovi glavi marsikaj prebuditi. Ne samo tistemu, ki je posvečen v skrivnosti tega kosa sveta: prikazati se mu denimo zna kozlovi podobna puščavnikova lasata in s kosmatijo zaraščena glava, zakaj nesrečnik se je v jami nizko nad cesto pred ne prav davnimi časi resnično naselil in v njej do svojega konca ljubezensko nesrečo pestoval. Nihče ni vedel, kako je končal in vse je mogoče: se ni zgodilo samo enkrat v tem našem tu in zdaj, da je svoj mir našel samo pokojnikov prah, njegov duh pa ni zmožel v onostransko. Skozi privid zna popotnemu huškniti v kakšno izmed vojnih pripovedi priklicana podoba katerega izmed onih, ki so bili tu v zadnjih dneh druge vojne med begom pred storjenim zlom in kaznijo zmrcvarjeni. V otroškem spominu shranjena se zna prav tu iz pribajanega spomina v zdaj sicer dozorelo glavo skobacati podoba katerega izmed tistih, ki na tej med prepadne stene ujeti poti ni voljno odmeril, kar mu je bilo ukazano od onih, ki so bili za skalovjem in v grmovju prikriti. Tako so mu bili razbojniki prisiljeni glavo preklati in sami vzeti, kar so se namenili dobiti.

Skratka – Huda tesen je znala biti vse od davnine naprej še kako živa, a vedno znova drugače: kot povedano – v 18. stoletju je v njej preživel svoj vek kakšen za večno v stvari srca verujoči obstranec, v 19. so si sem prihajali svoje vzeti rokovnjači,

ni jih bilo malo, ki so morali tu pred manj kot stoletjem še zadnjo črto pod svojim judeževanjem potegniti. A bolj ko se je bližalo novo tisočletje z GPS-ji in mobilniki pa računalniki, manj se je zdelo verjetno, da bi se moglo v tem odročnem svetu še kaj nenadejanega zgoditi.

A kot se zna resničnost imenitno igrati, je Huda tesen svojo najbrž še ne zadnjo zgodbo napletla tik pred vstopom v tretji milenijum, ko se je z gotovostjo smelo trditi, da je času povsem pošla sapa o zgodah divjih jag, škopnikov, volkodlakov ... Ne nazadnje je bil to čas, ko je človeku manjkalo le še drobce, da bi razkril poslednjo skrivnost in mogel videti pod prste stvarniku v tistem hipu, ko je spočel svet. Tako je bilo vse, kar se je po njegovi volji naklotilo iz prvega človeškega semena, v pričakovanju razodetja resnice resnic. Obetal se je trenutek, ko bi bil presežen še zadnji razlog za baje o nadnaravnem. Prav v tem izbornem pričakovanju poslednjega, z obetom razkrinkanja stvaritelja, se je v Hudo tesen kot v posmeh prizadevanjem samooklicani kroni stvarstva naselila skrivnostna črna baba.

Začelo se je kot pri vseh velikih odkritjih. Z drobnarijo, ki je za začetek pri večini prebudila nejevero in posmeh, pri večnih strahopetcih pa prva čudenja. V rudniku ali fabriki zaposleni mali ljudje, ki so se ponoči iz druge izmene v paški prestolnici vračali domov v Melinjski kot, so začeli pripovedovati o nenavadnih srečanjih: ob cesti sredi Hude tesni se je vsake toliko prikazalo v črno haljo odeto bitje. Iz prve roke pa so bili mimobežnega srečanja s strah zbujujočim stvorom deležni samo tisti, ki so bili v avtu sami. Seveda ga med njimi ni bilo junaka, ki bi bil pripravljen upočasniti vožnjo, sploh pa bog ne daj ustaviti in v avto vzeti neznanca, ki je vedno pogosteje z mahanjem skušal izmoledovati sopotništvo.

Niso pretekli niti trije tedni, pa jih je že vsaj sedem znalo govoriti o enaki skušnji: sredi Hude tesni je, na njegovi desni, stisnjena ob steno, stala silhueta v črnem, skorajda zagotovo v krilu, ki je z vedno bolj odločnim signaliziranjem naprošala za prevoz. Nobeden ni obstal, tolikšna je bila groza – niti oči ni mogel dovolj premakniti, da bi prikazen dobro videl, kaj šele, da bi prestavil desno nogo s plina na zavoro in ji omogočil prisesti.

Buč, sicer treniran amaterski karateist, je pripovedoval, da je nekaj po polnoči vozil v nasprotni smeri: iz Melinja v Paški dol in da se je figura v črnem naenkrat dvignila iz teme na cesto. V hipu je bila korak globoko na njegovem voznem pasu. Najprej je instinktivno zaviral, potem pa mu je nenadziran strah postoril svoje: oster zasuk volana v levo, da se je izognil trčenju, ko pa je bil mimo pošasti, je le še pritisnil na gas ... Še na

misel mu ni prišlo, da bi v vzvratnem ogledu preverjal, kaj je bilo z onem, ki je sililo na cesto, kot tudi ne, da bi zmanjšal hitrost. Ustavil ga je šele dvojni cestni es kakšen kilometer naprej. Ni bilo hudo, pa vendar ...

Potem je bil nekaj dni, pravzaprav noči, še bolj – zadnji dve uri pred polnočjo in uro po njej –, v tesni spokojen mir. Očitno je dogodek spravil k pameti tudi prikazen. A ni trajalo dolgo, zakaj na vsem lepem se je spet vrnila na eno izmed svojih prejšnjih stojišč.

Iz večera v večer, pravzaprav iz priložnosti v priložnost, se je, takoj ko je bil v avtu en sam, črna baba znala potegniti iz teme na cesto. Po dveh mesecih se je toliko privadila prometu, da je skušala ustaviti voznika z jasno v komolcu pripognjeno roko in dvignjenim palcem. Obleka in rokavice so bile še vedno črne. In v temi jo je bilo težko videti – pač le toliko, kot jo je obliznila svetloba žarometov.

Fantje so se ji odločili nastaviti past. Sopotnik v avtu se je leže potuhnil na zadnjem sedežu. In priložnostna lovca na črno babo sta bila odločena, da prideta stvari do dna. A v črni babi so bile očitno nezemske moči – nobenemu na podoben način prikritemu paru se ni prikazala.

Zdaj se je našel še komaj kdo, ki si je upal med deseto in polnočjo in uro po njej sam v avtu po tej kot kača zviti cesti.

Minil je mesec dni brez incidenta, ko se je zgodilo srečanje iz prve roke.

»Ga ni denarja, za katerega bi šel še enkrat. Skozi Hudo tesen, v trdi temi in sam v avtu nikoli več. Za nič na svetu.«

»Povej še enkrat. Od začetka. Vse.«

»Stokrat sem že povedal.«

»Pretiravaš. A če je res, kar trdiš – povej še stoprvič.«

»Ob deset čez deseto sem na fabriškem parkirišču sedel v avto, po dveh minutah zaparkiral pred kantino, se odžejal s flaško laško, eno samo, ker šoferjevo telo več kot enega pira ne prenese brez škode. Potem pa petindvajset kilometrov pod kolesa. In tako tudi zadnji četrtek.«

»No, končno si pri stvari!«

»Nisem veren, a po vsem, kar se je zgodilo nekaterim doslej, sem vendar nagovarjal boga, naj mi skozi Hudo tesen stoji ob strani. Nič slabega nisem storil v življenju, zakaj bi torej ... Na vsem lepem je vstala iz teme. Črna sutana, cilinder na glavi. Obraz bolj slutim, saj je temno. Najbolj izstopa roka v beli rokavici. Dotlej so vsi govorili o črni, tokrat pa ne ... Signalizira mi, naj ustavim. Tudi če bi hotel, ne morem. Noge delajo po svoje. Čimprej skušam biti mimo. Ko sva vštric, zaslišim z zadnjega sedeža: «Hvala, ker si me vzel s seboj in mi prihranil pot.» Čutim vse žile: kot bi

imel po telesu razpeljane žice – kri mi je zaledenela. Sploh ne morem obrniti volana, a avto začuda sledi cesti. (Tak lep večer je, pri tebi je toplo, za vodo pa je kar hladno.) Rad bi se obrnil, pa ne morem. Ko prevozim do zadnjega ovinka in se začne svet odpirati, slišim samo še: «Lahko noč!» V trenutku čutim, da je odrevenelost minila in bi lahko obrnil glavo, a še vedno ne upam. Tudi ko sem končno na domačem parkingu, ne upam pogledati na zadnji sedež, le čimprej se skušam skopati iz avta, da se poženem proti vhodu.»

Ko je začel o sopotniku, ki je prisedel v vozeči avto, govoriti že tretji, so se na policijski postaji odločili vzeti stvari v svoje roke. Odločili so se za nočno preverjanje stanja – večkratni kruzinki skozi tesen niso dali nobenega rezultata. Črna baba očitno ni utrgala na policijske avtomobile. Potem so zamenjali taktiko: voznje so ponavljali v civilnih avtomobilih. Spet nič. V katerega izmed avtomobilov pred njimi je prisedla, njih ni niti povohala. Napočil je trenutek, ko je bilo treba priti stvari do dna.

Pred vstopom v Hudo tesen in po izstopu iz nje so se namenili pri voznikih opraviti preverjanje alkoholiziranosti. Saj vedo, kako to gre – kakšnega kratkega dopoldne, kozarec ali dva pri kosilu, na šihitu je razlogov za kakšnega na dušek za zdravje dovolj, potem že na civilnem teritoriju nekaj dolgih požirkov za preprečitev izsušitve ... S pojočo travico torej nad klientelo, ki bi znala biti deležna prikazovanja, in to dvakrat zapovrstjo: prvič pred vstopom v območje prikazovanja, drugič po izstopu iz njega. Tako bodo preverili tudi insinacije, da kdo česa ne zaužije med vožnjo – slednje z opravičljivim razlogom, da bi šlo tako podprt lažje skozi Hudo tesen. Po kakšnem dolgem in napornem delovniku – dopoldne v zasebnem, popoldne v družbenem sektorju – ter družabnem pridvigovanju bodisi steklovine bodisi plastike ne bi bilo nič nenaravnega, če bi pri nekaterih prišlo do prikazovanj.

Vzpostavili so skandinavski sistem preverjanja alkoholiziranosti: testiranju so bili podvrženi vsi, dosledno, brez izjeme.

Po dogodkih ob koncu druge vojne se je tisti majski večer prvič zgodilo, da je prišlo pred Hudo tesnijo do zastoja prometa: razlika, ki jo je prinesel čas, je bila samo v prevoznih sredstvih in v razlogih za prometni kolaps.

Testiranje voznikov ni prineslo nobenega izplena – ni ga bilo, ki bi vpihnil čez 0,5 promila, kaj šele nevarnost, da bi bil šofer blizu delirantnemu stanju, ki bi znalo biti potencialni razlog za prikazovanje črne babe. Vsi, ki so bili preizkušeni z uro resnice, to je preverjanjem omočenosti z alkotestom, zaradi narave njegovega delovanja ljubkovalno imenovanim pojoča travica, so svoje

telo in naravo delovanja maliganov imeli v malem prstu: jutranja dva šilčka se razkrojita do poldneva, prva vinska osminka pred kosilom in druga po njem razpadeta do petih popoldne, službeni obredno proslavilni je izrabljen do desetih zvečer, pivo po šihitu pa pol ure po zaužitju na morebitnem alkotestiranju nikoli ne pridela več kot 0,3 promila alkohola na liter v telesnem obtočilnem sistemu. Torej vse v okvirih normale. Če kje naravnih procesov ni mogoče premagati, je to pri telesni razgradnji alkohola: 0,1 promila alkohola v krvnem litru na časovno enoto – to je na uro.

Pri načrtno treniranem pivcu, ki dosledno upošteva tajming konzumacije, predvsem pa stopnjo vsebnosti alkohola v nosilcu malignanskega opoja, do predoziranja tako rekoč ne more priti. Vse se dogaja v varnih mejah limitiranega razpada.

Izkazalo se je, da je bila klientela trezna oziroma v mejah dovoljene opitosti in da bo treba v skrivnost črne babe vstopiti po planu B.

Dva dni po veliki raciji, ki je potrdila, da je narod zdrav, je črna baba znova udarila. Prvič se je zgodilo, da je med vožnjo prisedla k dvema potnikoma v avtu: onadva spredaj, nenadejani sopotnik oz. sopotnica je zavladata na zadnjem sedežu. Stisnila se je v kot za voznikom, da je ni bilo mogoče zaslediti v vzratnem ogledalu. Samo tu in tam je izrekla kakšno besedo, a začuda – nobene si nista uspela zapomniti, tudi glasu nista mogla z gotovostjo prisoditi ali ženski ali moškemu.

Odločeno je bilo, da policija v absolutni konspiraciji vzame stvari v svoje roke, da se loti velikega lova. Tega tajnega, prikritega, molčečnega delovanja se je lotila iz enega samega razloga: izločiti morebitnega žvižgača v svojih vrstah, zakaj skoraj neverjetno se je zdelo, da ni v zadnjem alkolovu na delovnem mestu prestregla niti enega notoričnega pivca, potencialnega halucinanta.

Šest zaporednih delovnih dni so v civilni opravi in zasebnih avtomobilih po cesti skozi Hudo tesen med deseto in polnočjo ter še eno po njej izmenično nadzirali dogajanje solo ali v dvoje policisti mestne in melinjske PP. V obe smeri. Nič. Kot zakleto – črna baba se je potuhnila. Pogreznila v zemljo. Izpuhtela. Določeno je bilo, da za kakšen dan odjenjajo v svoji vnemi.

Niso si še počteno oddahnili in znova na široko odprli oči, ko je v torek naslednji teden ...

Zgodilo se je šoferju avtobusnega podjetja Popotnik, ki je ob deset dvajset zvečer odvažal zaposlene iz druge izmene iz vzorčnega socialističnega proletarskega azila proti Melinjskemu kotu. S komaj kakšnim potnikom na krovu sicer, a vendar ... Tine, že skoraj dosluženi voznik, je že kakšnih pet kilometrov naprej od Hude tesni

namreč z avtobusom s ceste zapeljal čez bankino na travnik. Na vozišču je avtobusno rit zadržal cestni rob, na katerega je vozilo nasedlo s svojim vampom, to je podvozjem.

Oboja vrata, prednja in zadnja, so bila odprta, policijo je Tine pričakal pred kljunom avtobusa, ki je bil naslonjen na zemljo. V policijski zapisnik s kraja dogodka prometne nesreče je šlo naslednje šoferjevo poročilo:

»Skozi Hudo tesen je bilo vse kot vedno. V Doliču so izstopili trije, v Melinju sem odložil zadnjega potnika. Tako kot vsak večer. Od tu do mesta sem bil vedno prazen. Tako kot vedno na sleherni zadnji furi. Nocoj, 27. aprila, pa ... Kakšnih sto metrov višje na cesti od tod, kjer smo, sem začutil roko na rami. V trenutku sem bil kot kos lesa. Za mano je reko: «Obstoj! Pozabil sem izstopiti.» Nisem mogel ne zavirati ne obračati volana. Tisto za mojim hrbtom pa še: «Zaspal sem! Obstoj!» Čutil sem, kako mi je zaropotalo srce. In obstalo. Potem je samo še zahreščalo. Le še vrata sem odprl in zdirjal kakšnih dvajset metrov stran. Slišal sem, da mi ni nihče sledil. Ko sem obstal in se obrnil, nisem videl nikogar, ki bi šel iz avtobusa. Tudi ob vozilu in na cesti ne. Sploh pa je bilo v temi težko kaj videti.»

Ni ga bilo v mestu, ki bi bil dalj časa trezen kot Tine. Treba mu je bilo verjeti. Vse. Do zadnje besede. Pa je vendar moral pihati. Nič.

To je bil signal, da policija zdaj pa čisto zares dokončno vzame stvari v svoje roke. Da združijo moči. Iz policijskih postaj maršalovega mesta, Melinja in mesta staroselcev. V maniri enot iz maja 45 so razporedili svoje sile, ki so vključevale vse od rajonskih policistov do specialcev. Vsi na koto Huda tesen, akcijo so poimenovali Črnjanka. Odločeno je bilo, da od aktivnosti ne odstopijo, pa če bo treba zdržema mesec dni noč zamenjati z dnevom in posledično javni red in mir zagotavljati in vzdrževati na komaj še besede vrednem varnostnem standardu.

Tako so zasedli svoje položaje za drevjem, za skalami, v kotličih, na skalnih policah nad cesto, skušali so se čim bolj prikriti za z mahom obrasli robovi, v žlebovih, ki jih je v živo skalo z vodo izdolbel čas. In so budni kot sove ter pozorni kot zajci in tihi kot polegla trudna srnjad prežali na črno babo že četrti večer, pravzaprav noč med pol deseto, ko so se prikriili na svojih položajih, in drugo po polnoči, ko je tudi promet v tem odročnem svetu pospal in črna baba ni imela več koga med vožnjo nadlegovati.

Policist Borut Skočir je že peto noč zapored prilegel v domačo dvojninsko posteljo nekaj čez tretjo zjutraj. Žena je v polfetus zvita spala odložena na svojo levo stran. Borut se je privil ob njo in če bi kdo z njiju potegnil pregrinjalo ter ju tako

odkrita pogledal s stropa, bi videl telesi, ki sta oblikovali tesen dvojni S. Ko je Barbara za sabo začutila možovo telo, je z desno dlanjo hvaležno zdrselala čez njegovo golo desno stegno. Ni bilo lepšega, kot biti v njegovem krilu.

»Nič?« je bilo slišati iz njenega sna.

»Nič!« se je slišal odgovor z meje med budnostjo in sanjami.

In ... že sta spala. Oba.

Borutu se je zdelo, da je telefon rezko zarezal v tišino prav tisti trenutek, ko se je zgornja veka šele dotaknila spodnje. Pogledal je na uro. Petnajst čez šesto. Ves v dremežu je oddrsal do police s stacionarcem.

»Halo. Skočir tu!«

»Dežurni s policijske.«

»Se je ujela, črna baba?« je bil v hipu buden.

»Tako se zglasite na postaji.«

»To se reče, da se je! No, hvala bogu. Prihajam!«

»Tu ... tu ... tu ...«

Pred policijsko postajo je bilo nabranih že nekaj ljudi. V glavnem jastrebi. Novinarji. Enako je bilo na hodnikih policijske postaje – tudi gneča. Zbirala se je za silo budna nočna hudotensjska izmena.

»Smo ji dali lekcijo, črni babi?« je Skočir pobaral sodelavca. Čudil se je kilavemu razpoloženju med prisotnimi.

»Nismo je dali – dobili smo jo!«

»Najprej povej – je ženska?«

»Nihče ne ve!«

»Kako – ne ve?«

»Nekaj pred šesto je hišnik v banki sprožil alarm. Zgodil se je rop. Vse je prazno – blagajne in sefi!«

»Kaj si rekel? Ponovi!«

»Policija v Hudi tesni, črna baba z razbojniki pa v banki!«

Skočir je najprej pozabil zapreti usta, potem se mu je zdelo, da mu silijo ustnice v nasmeh, pa si ni upal zarežati se. Skupaj z ostalimi ga je dobesedno odplavilo v sejno sobo.

Komandir je začel brez uvoda:

»Samo dve možnosti sta: ali imamo v svojih vrstah krta ali pa med rajo pametnejšega od tretje veje oblasti. Najdite ga, kdorkoli je že. Začnite pri tistih, ki so čekali o neposrednem srečanju s črno babo. Ne izpustite ničesar – tudi če se bo zdelo, da gre samo za sled, ki bi lahko vodila do slédi sledí. Predvsem pa ne pozabite, da ste med morebitnimi osumljenimi žvižgači tudi sami. Od tega trenutka, to je od 7.15 naprej, je urnik delovnih obveznosti spet po sistemu kot pred uvedbo izrednih razmer. Razpored je na starem mestu. Tisti, ki ste prosti, se dobro odpočite. Čaka nas obsedno stanje. Ne, smo že v obsednem stanju!«

TELESA, GLAVE, OČI

Dan se je dvignil in obvisel nad mestom. Postelja je postala prevročna in čutil sem, da ob meni spi priležnica Samota. Zdela se je noseča s plodom, ki mu bo ime Osamljenost. Kaj sedaj? Kam? Nikoli si ne bi mislil, da bom v življenju toliko samotaril, da se bomo sorodniki, prijatelji in znanci odtujili kot ptiči, ki so odleteli vsak v svojo smer. Zadnja leta sem dneve začel tako, da sem zjutraj z zaprtimi očmi sestavljal jedilnik tega dneva. Običajno sem krožil med tremi najljubšimi jedmi. Hrana kot kombinacija potrebe in estetike, barvni spekter in koristnost. Ostal sem za spuščeni vekami in se potopil globlje v temino. Iz izkušenj sem vedel, da se bo sredi črnine pojavila svetloba in v središču te svetlobe se bo pojavila še svetlejša, razbeljena zenica božjega očesa, kvantni svet valovanj, vse možnosti tega sveta, nedoločenost izvora, izvir ustvarjalnosti. Ko bom odprl oči, pa se bo zgostil tukajšnji svet in bog bo zaprl oko. Določeno je, odločeno, nastal bo dan, iz sanjskih možnosti se bom prebudil v omejenost.

Dvignil sem veke. Res je, svet je bil tu in čakal, da mu izmerim današnjo daljavo. Podaljševal sem negibnost, a so stvari čakale z mano. Dnevna rutina in biološke nuje bivanja razrešijo zlahka vse naše filozofske dileme (biti ali ne biti, vstati ali ne vstati). Vstal sem in vtaknil noge v copate. Kopalnica, pritekanje in odtekanje vode, umivanje, brisanje, oblačenje, prebujanje iz lepljivosti noči. Tisoči someščanov počnejo iste opravke, moramo, tlačani smo neznani gosposki. Najprej naravi in telesu v fiziološki nuji, nato službi kot zakupljeni uslužbenec, pa trgovskim graščinam, kamor odvajamo mnogo več kot desetino svojega, plačani smo, da ne razmišljamo, da smo hipnotizirani potrošniki.

Zato en pisatelj razmišlja za mnoge. On to dela zastonj, da se razpne nad mestom obok svobode. Pisatelj je garant prostora in zračnosti, sicer bi se ljudje zadevali samo ob predmete in nujnosti suženjskih navez. Podihavali bi majhen, kužen zrak in domne-

vali, da že mora biti tako. Umetnik zapiše stavek čiste originalnosti in neugnanosti. Tako začne vzporedno nastajati nek nov svet, nova zgodba, oplojeni so novi ljudje za nove vloge, ki jih preigravajo mimo znanih odredb in pravilnikov. Pisatelj ni izdelek šole, niti družbe, niti sistema, še manj trgovine, je samoniklo bitje, ki manifestira svobodo. Pisatelj je pravzaprav produkt svobode. Zato vsi diktatorji najprej zaprejo pisatelje, potem ukinejo ostale svoboščine. Ostanajo zatohle nujnosti in zamračenosti. A nekateri pisci pišejo tudi tam v arestu. Eni na pamet ponavljajo svoje tekste, drugi jih pišejo z majhnimi čopiči na toaletni papir, nekateri praskajo aforizme v steno celic in ohranjajo svobodo mislečih bitij. Pesmi zmečkajo v papirnato kroglico in jo vržejo čez rešetke na ulico, podkupijo paznika, da jim prenese snopič romana, recitirajo drugim, da bodo v svojih glavah odnesli verze izza zidov. Tako se ohranja svoboda, sicer bi se obupano in nepodprto nebo podrlo na ljudi. Umetniki in ptice so nekoristni, preletavajo zračnost in sedajo na najvišje in najtanjše veje. Utelešajo hrepenenje za tiste, ki ne zmorejo ubesediti svojih hlepenj po brezkončnosti.

Tako sem to jutro razmišljal po nedoumljivih zakonih prostih asociacij in naključnih domislekov. Ti miselni padalci se zjutraj radi spuščajo v moje možgane, dajejo iztočnico dnevu, namigujejo in vabijo za seboj. Potem sem le vstopil v utirjeno rutino, ki mi je izklopila domišljijo. Zajtrk, radio, časopis, odpeta srajca. Dan je bil še počasen in gost, mrzel in negiben. Jedel sem, ker sem moral in z mano tisoči nevidnih sostanovalcev. Tisti bolj obupani so kadili prvo cigareto in srkali gosto kavo. Zakaj bi jedli, če obstaja ekstrakt poživil? V nas je neka mrtvost, ki se upira prebujanju. Dvigamo jo s palico kot žival. Potem nas ven iz bivališč naženejo kapitalistične ure, ki kažejo na dolžnost ustvarjanja presežne vrednosti. Veselje merijo samo kronometri brez kazalcev. Srečen je človek brez srajce. Če si jo hoče kupiti, jo mora zaslužiti po pravih dobička.

Stopil sem k oknu. Ljudje so se že majali v službe. Nekateri so si še zapenjali plašče, drugi so že službovali s telefoni na ušesih. V teh letih sem v mimohodih mimo svojega okna slišal na milijone stavkov, vsi po vrsti so bili tanki, vsakdanji, suhi in sploščeni. Kdaj bo kdo prišel po koga, kdo bo komu nekaj povedal, ja, ne, morda, piknik, veselica, nekdo je umrl.

Zato pisatelj piše za tiste, ki ne zmorejo preskočiti niti najbolj enostavne metafore. *Dan se je dvignil in obvisel nad mestom.*

Zakaj je obvisel? Kje?

Gledam mlade starše na poti v vrtec in njihove premene skozi mesece in leta. Z moje perspektive so še sami skoraj otroci, v jasli nosijo v bube zavite malčke in se jim dobrikajo v glavo. Eni pa so že duševno načeti, tresejo zavoj plenice in zahtevajo mir, ne jokati. Ko otroci zrastejo, jih vlečejo za roko, čas je za majhne predvidljive stavke o pridnosti, po tleh drsajo medvedki z otrplim nasmehom na plišastih obrazih. Mladi ljudje počasi postajajo starejši, samonikla veselost se umakne skepsi, razočaranju, življenje postaja obteženo, lahkotna razposajenost je že izhlapela, obrazi se povesejo, ne morem te nositi, mamica je utrujena, včasih tuljenje z obeh strani, včasih tihi objemi. Kaj ste jedli v vrtcu? Juho. Vedno jedo juho. Pazi, cesta, avto. Ni več zveri, sedaj so tu avtomobili, prežijo na majhne in velike otroke.

Odmaknil sem se od okna in prebral v računalniku včerajšnji leposlovni tekst in ga izpostavil svoji normi. Teči mora kot bister potoček, kamne mora preskočiti gibko, zveneti mora kot kristal, večče pripeljan do pike. Iz ruskih pravljic sem si zapomnil še iz otroštva, da je jutro modrejše od večera. Med večerom in jutrom je noč in takrat se nekaj zgodi v naših dušah, neslišni dialog se odvije med nezavednimi sobanami, vpletejo se neznana bitja, tehtajo se dileme in zjutraj se zgostijo v odločitve. Včasih so potrebne mnoge noči takšnih preudarjanj. Noč potrebujemo in se je bojimo hkrati. Takrat zbledi naša skrpana osebnost in odvezane sile se razplešejo po praznem odru zavesti. Zato tudi pravijo, da ima noč svojo moč. Črno moč prerokovanj, slutenj in včasih dovoljenj, da duša poleti brez kostne teže kot rajska ptica, izmeri nebesno dalj in sede na naj-

tanjšo vejico iz čistega veselja. Tako me je spet potegnilo v razmišljanje po nedoumljivih zakonih prostih asociacij in naključnih domislekov.

Vstal sem in stopil pred okno. Sedaj se bodo iz hiš in stanovanj počasi primajali upokojeanci, v rokah bodo nosili cekarje in obilne mehurje časa. Postajali bodo drug pred drugim in ocenjevali sivino in gube obrazov pred seboj. Stokaje bodo opisali nocojšnjo noč, polagali roke na boleče sklepe in si izmenjevali recepte koristnih zeli. Potem se bodo oklevaje odpravili proti trgovini, z očmi bodo prečesavali trg, da izmed mnogih teles izbežajo ven znance in jih zvabijo na kavo. Tam bodo pogovor ponovili še enkrat, kajti najslajše je govoriti o svojem trpljenju in boleznih in biti hkrati živ. Ta posebna slast, ki pripada starosti, je pretvorba mladostnega libida, zadnje veselje, ki ga podarja življenje, preliva se jim čez obraz, kimajo si in srkajo kapučino, motne oči pa se iskrijo na prav poseben, mehek način. Na podoben način se pogovarjajo o umrlih, ki so jih pravkar pospremili h grobu in ob tem občutijo nedolžno radost, da so še živi, medtem ko tisti pokojni že prhnijo. Ne mudi se jim, tam bodo sedeli do desetih ali enajstih, ponavljali vzdihne in čakali na mimoidoče, ki jim bodo za novo iztočnico. V rokah držijo zmečkane listke, kjer piše kruh, mleko, krompir. Krompir je pomembnejši od mesa, krompir simbolizira srečo, meso pa nasilje. Za meso je nekdo moral umreti, krompir pa v človeku doseže svojo izpopolnitev. Nasiti in osreči.

Med upokojeanci se je izluščila druga skupina, ki je šla v nasprotno smer. Z jutranjega sprehoda se vračajo upokojenke s svojimi majhnimi psički, ki drobencljivo na vrvicah za njimi. Večinoma so vdove, ločenke, osamljene, ki živijo zadnja leta v nenavadnem partnerstvu z živalicami. Tako končno nastane idealen par, ki so ga zaman iskale celo življenje. Brez matičarja in papirjev si obljubita večno zvestobo. Eden govori, drugi posluša, gospa govori, pes posluša. Vedno hvaležen, zvest, občudujoč svojo gopodaričo. Ona mu pripoveduje, kaj se dogaja okoli njega, on ji vrača z navdušenim kimanjem in mahanjem z repom. Ona kuha sebi in njemu najljubše jedi in on polize skledo do čistega.

Uleže se ob njene noge in ji odplača sitost z bližino zvestega telesa. Ne sprašuje, ne godrnja, ne prepira se, je idealen drugi, ki skrbi, da se okorele gospodinje razgibajo že zjutraj navsezgodaj. To je ljubezen na stara leta, ki so jo zaman iskale od mladosti naprej. Idealno sožitje, nenasilnost, vzajemnost, razumevanje. Nekdo je rekel: rad bi bil tak, kakršnega me vidi moj pes.

Oblekel sem se in odšel na pločnik, v svet, med ljudi. Pozdravljamo se, mnogi me poznajo, jaz le redke. Preveč obrazov je bilo. Zato grem mimo upokojenskega bifeja na drugo stran mesta, kjer varijo dišečo kavo. Tam se usedem na rob terase in vračam ljudem svoj skriti pogled. Opazujem življenje, hiše, dogodke in jih v notranji predelavi skladiščim v literarne izbe. Ljudi včasih vračam v knjigah preoblečene v zgodbarske like, dobili bodo besedni spomenik, večno simbolično življenje, blago besedo za ta nori svet.

Hitro sem dosegel kavarno. Usedel sem se ob ograjo terase, da sem imel jasen pregled nad trgom in pločniki.

- Kaj boste, gospod?

Obrnil sem se. Nova je bila. Če bi bila v službi Irena, bi mi brez vprašanj prinesla dolgo kavo z mlekom.

- Dolgo kavo z mlekom, sem se nasmehnil mladi lepoti in vrnila mi je biserni nasmeh.

Dobil sem svojo kavo in njen vonj potegnil vase. Vonj kave je boljši kot njen okus. Ta je lahko delikaten, pogosto je malo zažgan, grenek. Tokrat je tudi to ustrezalo, okus je bil mehek, gladko je stekla kava vame in me prijetno zbujala. Razostril sem pogled in zajemal vase vso širino mesta. Pločniki so se napolnili s pešči. Mnoge sem že od daleč poznal po silhueti, po načinu hoje. Tudi sam sem bil objekt opazovanja drugih. Vsake toliko me je ustavil J. in rekel, vedno hitite, nagnjeni naprej, kot da hodite proti vetru. Morda res, proti vetru, malo strokovno, malo v literaturi, po stališčih.

Diagonalno čez trg je stopicala ključena postava. To je R., na trgu prodaja solato. Njeno telo se je z leti skrivilo po meri njene motike, s katero okopava sadike. Še po mestu hodi tako, kot da vleče za sabo svoje orodje. Roke so vejaste in kitaste, koža usnjata in porjavela, obraz pa tak, kot da bi ga kipar naredil iz gline. Z leti je postala čisto

zemska, del svoje njive. Če bo med delom zastalo njeno srce in bo padla med brazde, je dolgo ne bodo našli. Zdrobila se bo s prstjo v nespoznavnost.

V mojo smer je šel N. Bil je najbolj neskladno grajen človek, kar sem jih kdaj videl. Ko so ga sestavljali, je šlo mnogo stvari narobe. Trup je imel kratek in okrogel, nogi predolgi, roki prekratki, da sta mahali pri hoji kot pri kakem šolarčku. Glava je bila pa najbolj ponesrečena. Oči niso presegale velikosti frnikul, nos privihan, usta okrogla, da so besede prihajale iz njega zaokrožene kot keksi iz modela. Ves obrazni del od čela do brade pa je bil vtisnjen v globino glave, kot da bi kipar pozabil izvleči glino do prave linije, preden je dal kip v peč. Tako je ostal polizdelek in vsakič, ko sem ga videl, me je imelo, da bi vtaknil svoje prste v njegova usta in očesna dupla in izvlekel obraz na pravo mesto. Tak se je tudi to jutro majal do mene, popolnoma sprijaznjen s svojo nepopolnostjo, vedrega značaja in žvižgajoč. Bil je živ dokaz, da plastične operacije niso potrebne tisti hip, ko se preoblikuješ od znotraj in brez upiranja sprejmeš svojo lupino.

Podoben lik je bila J., ženska srednjih let, po vizualnih standardih je sodila med debele ljudi, a sama je nosila svoje telo tako samoumevno neproblematično, da si prej zaznal njeno zadovoljstvo kot pa kilažo. Videlo se je, da uživa v sebi, takšna kot je, lepo lagodno je nihala po cesti, okrogel obraz je bil nastavljen na večni smehljaj in ko se je usedla, je to storila z užitkom koklje. Podkožna maščoba se ji je prelivala kot olje in to ji je dalo videz ženskega Bude. Mirno in nenasilno je motrila okolico, kot bi bila razsvetljeno bitje. A v resnici je šlo za prvobitno preprostost bivanja, ki si ne zastavlja nepotrebnih vprašanj, zato tudi odgovori niso potrebni. Sedanji trenutek ji je povsem zadoščal, teža telesa pa jo je kot sidro vezala na pristan varnosti.

Kontrastna slika samosprejetja je bila Ž., hčerka neke moje pacientke. Bila je v najboljših letih odraščanja: hormonske sile so jo napenjale od znotraj, jo zaoblile, podaljšale. Bila je kot hodeča Barbika, začetno mesena, poželjiva, na pragu ženstvenosti. A svojega telesa še ni obvladala, ni ga še sprejela, prehitro se je razvilo, njena duša je zao-

stajala, ni še bila pripravljena na ploditvene manevre. Pri hoji se je to videlo tako, da jo je telo prehitevalo z leve in desne, obline so silile mimoidočim v oči in lepile nase moške poglede. A mlada Ž. še ni prav vedela, kaj bi z njimi, bile so kot še neukročene divje živali, z rokami je opletala okoli sebe v podzavestnih poizkusih, da bi se nekoliko prikrila, včasih je položila roko na trebuh, včasih na bok ali vrh zadnjice, naivno se je nasmihala z očmi včerašnje deklice, ki bo jutri morala svoje telo postaviti dokončno na ogled moškim očem. Bila je kot balonček, polna rožnatega zraka in naivne preproščine, skoraj prosojna, vodena. Lepoto obraza še ni podpiralo nobeno spoznanje, hranila se je z romantičnimi enozložnicami, vse njeno znanje je bilo v telefonu, ki je štrlel iz žepa napete zadnjice.

Kot protiutež sem na drugi strani ceste opazil E. in njeno mladostno mater. Bili sta zanimiv ženski par. Očitno je mati usklajevala njuno skupno garderobo. Obe sta bili v enakih kostimih, pri tem je mlada E. delovala za kanec preveč odraslo in togo, njeno telo, ki je bilo narejeno za piruete in preme, je hodilo poravnano in resno, kot da gre na sodišče za juristično pripravnico. Njena mati je s skupno obleko sporočala pripadnost starostni kategoriji. Bila je tiste vrste ženska, ki se rade hvalijo, da so svoji hčerki prijateljica. Koketno se je obračala, nekoliko preglasno delila nasvete, pozdravljala z zgibkom zapestja znance na drugi strani ceste, skratka, delovala je kot ženska, ki lovi mladost na račun svoje hčerke, pri tem pa je treba priznati, da je bila prav šarmanтна, kajti izžarevala je vso svojo izkušnost in ohranjenost, v njenem pasu je bilo čutiti zalogo spolnih vrtincev. Pretiravanje v smeri mladostnosti je bila pač prepotrebna začimba, da je sporočala kandidatom, da je morda (drugo) ohcet zamudila, do britofa je pa še prekleto daleč, da je še uporabna, ženstvena in naklonjena.

Ženske srednjih let. Tiha množica zamišljenih. Kmalu sem jih začel opazati s perspektive svojih neprostovoljnih spoznanj. Kot sive jate golobov so neopazno živele med hišami. Nekoliko ugasnjen obraz, motne oči in črta razočaranja v ustnem kotu, negotov nasmeh, nejevera. Do srednjih let napadejo

človeka iz zasede že vse tematske usodnosti, ki ga uvrstijo med odrasle z izkušnjami. Ločitev, razhod, prevare, osamljenost, bolezen, smrt, življenje v garsonjeri. Včasih dvigajo pogled in iščejo moške oči. Prošnja: še sem živa, še bi se lahko komu predala. A komu? Medtem ko mladost samoumevno lepi telesa skupaj z močjo gonov v neštetih družabnih priložnostih, je to v srednjih letih že cela umetnost, ki zahteva diplomatsko spretnost. Vsi ljudje smo si nabrali do teh let partnerski križev pot, bivše, ločene, pokojne žene, može, otroke, hiše, bančne dolgove, službene obveznosti, v teh letih ne moreš iti za en mesec v Grčijo in se valjati po mivki. Vsak stik je tiho preračunan, ljubezen tekmuje z življenjskim standardom in komoditeto. Leta, ko si bil lahko upravičeno brezskrben, so odtekla. A tako prekleto težko je biti sam, človek se suši pri živem telesu, hira, zaman se baše s hrano, telovadi, hodi na jogo, a nič ne more nadomestiti roke, ki drsi po tvoji koži in jo zbrusi kot svilo.

Moški srednjih let. Odkrili so neustavljivo privlačnost pivskih steklenic, lovskih družčin, ribiških pretiravanj. Mesto lahko prehodijo iz enega bifeja do drugega. Tam sedijo in s priprtimi očmi gledajo v mestno savano. Z levico nežno drsijo po pivski steklenici, kot bi žulili ud, in gledajo mlajše ženske, ki so se naenkrat pojavile na ulicah. Vedno bolj razločno opazijo starostno razliko, ki vedno glasneje opominja, da se bo lovska sezona enkrat iztekla. Ostalo bo pivo in nogometno prvenstvo, kupljeni izbruhi bežnih ekstaz. Kmalu si bodo nabavili temno obleko. Ne za koncert, zvrstili se bodo prvi pogrebi, gozdarji bodo začeli sekati njihov gozd.

Srknil sem kavo in si zapisal nekaj stavkov v beležnico. Ko sem dvignil pogled, sem zagledal T. Nisem je videl že nekaj mesecev, a poznal sem jo že trideset let. Je res preteklo že toliko vode? Šla je proti meni s črte obzorja, a prepoznal sem jo v hipu. Imela je najpopolnejšo postavo, kar sem jih videl v celem življenju. Tisoče ljudi je šlo mimo mene, mnogi poklicno, goli, razgaljeni, a nihče, nobena ženska se ni mogla meriti s T. Njeno telo je bilo izdelano do estetske izpijenosti. Višina, širina, teža, boki, prsi, roke, noge, celo posamični prsti so bili narejeni po idealih grške umetnosti. Narejena je bila

v ateljeju najboljših mojstrov. Bila je hodeča boginja. Ko je v mladih časih šla po cesti, je lomila moške vratove, ustavljali so se, se obračali za njo, kajti zadaj je bila enako vznemirljiva kot spredaj, hodila je z nežnostjo mačke, zibala se je v samoumevni erotiki, ko je segla s prsti v lase, so se ji usuli kot zlato klasje po ramenih. Sam sem jo videl na ulici stokrat in vsakič sem jo pogledal z isto mislijo. Če je kdaj hodila po tem svetu popolna ženska postava, potem je to bila T. Izgleda, da človeško oko dojame pravilne proporce telesa brez vsake meritve, očitno opazi skladnost in vznemirljivost popolnih oblin. Njen obraz je bil takrat seveda mlad in naravno lep. Imela je napeta usta, ustvarjena za poljube, gibek vrat, bela lica in mandljeve azijske oči. Izgledalo je, kot da se sama ne zaveda svoje lepote. Svoje telo je sprehajala kot samoumevnost, kot plemenito žival na vrvcu, ni uživala v njem, ni bilo njeno žensko orodje, ki je že brez bojne uporabe rafalno spodnašalo moške. Vsakič ko sem jo videl, se je sprožil v meni isti odziv: popolnost ženskega telesa, življenjske oblike, hodeča biološka umetnina. In zalila me je hvaležnost in osuplost, da smem gledati takšno lepoto pri belem dnevu. Njena koža je bila narejena iz svile in žameta, moški smo ostajali posušenih ust, ko je šla mimo nas. Lahko smo jo samo gledali in poželeli, nihče je ne bo mogel imeti, ostajala je lik za nočne sanjarije, mit popolne ženske, soseda v bližnjem bloku. Takrat, pred mnogimi leti, je to lepoto zmotila samo majhna siva lisa v očeh, nekaj kot prirojena žalost, melanholija. Njen nasmeh je bil že takrat skromen, trpek, kot bi ugriznila kutino. Ali pa je bila zaradi tega še skrivnostnejša? Tiho, brez besed, je hodila po pločnikih, ni nas videla, mi pa smo jo požirali s pogledi.

Da bi bila zgodba še vznemirljivejša, je imela T. starejšo sestrično, ki je bila prav takšna lepotica, le za kanec manj popolna, bolj normalno mesena in ženstvena, glasna, vesela, vedno v vrtincu zabave, kjer so k njej segale roke, da bi potipale inkarnirano lepoto. Bila je navadna delavka v tovarni, a imela je prirojen smisel za oblačenje in estetiko. Kadarkoli sem jo videl, je bila urejena, kot da je stopila s strani kakšne prestižne modne revije ali iz prestižne limuzine. Njena obleka

je bila barvno usklajena, bila je lepo naličena, sfrizirana, manikirana. Tudi na tržnico je šla urejena in lepa kot slika. S to pojavo je osupnila skoraj vsakega, kajti delovala je kot princesa, ki zahteva poseben sprejem. Marsikatera vrata so se odprla hitreje kot sicer, njen nasmeh je poplačal male usluge, ki jih je bila deležna. Iz nje je sevala svežina, bila je na razpolago življenju. Kadar je prišla v ordinacijo, sem se rad nekoliko dlje pogovarjal z njo. Približala je svoj čudoviti obraz čisto k mojim očem, mi pokazala izpuščaj na licu in me s teatralno naivnostjo vprašala, če bo umrla. Pri tem je široko odprla oči in zenice so se razširile do črnine, da je vame gledala njena duša, še vsa naravna in preprosta. Bruhnil sem v smeh. Takšna lepota ne more umreti, estetika je večna. Njen obisk je bila nagrada za tisti dan, lahko sem jo držal za zapestje in poslušal, kako mi vre kri v telesu. Ona pa mi je pomigljala s prsti v dlaneh, češ to je vse, kar si smeva privoščiti.

Tako bi obe lepotici še sedaj hodili po mestu, če se T. ne bi začela spreminjati. Tista siva melanholična lisa v očesu se je začela večati, spustila se je v njeno dušo in jo zastrupila. Bolezni je bilo vseeno, ni bila izbirčna, zavdala je lepoti. T. je venela iz dneva v dan, hirala, povešala je glavo in pogled in kmalu je ugasnila v njej tista luč, ki nam osmišlja bivanje. Njena fizična lepota se je sicer še dolga leta držala nad vodo, njeno telo se v mnogih letih ni obtežilo niti za gram, skladnost udov in ženskih atributov je ostala nedotaknjena, le njen obraz je izgubil namen, da bi gledal in ugajal. Oči so ji ugasnile, mišice so se sesedle, ustnice so se ji posušile in z grozo sem moral ugotoviti, da je ob še vedno ženstvenem telesu njen izraz postal pošastno grd. Iz njenih oči je sevala groza nesmisla in strahu, struktura obraza se ji je podrla in koža glave je sedaj ležala na kosteh kot seseden šotor. Izgledalo je, kot da bi od znotraj gnila in prhnela, kot bi jo napadala duševna gobavost: obraz se je popačil, proporcije so izginile, normalnost se je zrušila v blaznost. Ljudje, ki so jo dolga leta gledali z občudovanjem, so sedaj odmikali pogled. Polastila se jo je neka demonska sila in jo obžirala pri živem telesu. Zadnja leta me ni več prepoznala in odzdravljala, živela je nekje znotraj sebe in kot se v mlado-

sti ni zavedala svoje vzorčne lepote, se sedaj ni zavedala, da straši ljudi s svojo bolezensko spako. Kadar je šla mimo mene, sem se po nekaj metrih vseeno obrnil in pogledal za njo. Še vedno je hodila kot mačka mehko, telo se ji ni postaralo, služilo ji je zvesto kot ostanek starih časov, le vedela ni več, kaj bi z njim. Postalo je odveč.

Takšna se je sprehajala tudi tokrat v mojo smer in ko je bila dovolj blizu, da sem razločil njen zlomljeni obraz, sem iz usmiljenja in lastne šibkosti tudi jaz povetil pogled. Zaprl sem oči in poslušal njene korake, vedel sem, da hodi mimo mene v svoji groteskni mešanici obrazne ruševine in prečudovitega teleasa, ki se ni hotelo ne postarati ne zboleti, in šele ko je oddrsala mimo, sem spet pogledal.

Nekaj novih glav se je približalo terasi, mimoidoči so me pozdravljali, odgovoril sem na nekaj kratkih vprašanj in voljno dostavil kakšen neškodljiv dopoldanski nasvet za zdravje.

Morda smo živeči pravzaprav presek zgodovine vse od pradavnine do sedanjosti, smo le navidezni sodobniki, a živimo na sila različnih stopnjah lestvice življenja. Podlaga za to misel je bila C., ki se je priselila v naše mesto »od spodaj« in je bila utelešena Willendorfska Venera, orjaška ženstvena pojava, kipeča plodnost sama, špehnato zaobljena, dojkasta in ritasta, kot da bi zmogla sama zaploditi stotero otrok in jih podojiti ali pa biti za pradavni vzgled modernim suhicam, ki so otroštvo raztezale še v srednja leta. Racala je po mestu s svojim stotom žive teže in vlekla za sabo verižico otrok. Tako kot Willendorfska Venera je imela droben, nepomemben obraz in nako drane lase, njeno bistvo je bilo v stegnih in zadnjici. Rejena je bila po paleolitskem standardu za hude čase, za preživetje v letih suhih krav, kajti takrat ni bilo pomembno, da si lep, ampak da si dovolj špehnat. Ko je hodila po cesti, je sopla in se znojila kot vol, ki ve, da je na svetu zato, da vleče visoko naložen voz.

Ob zidu se je smukal D., suh kot preklja je spretno prečesaval ulico. Bil je narkoman, mali ulični žepar, ki sem ga lahko večkrat opazoval v akciji. Hodeč po pločniku je znal neopazno brcniti v smetnjak in iz zvoka ugotoviti, ali je v njemu kaj koristnega. Ljudje

ne popravljajo več aparatov, napol delujoče televizorje ponoči spustijo v kante in jih zamaskirajo s časopisi. Kot slučajno je vmes pritiskal na kljuko avtomobilov, saj marsikateri šofer za skok v pekarno ne zaklene vozila. Njegova roka se je znala teleskopsko podaljšati in se obogatiti s torbico z zadnjega sedeža. Stopil je v kakšno trgovino, pozdravil, kakor da je slučajni nakupovalec, in v delčku sekunde ocenil situacijo. Napol odprti cekar stare gospodinje, ki je zijal na polici kot samopostrežba, odložen denar na polici, bankovec na tleh – sklonil se je, da je zavezal čevlje, in že ga ni bilo več, njega in bankovca. V čakalnicah javnih ustanov se je pomešal med stranke, hodil tesno ob obešenih plaščih in neopazno vtikal roke v tuje žepe. Nazaj grede se je ustavil ob avtomatu za kavo v pritličju in preveril saldo na ekrančku. Aparat namreč ni vračal denarja in marsikakšen drobiž je ostal kot bonus na čakanju – in že je srkal kavo. Potem je šel v samopostrežno trgovino do stojal s poletno kramo, snel z mezincem sončna očala, da so zdrsnila v pripravljeno dlan in jih potisnil za hlače. In jo je mahnil mimo blagajne s svojim pokrskim obrazom, kjer se že leta niso odzrcalila čustva. Njegovo življenje je bilo specializirano za iskanje in uživanje drog, vse ostalo bi ga samo zmotilo pri njegovi posvečeni nalogi. Bil je mali plenilec v pragozdu, neizbirčen glede hrane in plena. Samo, da je neslo.

- Hej, kam pa ti! je zavpila blagajničarka.
- Kam, domov, nič nisem kupil.
- Kaj pa tisto, kar si potisnil za hlače?
- A tole? Tu imam kurca, stoji mi!

Prodajalke so si podajale vroč kostanj, katera bi si drznila seči v hlače in izvleči očala ali pa otrdelega kurca, kot je namigoval. Medtem jo je seveda popihal, zunaj si je nataknil nonšalantno očala na nos in me celo spoštljivo pozdravil. Vsake toliko me je pretental za kakšna pomirjevala, vzdrževal je dober poslovni odnos z mano, le enkrat ga je polomil, ko mi je ukradel športne copate, ki so se sušili na predpražniku mojega stanovanja in kar z njimi prišel v ambulanto. Bilo mi je nelagodno, da bi ga kar tam sezul in ga bosega napodil domov. Njega niso omejevale takšne obzirnosti do drugih. Kar ni imelo lastnika, je sam olastnil. Moje čevlje

je še dolgo koristno uporabljaj in tako je del mene hodil z njim naokoli po drogeraški sceni. Nekoč me je v dežurstvu poizkušal naplahtati še za drugo škatlo Apaurina. Ker je ni dobil, se je sesedel na stolčku in med hlipanjem povedal izvleček iz svojega težkega življenja. Kako se je mati ločila od tistega pijanca in privlekla v garsonjero novega pofuklja, ki jo je nategoval kar tam na kavču v edinem prostoru. On se je kot malček drl, ker se mu ni zdelo prav, kako je stružil njegovo slečeno mamo. Ko sta stokala v kožni rokoborbi, je on prestrašeno tulil in pretakal slane solze. To je moškega tako razkurilo, da se je izvlekel iz ženskega trebuha, segel v kot, kjer je on krilil z rokami, in ga med vpitjem za noge obesil čez balkon. Da ga bo treščil na asfalt, če se ne neha dreti. Iz petega nadstropja. Zato je sedaj tak, rahle živce ima. Ne more si pomagati. Na koncu sva imela oba rosne oči. Freddie Mercury je rekel, da je življenje bolezen, ki potrebuje zdravila. Mislil je na droge ali pa na vse tolažbe, ki jih gojimo okoli hiš, da nam pomagajo čez sive dneve. D. je takrat dobil Apaurin. Šele čez nekaj let sem izvedel, da si je zgodbo o obešanju čez balkon pravzaprav izposodil od svojega soseda in z njo po celi Sloveniji nabiral pomirjevala. V osnovi pa je bilo dogajanje resnično. Leta kasneje sem imel priložnost spoznati tudi človeka, ki je to res doživel, njegove oči so bile otrple in hladne in v njih je bil še vedno grozeči odsev asfalta.

Ob takšnih malih lopovih so po ulici hodili tudi veliki prevaranti, prva finančna liga. Ti so bili v kravatah in belih srajcah. V mislih imam P., ki je pogosto hodil po mestu z notesom v rokah in popisoval svoje nepremičnine in dolžnike v njih. V njem ni bilo niti grama zraka, ves je bil lesen in zgoščen, popoln materialist, narejen iz bukovega lesa, pohlepen, slinast, zbit kot njegova denarnica, ki mu je napenjala zadnji žep. Bil je hodeča banka, obraz zaripel, oči priprte in usta v otrplem ciničnem smehljaju, ki se je ohranjal z denarnimi prilivi. Svet okoli njega ga ni zanimal, drugih ljudi ni videl oziroma jih je zaznal samo v vlogi vplačnikov na svoj račun. Ko je zaslišal zvok denarja na svojem kontu, se je njegov smehljaj nekoliko razprl in zarežal se je z rumenimi zobmi. Takrat je

res izgledal kot podgana, kot glodalec, ki se je nažrl.

Pri pekarni sta se srečala P. in suhljati D. Razločno sem videl, kako je njegova koščena roka smuknila v levi žep suknjiča in nekaj izvlekla. Takšno je življenje v džungli. Vsaka žival ima svojega plenilca. D. se je s svojim pokerskim obrazom naglo pobral, poznal je številne skrite prehode, temne veže, bližnjice čez vrtove, hitra skrivališča. V sili se je pokrtil s kakšno kartonasto škatlo in počakal, da se je zrak očistil. Časa je imel dovolj, bil je popolnoma specializiran, njegovo življenje je bilo zgoščeno, naloga jasna, vsi ljudje, ki smo mu križali pot, smo mu bili podrejeni in vpeti v nalogo, da je on dosegel svoj vrhunec dneva. Njegov obraz je bil kot usnjena maska, negiben in hladen, profesionalno izklesan v letih prakticiranja. Sicer pa je bil v tem smislu podoben vsem nam, ki smo spadali v različne poklicne profile. Na obrazih duhovnikov je ležala nekakšna instantna ženstvena prijaznost, sodniki so bili sivi in nedoločeni, zdravniki vzvišeni in pomembni, učiteljice begave in podučljive, policaji negotovo avtoritarni, uspešni podjetniki monetarno izbočeni in zaripli, politiki načelno ljudski, dolgoletni bolniki pa so kazali svetu zmerno bolečnost. Obraz se počasi plastificira in otrpne skupaj z duševno nezmožnostjo ljudi, da bi se še spremenjali.

- A tukaj si, veliki pisatelj!

Zdrznil sem se in spustil skodelico na podstavek. Malo se mi je polilo. Zasukal sem se. Tudi mene je našel plenilec. Za mano je stala Z., ena od mojih bivših nesrečnih zvez, ki so nekoč nastale iz osamljenosti in so razpadle po hladni logiki neskladnosti. Njena težavna osebnost in moj obup sta samo pospešila smrt partnerstva. Roko je zapičila v bok in me gledala z znano mešanico jeze, razočaranja in maščevalnosti. Njen nos se je prišpičil in spremenil v kljun. Zvišala je glas.

- Tukaj sedi veliki pisatelj in išče motive za svojo literaturo!

Gostje so obrnili glave in odprli usta. Z. je imela občutek za dramatičnost, rada je vključila javnost v svoje lamentacije.

- Prosim, Z., to se drugih ne tiče, če bi se rada pogovorila, greva v park.

- Nikamor ne grem! Naj vsi izvedo,

kakšen nesposobnej je človek, ki ga imajo vsi za velikega pisatelja!

- Nihče ne trdi, da sem veliki pisatelj, niti sam ne.

- Jim bom jaz povedala, kakšen si v resnici, šleva in umazanec! Nosiš popackane srajce in ne umivaš se! Ješ cmokaje kot prašič! Tvoja edina družba je ščene, ker nisi sposoben za normalno zvezo.

Ljudje so zastrigli z ušesi, dva sta se pobrala, nekateri so zardeli v preudarjanju, kaj storiti pri javnem besednem dvoboju. Naj bodo poslušalci ali naj se vključijo v kakšno vlogo? Kavopivke so me že gledale sumničavo, solidarnostno so se nagnile na žensko stran. Dvignil sem skodelico in stopil proti notranjosti lokala. Z. je spretno skočila pred vrata in mi zaprla pot.

- A bežal boš, reva usrana? Poglejte ljudi, veliki pisatelj in slavni psihoterapevt se bo skrtil kot zajec!

- Prosim te, Z., to presega vse meje razuma. Obvladaj se.

- Ti me ne boš učil razuma, jaz nisem eden tvojih klientov, pred katerimi se delaš pametnega in učenega.

- Gospa, pot mi zapirate.

Natakarica s pladnjem ni mogla mimo nje. Z. se je umaknila in smuknil sem ob njej v notranjost kavarne in s skodelico v roki naravnost na moški WC. Vedel sem, kaj bo sledilo. Z. je priropotala na hodnik in tolkla po vratih, da sem moška reva, da se skrivam pred soočenjem z resnico in da bo (še enkrat) vsem povedala, kakšen sem v resnici. Vsem! Koraki so odpekotali (rada je nosila visoke pete), a so se takoj vrnili. Zaslíšal se je klik. Ugasnila mi je luč in se hehetala.

- Kaj je, je vpila skozi ključavnico, si se usral?

Po odmevu sem čutil, da se je obrnila v lokal in nerazločno razlagala gostom in osebjem krivice, ki so se ji zgodile pred petnajstim leti. Kaj vse da sem storil napačnega in česa vse nisem storil, pa bi moral, *če bi imel malo občutka za človeka*. Potem se je vmešal mirnejši glas natararice, ki ji je nekaj prigovarjala. Z. ji je iskrivo skakala v besedo, da bo odšla, ko bo sama hotela in da sedaj naroča kozarec kaberneta. Tako sem sedel v temi na pokrovu WC-školjke in popil ostanek kave. Tisto, kar bi ljudje radi skrili

pred očmi javnosti, svoje sramote, šibkosti, poraze, ponavadi kot pluta izplava na površino in postane javna predstava. Opazovanje tujih škandalov olajša naše lastne zagate, jim odvzame težo in greh. Ljudi solidarizira v enakih preizkušnjah.

Sicer pa imam že nekaj zgodovine javnega izpostavljanja. Pred še več leti me je G. vrgla iz stanovanja, in sicer tako, da je mene potisnila po stopnicah, moje stvari pa po gravitaciji metala čez balkon. Zraven jih je pospremila s sočno besedno spremljavo, da naj grem k *tisti kurbi, če je toliko boljša kot ona, ki mi kuha in pere*. V dobro svojih sosedov moram reči, da so se takrat uvideno zaprli v sobe in počakali, da je najhujše neurje minilo. Čez nekaj dni mi je spodnja sosedka diskretno prinesla v polivinilni vrečki srajco, ki je priplavala na njen balkon. Niso pa mogli ugasniti oči. Še dolgo so me gledali s *tistim* pogledom, v katerem sta bili zajeti konspirativnost in zadrega, pa tudi kanček škodoželjnosti in opravljalivosti.

Nekoč so na literarnem večeru vprašali pisatelja Lojzeta Kovačiča, če ga ni nič sram. Sram zaradi razgaljanja v svoji literaturi, kjer se je izpostavljal s svojimi ljubezenskimi iskanji, spolnostjo, porazi, nemočjo, boleznijo, smrtjo, krivicami, revščino, z vso človeško paletno mizerije in nepotešenosti. Da je odložil spodobnost in se slekel.

Beseda v knjigi mora imeti na sebi sledi dleta ter edinstveni prstni odtis pisatelja. Pisatelj se mora sramovati samo cenene všečnosti. Bralci morajo deliti z avtorjem nekaj muke pisateljevanja, zadregu. Pisatelj se slači za tiste, ki se sami ne upajo, govori za neme.

Človek svoje sramotne skrivnosti spravlja v vrečo za svojim hrbtom in ko je ta žakelj že zvrhan in mu že zdavnaj gleda čez glavo, je še vedno prepričan, da zgledno varuje svoje dobro ime pred obsodbo in posmehom javnosti.

Sedel sem v temi stranišča in preudarjal, ali je že čas, da se telesno izpostavim v svoji aktualni sramoti. Če bom še malo sedel v svojem prostovoljnem izgnanstvu, se bodo morda gostje že zamenjali in ohranil bom vsaj kanček dostojanstva. Škodoželjne govorice pa so se verjetno že širile kot hlapi po mestu. Pomislil sem, da so se take stvari

dogajale še boljšim in pametnejšim od mene. Na misel mi je prišel Tolstoj. S svojo ženo Sofijo Andrejevno je imel – obzirno rečeno – zapleteno zakonsko zvezo. Neskončni prepiri med njima se nikoli niso polegali. Sofija mu ni nikoli oprostila, da ji je uničil naivne deklishe sanje, da se bo poročila z aristokratskim princem, s katerim bosta živela zroč si v oči, dokler ju smrt ne loči. Po nekaj desetletjih je še vedno bruhalo iz nje, da se nikoli ne bi poročila z njim, če bi vedela za vse temine in stranpoti njegove duše: za njegovo neukročeno spolno strast, ki je spočete otroke uravnotežila skoraj enakomerno po ducat na zakonski strani in prav toliko pri tlačankah, do katerih je imel Tolstoj kot fevdalec prost dostop (med njimi je imel tudi neuradno vaško ženo Aksinijo), njegove homoerotične izkušnje, rusko ljubezen do vodke, hazard, s katerim je zakartal v dveh dneh in nočeh rojstno hišo na Jasni Poljani, nasilnost, kruto in slabo ravnanje z njo (Tolstoj: »... tako kot vsak mož ravna s svojo ženo.«). Do visoke starosti sta se besno spopadala. Razlogov sta imela dovolj. Cena slavnih oseb je, da svoje slabosti težko skrijejo pred okolico. V primeru Tolstoja je bilo to še posebej nemogoče, ker mu je Sofija Andrejevna priredila marsikatero javno sceno. Grozila mu je s samomorom, se metala v jezero, v občestne jarke, legala na cesto, da bi jo povozil s kočijo, plezala od zunaj na balkon, da bi prisluškovala zakonolomstvu, se neuspešno zastрупila, se vrgla v sneg, da bi zmrznila, ljubosumnostno besnela na njegovega prijatelja Vladimirja, s katerim naj bi imel razmerje. Ta dejanja so bila vestno zabeležena s strani prvih raziskovalnih terenskih novinarjev in paparacev, ki so takrat že v gručah postopali okoli Jasne Poljane in se učili svoje obrti. Tolstoj je bil prva medijska zvezda, last ruskih množic, oboževan, zasledovan, popisano javno in zasebno, idealiziran od množic in hkrati v carjevi nemilosti, izključen iz cerkve ... on pa je res bil slaven pisatelj že za časa življenja, mit in institucija!

Njega ni bilo treba spraševati, če ga je sram. Gnusile so se mu njegove značajske slabosti, karte, razvrat, veseljačenje, popivanje, bogastvo, protislovja, živalski goni, ki se jim ni mogel upirati, nesposobnost, da bi razdal svoje bogastvo in šel kot bogoiskatelj

na samotno pot odrešenja svoje duše. Kar je zmož, so bili epohalni romani, a še nad njimi se je na stara leta zmrdoval, da imajo zgolj estetsko vrednost. Kot kmet ni uspel, ni znal orati in saditi, prašiči pa so mu pocrkali od lakote. Njegovo Vstajenje, ki je tako razburilo rusko družbo, je bilo pravzaprav dolgo in mučno vstajanje iz lastnih neukročenih temin. Kdo ne bi mogel v njegovih zakonskih in družbenih mukah prebrati lastnih zapletov in ujetosti? Morda je njegov dosežek v tem, da je večno lovil ravnovesje med svojo temino in hrepenenjem. Samega sebe ni mogel spremeniti, svojih načel pa ne živeti.

Pisalo se je 20. november 1910, star je bil dobrih dvainosemdeset let. Končno je zmož premagati svoje dvome in razcepljenost med svojim grofovskim življenjem in kmetskimi ideali, ki jih je opeval v romanih. Sanjal je, da bi živel enostavno, naravno življenje med nebom in zemljo. Da bi dokončno razdal zemljo svojim tlačanom, sam pletel svoje opanke in pobožno kot neodvisni menih molil boga. Že shiran in star je končno zbral predsmrtni pogum in se odpravil za svojo resnico. »Moj položaj doma je postal nevzdržen. Predvsem zato, ker ne morem več živeti v razkošju, v katerem sem živel do zdaj,« je zapisal. Sedel je na vlak in čez nekaj dni umrl na majhni železniški postaji Astapovo. Postajenačelnik Ivan Andrejevič Ozolin, ki mu je odstopil svojo posteljo, je – sam neznan in nepomemben sredi neskončnih ruskih step – ostal zapisan ob bok literarnemu velikanu. Nehote je postal njegov poslednji dobrotnik in pogrebnik, čast, ki mu jo je marsikdo zavidal. Osvetlil ga je zadnji žarek pisateljskega mogočnika, ki je pač poizkusil živeti po notranjem nareku resnice, pa čeprav le za nekaj dni. Tako je lahko umrl v tuji postelji, v dotiku svojega ideala.

Od žene se ni želel posloviti. Ostala je pred vrati skupaj z množico radovednežev, novinarjev in privržencev tolstoancev. (»Na vsako njegovo besedo skačejo kot vrabci na gnoj!«)

Tako je bilo moje sedenje na veceju moja neugledna postaja tega dneva. Življenje je odigralo dramo in dobil sem vlogo oklevetane, ki mora z odra. Odkazan mi je bil WC. Sprejel sem; življenju se ne moremo upira-

ti. Konec koncev je to praktičen prostor, še cesarji ga radi peš obiskujejo.

Z. je še nekaj časa izvajala monolog v bifeju in dokazovala z mojim pobegom, da sem očitna zguba in *da nisem tak fini gospod, kot se delam*. Počasi se je njen glas stišal in očitno je odšla. Olajšala se je skozi usta. Resnica o meni se je začela širiti po mestu in moral jo bom javno prebroditi kot motno reko.

Tiho sem odškrnil vrata in poškilil na hodnik. Natararica mi je pomignila in uvidavno odklenila službena vrata. Njen obraz je bil hladno razumevajoč. Se zgodi, ljudem se vse zgodi. Zmuznil sem se skozi stranski izhod in se izgubil v malih ulicah predmestja. Imel sem še eno uro časa in sem sedel na nizko škarpo. Predihal sem napetost, ki je še ostala v meni. Vajen podobnih scen, sem kmalu spet ujel ravnovesje. Z. me je vsake toliko ujela v zasedi in me opraskala s spomini. Odprl sem beležnico in prebral včerajšnje sanje: brodil sem po blatni vodi, neka ženska je sedela na bregu in mi nekaj nerazločno govorila, pa je nisem razumel. Morda sem danes slišal te besede?

Vstal sem in se odpravil nazaj domov. Hoja mi je pomagala zmleti neprijetnost besednega dvoboja. Javni disput. Zdelo se mi je, da mi pod nogami škrtajo stekleni drobcji razbitih ljubezenskih čaš, s katerimi sva nekoč nazdravljala. Življenje z Z. je bilo premikanje, ki je neopazno prešlo iz rožnatega območja v sovraštvo, naklonjenost se je z leti spremenila v jezo, nasmeh v bes, rokovanje v rokoborbo, objem v davljenje, poljub v grizenje. Pogovor je postal dvorezen, mehke besede dobrodošlice so se mimogrede zamenjale za ostre pikrosti. Spolnost se je preobrazila iz slasti v manipulacijo. Bližina je postala nevarna, drug drugemu sva prišla na doseg roke. Ko sva se končno razšla, me je za slovo usekala po tilniku, da mi je odletel klobuk. Človek stopi v zvezo kot jagnje na pašo in ne ve, da je na drugi strani klavnica iluzij. Človek je štorasto neveden ter psihološko kratkoviden in samo najbolj spretni zmorejo prehoditi brv, ki premošča dva bregova, ne da bi si pri tem zlomili nogo. Zlomljeno srce je sicer fraza, a univerzalno resnična. Na koncu postanemo ljudje šepajoči invalidi v svojih nepopolnih,

asimetričnih telesih. Duše nam žge žeja, ki bi jo lahko potešilo samo razumevanje drugega in naklonjena bližina. Nedosegljivo je to zdravilo, kot bi bilo postavljeno za debelo šipo izložbe. Ostane nam torej pes na stara leta. Z. je oznanila publiko, *da nisem tak fini gospod, kot se delam*. Drzna izjava. Kot je debelo pogledal tisti romunski kmet, ki je živel v skladu z ideali, ki jih je Tolstoj literarno oznanjal (čistost, kmetstvo, preprostost, skromnost, bogoiskateljstvo). In si je Romun gladko odrezal svojo moškost, da bi postal čist! Na majhni njivici je živel od dela svojih rok ter jedel skromne zeli. Nekoč se je odpravil na romanje k vzorniku v Rusijo. Debelo je pogledal, ko je tam našel grofa, ki je živel od dela tlačanov, se zabaval, večerjal ob strežbi lakajev v belih rokavicah, jahal na gosposki lov, se spogledoval z ženskami in hodil v klavnice gledat umiranje živali. Verjetno mora vsak človek doživeti smrt svojih iluzij in popravek svojih idealov. Morda je Romun po tem razočaranju nekoliko uravnovesil svoje življenje, le odrezane moškosti si ni mogel več prišiti.

Takšna je cena brezmejnega vere v pisateljska dela. Pisatelj z domišljijo nadomesti, kar manjka trpni resničnosti. Knjiga vabi k branju, ne k posnemanju. To je lahko neodgovorno, naivno in celo nevarno, saj lahko zaidemo v pokrajine, ki jih pisec še ni prehodil. Pisatelj namreč v iskanju dobre zgodbe zapusti utrjene poti in prisloni lestev na oblak, povzpne se višje v iskanju razgleda. Tam je svet idej, ne pa trdnost in gotovost.

Pešci so se zgostili v navzkrižnem gibanju. Kdo so vsi ti ljudje okoli mene in jaz z njimi? Dovolj je, če smo zgodbe v almanahu. Pogumni jih zapišejo in vztrajni jih preberejo. Pes leži pri nogah in nam liže prste, kot da smo božanstva. Ker žival ni hodila v šole, ne ve, da smo še stara grška božanstva, polna človeških šibkosti in neurejenosti.

Telesa pešcev so se v daljavi premikala pred mojim pogledom in spet sem nekatere spoznal po silhueti in tipični hoji. Njihove duše so bile nevidne, zavite v prevarantsko telo, gledale so svet skozi priprte oči v strahu, da bi bile spoznane. A ko so hodili po cesti, so za njimi ostajale tanke vlažne sledi, kot za polži, kadar prečkajo suho stezo.

BELA LILJA

Jutro je bilo takšno kot vsako drugo, a le na videz. Dnevna rutina je sicer nagon-ska potreba uravnovešenega posameznika, Maruša pa je že velikokrat dokazala, da ji je samoumevno upoštevanje pravil, ki se jim v teku let privadiš kot dihanju, spancu brez sanj ali pometanju stvari pod preprogo, enako tuje kot spravilo pridelkov po monsunskem deževju na zahodno indonezijskem otoku Sumatra.

Ko je, preden se je sonce mukoma dvignilo na nebo, nenadoma odprla oči, se je zdrznila, saj se njeno telo med rjuhami le poredkoma znajde na hrbtu, a tokrat je strmela naravnost v modro pobarvan strop, na katerega je šele oni dan umetelno naslikala bel oblaček, ki ne bo posivel in je nikoli, toliko se je že spoznala na te reči, presenetil s kakšno nenadno ploho, bog ne daj točo. Na ta oblak je odtlej lahko privezala svoje sanje, ki so običajno v zori dneva izpuhtele kdo ve kam, tisti trenutek pa je vanj odtisnila še hrepenenje po poletni dogodivščini, s katerim je pretekle mesece odganjala neskončne in depresivne zimske večere. Ujemi ga, dan, dokler se ne obesi v večer; čas je perpetuum mobile veselja, vse ostalo pa potrebuje našo pomoč, da lahko nastane, obstane in premine ter se preobrazi v gnojivo novega.

Ob tem spoznanju, ki je bilo le malo manj kot razodetje poslednje resnice sveta, se je Maruši naježila koža, čeprav jo je mehka in trikrat podložena pernica grela, da se ji je topla kri le lenobno pretakala po telesnih prekatih, skozi katere se polnijo akumulacijska jezera mehkih tkiv, prepojenih z življenjskimi sokovi, in nanje pripete turbine mišičnih utripalk, s katerimi se pretipamo v novi dan in smelo pogledamo v oči vsakomur, v redkih trenutkih tudi samemu sebi, morda celo na način, da se ne zasovražimo. Poletje, končno! je bila resnici na ljubo njena prva misel, ki ji je v isti sapi vnemala domišljijo, s katero se je nemudoma ozrla k horizontom oddaljenih dežel, kamor se je vedno znova, vselej v dneh, ko sončnice na bližnjem polju dvigujejo svoje glave, zvesto vračala, zlasti tja, kjer še nikoli ni bila. Dovolj je bilo, da jih je slutila, te dru-

gotne svetove, in se je že zleknila v udoben sedež prvega razreda časovne kapsule velikega popotovanja. Ne, ni bilo domotožje, ki bi ji kot mnogim ponujalo svetobolne občutke varnosti in zavetja, temveč se je sproščeno počutila le v naročju hrepenenja po neznanih krajih ... nikoli je ni mučil *Heimweh*, obratno, vznemirjal jo je *Fernweh*, kot bi rekli Nemci, saj v drugih jezikih za to izrazito romantično čustvo ne poznajo osamljene besede ... Morda daljnotožje?

Odločno, a še vedno s široko zaprtimi očmi, je zavihtela vitke gležnje preko roba postelje, da bi se v enem samem lahkotnem zamahu postavila pokonci (rada je takole preizkušala svojo prožnost), a se ji je tokrat začuda nekje na poti zalomilo, saj je, še preden bi se lahko dotaknila puhaštih, z volneno preprogo pogrnenih tal, nemočno omahnila nazaj na blazine. Osuplo je otrpnila in zgolj s pogledom zaprosila za pomoč oblaček tam zgoraj, a je samo pomežiknil in ostal nem, nato pa se je s skrajnimi naporimi počasi in mukoma skobacala na noge. Gladko, oznoje-no telo si je ogrnila v svilen dnevno haljo in se z obema rokama naslonila na priprto miznico ebenovinaste psihe. Zaprepadeno se je zastrmela v lastni odsev, ki se je zarisal na sami površini zrcala in ne, kot je bilo to običajno, nekje v globini podvojenega navideznega prostora, kjer se je lahko vzpostavil iz zpopolnjeno obliko stvarne in duhovne prisotnosti. Bledica, ki ji je pokrivala obraz, je koprenasto zastirala pogled vase, da se je prestrašeno odmajala še do ogledala na drugem koncu spalnice.

Zrcala je že pred časom razporedila po vseh kotih stanovanja, na vsako steno je obesila po enega, da se je lahko v svojem domačem gnezdu vsak hip ugledala in obrnila k sebi. Odkar je z očesom kamere pametnega telefona pridno zbirala sebkje, je imela občutek, da je z vsakim posnetkom pravzaprav oddala košček sebe in ga podarila okolju in vzdušju, v katerem je nastal. Sprva jih je, odtisnjene na papir kot svojevrsten spominski album, lepila po stenah svojega doma, a je kmalu ugotovi-

la, da fotografija ne zmore pričarati ozračja, ki ga je doživela na kraju samem, zato jih je umaknila z vseprisotnega vidnega obzorja in jih nadomestila z ogledali, ki lahko edina ponudijo pristen in neponarejen odtis hipnih misli in občutja. Zrcalo je *vera icon* zavesti o sebi, je ugotovila, v katerem se lahko vsak trenutek uzre, si hudomušno pomežikne, pomiga z ušesi ter s čela odpihne nagajiv koder žareče rdečih las.

Končno si je položila vlažno dlan na čelo in ugotovila, da gori. Saj ni mogoče! je pomislila, da bi jo takole sredi poletja našla povišana temperatura? Ali je že bil kdaj kje kdo, ki je staknil angino v letnem času, ko se razcveti latje na pšeničnem polju? Ali pa je še enkrat več le ona tako posebna, drugačna, iz drugega filma, z drugega planeta, kraja, časa? Kakorkoli, odpotovala bo, tako je sklenila, četudi le na krilih domišljije ... Kaj pa je nazadnje potovanje drugega kot duhovno stanje (in iskanje), saj resnici na ljubo s pojavnim svetom tako in tako nima prave zveze? Odkrivanje novih, neznanih prizorišč, kjer se lahko odvije drama, je naporno, včasih tvegano, in tokrat tega ne bi zmogla, to ji je bilo jasno, zato se je, preden je zakoračila v kuhinjo k velikemu srebrnemu samovarju, v katerem je že od sinoči brbotala cela golida metinega čaja, odločila, da se bo odpravila po poti spominov ... Ja, uganili ste, v Firence ... kjer je vselej našla kotiček zase, saj se je v srcu starosvetne Toskane počutila skoraj tako domače kot v zavetju domačega ognjišča. Nenadna slabost je preprečila namero, da bi za nekaj naslednjih dni pospravila življenje v velik zelen kovček in si v ogledalu z izrezljanim okvirjem pri vratih izhoda na stopnišče začasno pomahala v slovo, zato ji je edino uteho lahko ponudil le namišljeni sprehod po privzdignjenem nabrežju Arna, v podoživljanju spominskih okruškov, ki kot pajčevina nastanev napolnijo med letom izpraznjene mentalne nevrone v bližini pregorelega, upehanega srca.

Pa še nekaj je bilo: v velikem steklenem kozarcu na najvišji polici kuhinjskega regala, čisto zadaj ob napi, so odmaknjeni od lakomnih pogledov že nekaj let samevali trije veliki florentinčki. Nekdaj hrustljavi in dišeči mandljevi piškoti z mrežastim čokoladnim prelivom so se že zdavnaj posušili, a

ohranili vabljivi videz, zato se ni obotavljala. Primaknila je stol in se prek njega vzpela na pult. Dvignila se je na konice prstov in previdno, z obema rokama objela krhko posodo. Malce se ji je zavrtelo, s čela sta ji na obe lici spolzeli vročični potni sragi, a je zmogla in spodaj na varnih tleh stisnila dragoceni kozarec v naročje. Kri ji je vznemirjeno zaplala po žilah, ko ga je odnesla v dnevno sobo in ga postavila na okroglo, s čipkastim prtičem pokrito mizico. Nato se je še enkrat vrnila v kuhinjo in do vrha napolnila vitek porcelanast čajnik, iz katerega je prijetno zadišalo po meti, ter ga skupaj s skodelico z rdečim robom odložila tako, da je bil cel aranžma na dosegu roke, ko se je končno udobno namesnila v velik oblazinjen fotelj v kotu sobe pod knjižno polico. Pred tem je z zlatim ključkom, ki ga je na verižici nosila okrog vratu, odklenila tabernakelj pisalnika na drugi strani salonske mizice in pod kupi gosto popisanih listov izbrskala velik, v temno rjavo usnje preoblečen album. Pred davnimi leti, ob prvem obisku Firenc, ga je prav poceni kupila pod čudovitimi arkadami Krompirjeve tržnice med sinagogo in cerkvijo Sant' Ambrogio v zakotni Viadei Pilastru ... tik preden se je pozno popoldne znašla v množici nezadovoljnih študentov, zbranih pod kamnito tablo na vogalu cerkve, ki je oznanjala, da je nekdanje mesto zakrknjene tradicije starih postal mladostniška rdeča trdnjava, in je nato z njimi krenila na glavni trg pred Signorio, kjer so shod napovedali črnosrajčniki ... in je srečala njega, in je ..., ... spomini so privreli na plano že ob dotiku v zlahtno napo odetih platnic, vendar nikar, nikar ne prehitevajmo ... naj se njena in zgodba najbolj karizmatičnega mesta na svetu odvijeta, kot ju narekuje galerija porumenelih fotografij, zataknenih v prosojne vogalčke na črnem, kot žamet sijočem ročno izdelanem papirju.

Okrog vratu si je zavezala debel volnen šal, da bi občutljivo grlo obvarovala pred novimi zoprnimi napadi pobesnelih stafilkokov. Največjega izmed piškotov je pomočila v skodelico vročega čaja in počakala, da se je vdal in vsrkal aromatično tekočino. Ko je trenutek zatem začutila, kako se ji je zmečano testo kot starosvetni balzam stopilo v ustih, je hlastno, da je rdeči rob skodelice proti svoji volji pustil krvav odtis na njenih

ustnicah, popila še požirek zlahtnega poparka in obrnila prvi list albuma, ki ji je sedaj udobno počival na kolenih. In še vedno je bilo jutro ...

... ko je s podobe na prvem listu vzletel angel zgodovine, ona pa se je oklenila vzvihranega roba njegove halje, ko je s širokimi zamahi zakrožil po širjavah od jutrovega do gibraltarskega rta in od grebenov Kavkaza čez zasnežena pobočja Alp do temnih goličav Zunanjih Hebridov ob škotski obali ter se v koncentričnih krogih počasi bližal času in prostoru, v katerem se je pred petsto in več leti rojeval novi človek in so vzklike klice razuma, iz katerih je zraslo mogočno drevo spoznanja. S konicami prstov se je dotikala najbolj prepoznavne vedute mesta v meglenem svitu pogleda s San Miniata, medtem ko se ji je za vekami priprtih oči zavrtel panoptikum gibljivih podob, ki jih je Kronos iztrgal Uranu in jih zavrtinčil v sosledje epizod, v katerih je Dante, najplemenitejši med florentinskimi velikaši uma, prekoračil Stiks srednjega veka, da se je lahko nekaj let pred Kolumbom iz morske pene rodila Botticellijeva Venera. In je Maruša videla enake velike sence gora nad dolinami, kot jih vidi danes; videla je nasade oljk, borove gozdiče in široke zelene planjave, ki so jih tu in tam presekali drevoredi vitkih pinij; videla je kupole in zvonike mesta, kako se dvigujejo v nebo na obali reke.

Četudi ne bi sledila zamegljenemu rojstvu dneva in bi njena domišljija zastala na določeni točki v zgodovini in počakala, da se razjasni beli dan, bi lahko videla svetovno znano mesto, ki se je v stoletjih komaj kaj spremenilo in stoji kot neomadeževan simbol sredi toka človeškega življenja ter nas opominja, da smo podobni ljudem preteklosti bolj, kot se od njih razlikujemo ... kot bi tehnične rešitve, s katerimi so zgradili vse tiste kupole in stolpe, iznašli le zato, da bi mogočne stavbe ostale neokrnjene in se jih ne bodo mogle dotakniti spremembe. In brez dvoma ... če bi se lahko duh firenškega meščana, ki je zadnjikrat zaprl svoje oči, ko je Kolumb še čakal in prosil za tri uboge ladvice, s katerimi je odplul iz pristanišča Palos de la Frontera, vrnil iz sveta senc in se ustavil, kjer so se ustavile naše misli, bi verjel, da še obstaja družba in razumevanje zanj med tistimi, ki so podedovali rojstni kraj vzcvetele zahodne

civilizacije.

Tako je čutila Firenze, ko je prvič sama, brez Vergila in Beatrice, krenila na pot proti jugu, proti soncu. Vozila se je

vso dolgo noč, ki svet otmè očesu
(Raj, XXIII/3)

in v temi preživela tudi velik del dneva, ko je rdeča puščica z vrtoglavo hitrostjo gladko drsela po tirihi tunela globoko v nedrih Apeninov, preden je upočasnila in se pod slepečim, čeprav že poznim popoldanskim toskanskim soncem prav počasi zapeljala na levi peron glavne železniške postaje. Zunaj, na privzdignjeni ploščadi širokega trga, je v senci razvlečene večerne silhuete dominikanske bazilike Santa Maria Novella prvič zadihala gosti zrak, ki je nekoč davno do obsti pretresel Stendhala, da je kasneje komaj preživel v temačnem ambientu cerkve Santa Croce, kjer si je za naslednji dan tudi sama določila končni cilj.

Reka turistov jo je potegnila za sabo proti središču mesta. Polna pričakovanj je zakoračila v Via delle Belle Donne in proti Palazzo Strozzi, zato jo je zadelo tolikanj bolj iznenada. Morda jo je v ozki soteski med hladnimi kamnitimi zidovi ravno zaradi priljudnega imena ulice prešinilo spoznanje, zaradi katerega je obstala sredi vrveža hitečih teles, sedla na kovček, ki je pred tem neumorno drdral za njo in jo komaj slišno usmerjal na pravo pot, ter globoko zajela sapo. Le malo je manjkalo in bi se obrnila, tako velik se ji je tisti trenutek zazdel razkorak med idealizirano predstavo, ki jo je nosila v sebi, in resničnim značajem mesta, ki jo je sedaj vabilo v svoje drobovje. Svojim prirojenim čutom je neizmerno zaupala, izkušnje so jo nagovarjale, da se je le redko zmotila, in jasno ji je bilo na mah: tukaj nezamenljivo domuje moški princip ... Firenze so tolikanj možato mesto, kolikor je ženska rahločutnost značilna za Benetke ali Sieno, kjer se ulice skrivnostno krivijo v vse smeri, se prilizujejo in namigujejo na ugodje. Toskansko središče sveta pa je velika, oglata patriarhalna kletka, brez volančkov in naborkov, suhoparno neposredna, s sivo rjavkastimi in okrastimi fasadami hiš, ki urejeno oblikujejo špalirje nemih, v proporcih pretirano uravnoteženih mest-

nih palazzov. Tukaj oko ne trči v melonasto oranžne zidove Rima, v beneška in sienska rožnata pročelja, v temno rdeče obarvane bolonjske arkade. Številne florentinske palače so prav gotovo udobne in na notranjih dvoriščih zasajene s čudovitimi vrtovi, a z ulice so videti kot trdnjave ali obrambni stolpi. Prav nič gostoljubne niso, tako napihnjeno odmaknjene za debelimi in reliefno izbočenimi zidovi. Ni slučaj, da so bili kiparji in arhitekti, ki so oblikovali in gradili to mesto – Brunelleschi, Donatello, Michelangelo –, nikoli poročeni samci. Menihi, svetniški vojščaki, preroki, puščavniki so bili zaščitniki in heroji tega mesta. Zavetnik Janez Krstnik, simbol ponižne pravičnosti in moralne čistosti, meščane vsako leto 24. junija opominja na vrlino politične korektnosti, s katero so v 15. stoletju zamajali stare dinastične privilegije in v temelje prihodnjega sveta vgradili racionalno vladavino spretne trgovine in denarništva, ki sta uklonila in zaslužnjila človeški duh do današnjih dni. A Maruša ni bila od včeraj in je vedela, da

ni večjih bolečin, kot srečnih dni spominjati se v bedi (Pekel, V/121,122),

zato je napela vse sile, da bi čim prej odgnala slabe misli. Preštela je do deset, tako pri sebi, a na glas, seveda po italijansko, da je mimoidoči ne bi gledali preveč po strani, nato pa se je znova pogumno prepustila povodnji gomazečih turistov, da jo je odnesla naprej proti *duomu* in vsiljivi pokončni vertikalni Giottovega *campanila* (kakopak se je z vsemi močmi potrudila, da mu je obrnila hrbet in oči). Nazadnje je le smuknila v Via Santa Elisabetta, kjer se je zaradi blagozvočnega imena, ki jo je spomnil na domači kraj za stoterimi hribi, znova počutila udobno in varno. Za vogalom je na majhnem Elizabetinem trgu obstala pred vitkim okroglim stolpičem Torre della Pagliazza, v katerega so skrili butični hotel Brunelleschi. Na najbolj zakotnih straneh spleta ga je odkrila že novembra lani in se vanj zaljubila, sedaj pa si je oddahnila: ni je razočaral. Rustikalna zunanjščina jo je pospremila v razkošno avlo, kjer ji je izza dolgega hrastovega pulta že veselo mahal mlad, razposajen receptor, več kot očitno le študent na poletni praksi. Prijazna gesta jo je najprej

zmedla, saj je nedavno nekje prebrala, da so naduti Florentinci najbolj zoprni gostitelji, kar jih lahko najdeš na starem kontinentu, a ta ji je dal vedeti, da so jo pravzaprav nestrpno pričakovali. Kot bi trenil, je odkljukal rezervacijo ter jo z njenim kovčkom v rokah povedel po zavitih stopnicah prav do vrha. Opazila je, da se je po sredini stopnišča počasi, skoraj elegantno, dvigal in spuščal steklen, z medlo lučjo razsvetljen lift, a on jo je spodbujal, da je hodila pred njim in mu proti svoji volji in nehote razkazovala ebenovinasto kožo vitkih nog, ki jih ni mogla skriti pod kratko poletno krilce iz oranžnega šifona. Ah, Italijani pač, je pomislila in se naredila, da ni nič. Malce je sicer prebledela, ko ji je na vrhu pomežiknil, a mu je vrnila z najbolj prezirljivim pogledom, kolikor ga je lahko izbrskala iz galerije svojih mask za vsakdanjo rabo. In se je že obrnil in brez besed poniknil v bleščeči brlog tam spodaj.

Stopila je na obširno, na vse štiri strani neba odprto verando. Vrata s stopnišča so se samodejno zadrlesnila za njenim hrbtom in za hip je pomislila, da jo bo užaljeni študent ujel tukaj zgoraj, kot je to storil njegov renesančni tovariš v sedmi pripovedi osmega dne. A na nebu nad njo se je že prižgala večernica, zato se je samo nasmehnila razsvetljenemu pristrešnemu apartmaju, ki je tudi skozi velika, široko odprta okna in ne le s terase, ki ga je obkrožala, ponujal razgled na vse strani in še čez. Naslonila se je na nizek zidec, segel ji je komaj do pasu in jo tako le za silo obvaroval padca čez prepadno steno, ter se prepustila panoramskemu obzorju. Objelo jo je krog in krog, da se ji je od obilja krasot zavrnelo. Saj ni prepoznala le gričev in reke, ki teče proti zahodu, ne le temnih pobočij in najvišjega vrha Monte Morello tam nasproti in dolge doline reke Arno, ki se z neskončnim nizom nizkih sivih kop širi do oddaljenih grebenov Carrare, in strmih vzpetin Fiesola z njegovo krono iz monastičnih zidov in cipres, in vseh tistih zelenih in sivih bregov, po katerih so razsejane vile, ki bi jih lahko vsako, tako se ji je samoumevno zazdelo, tudi poimenovala, ko jih je takole gledala. Čisto domače so ji bile tudi vse kamnite palače, ko je začutila, da jo je s svojo blago perutjo znova oplazil *Angelus Novus* ter jo navdihnil, da se je lahko razgledala skozi oči, ki so nekoč davno

morda pripadale samozavestnemu meščanu, pred pol tisočletja neposredni priči veličastne graditeljske vneme. Čeprav je pogrešila sedemdeset ali več obrambnih stolpov, ki so se nekoč dvigali nad obzidjem in obkrožali mesto kot kraljevski diadem, se njeno oko ni zaustavilo ob teh prazninah. Neustavljivo ga je vleklo k enkratni stolpasti arhitekturi, ki se je kot visoko rožno steblo dvigala iz kvadratne utrjene gmote Stare palače v samem središču mesta ... k stolpu, ki po stotinah pretečenih let ni bil videti nič slabše kot takrat, ko so pod njim na grmadi sežgali Savonarolo, zadnjega, ki se je še utegnil in upal upreti libertinskemu duhu Medičejcev. Velika kupola Marije v cvetju, v svojem času in še dolgo za tem največja na svetu, jo je danes, kot je nekdaj njega, strahospoštljivo navduševala z osupljivim veličastjem velikih oblih lokov, s katerimi je hotela zasenčiti okoliške griče. In vsi drugi slavni zvoniki, denimo elegantni vrh Badie, pa tudi Giotto v svojimi hladnimi barvami, so bili s te višine videti mogočni in ponižni hkrati.

Noč se je spustila, a ni opazila, da bi se kaj izpremenilo. In kdo ve, koliko časa bi preteklo, da bi se ovedla resnice starih modrecev:

če bomo gledali in poslušali, kar dušo čvrsto k sebi si naperi, bo čas minil, ne da bi to zaznali, ker ena moč je tista, ki ga meri, a druga je, ki dušo k sebi vleče (Vice, IV/7-11),

ako bi nenadoma ne opazila, da jo s terase onkraj ulice nepremično opazuje vitka moška postava, tako lagodno naslonjena na stekleno ograjo, da je bil vtis, kot bi lebdela nad tlakovanim podestom privzdignjene *loggie*. Njegov pogled se ni pasel po slikoviti veduti, temveč je bil povsem očitno in brez zadrege uperjen vanjo. Ni vedela, ali je bilo zaradi pridušene bronaste svetlobe, ki se je od obcestnih luči vzpenjala po sivih zidovih in samo slabotno osvetljevala njegovo silhueto, ali pa je bilo vse skupaj le zrcalni odsev želje, ki je utelesila angelski privid ter ga odela v starodavni *lucco*, lepo ukrojeno črno svileno ogrinjalo, ki mu je v dostojanstvenih brazdah padalo od vratu do gležnjev. Preprosto rdečo platneno čepico, s katero si je pokrtil glavo, je krasil *becchetto*, padajoči trak tkanine, ki je lahko služil tudi kot šal, če je bilo potrebno. Obkrožal je pro-

doren, ne prav lep, a odločen obraz, z lepo oblikovanimi usti med gladko obrito zgornjo ustnico in brado. Tako jasno je zasijal onkraj ozkega prepada nad ulico, da se ji je zdelo, da bi si lahko podala roke in se poljubila. Z lahkoto mu je zategadelj prebrala misli, ki so se mu od trenutka dalje, ko je ugotovil, da ga je opazila, jasno zarisovale na zardelih licih in razkazovale spomin na razgibano življenje ob bregovih bleščeče reke. Tako silovit in živ je bil, da se je zdelo, da bi se zlahka znova sprehodil po ulicah in se vključil v živahno vsakdanje življenje natanko tam, kjer ga je bil pred toliko stoletji zapustil. Videla je, kako je zavzdihnil in pustil očem, da so odpotovale do obzidja, kjer je začutil spremembe modernih časov. Zakaj so zaprli petero od enajstih mestnih vrat? In zakaj, povrh vsega, so stolpe znižali, ko pa so bili od nekdaj simboli suverenosti in slave? Ali je svet postal tako miroljuben in Florentinci živijo v tolikšni harmoniji, da med njimi ni več zarot, s katerimi se domov vračajo častihlepni izgnanci z oboroženo najemniško vojsko za svojim hrbtom? In tam teče Arno, z mostovi, kjer so tudi nekdaj bili; med njimi Ponte Vecchio, niti najmanj podoben kateremukoli drugemu mostu na svetu, obložen z enakimi slikovitimi trgovnicami, ob katerih je rad za kratko postajal na svojih poteh, morda do gradbišča, kjer je iz ogromnih kamnov, nalomljenih z bližnjega hriba Boboli, rasla palača bančnega mojstra Luce Pittija, ali pa zato, da bi sklenil manjši posel s suknarji z Oltrarna. Palače ga v resnici niso zanimale tedaj in še manj danes. Raje se je potikal spodaj, po ozkih uličicah, kjer so brbotale živahne *piazze* in *piazzete*, na katerih se je odvijalo podedovano življenje očetov, starih patriarhov, ki so življenje v mestu uredili po svoji meri. Ali so še tam in nestrpno glasujejo s črnimi in belimi fižolčki o vseh pomembnih rečeh skupnosti, dokler jih ne preglasi nestrpni glas vojvode? Kje so v teh poletnih mesecih *priori*, mar mirno obedujejo na svojih uradnih večerjeh v Palazzo Vecchio, kjer so jim ravno servirali naslednjo jed, vampe in kuhane jerebice, da bi jo začinili s starosvetnimi zgodbami o zmago-slavju gvelfov nad gibelini, ki so bile po toliko desetletjih sinjoriji zgolj še v zabavo? Ali niso mučne razprtije med papežem in cesarjem prekrili s pomenljivimi prapori močnih,

nazarensko bogatih bankirskih družin, ki so bili razvrščeni na drogovih pod Orcagnovo *loggio*?

Z vseh strani so vanjo butali spomini mesta, v katerem ima vsak kamen svojo zgodbo, in naenkrat je bilo preveč. Z rokami si je pokrila ušesa in se odkradla v razkošni apartma. Pohitela je in enega za drugim zaprla ter zapahnila velika okenska krila, zagrnila je zavese in se namenila, da bi kar takoj, še v potovalni opravi, zlezla pod izvezeno odejo na veliki, z baldahinom obokani postelji. Segla je k stikalu, da bi utrnila svetilko, ko je pri vhodnih vratih zunaj na terasi pozvonilo. Prepričana je bila, da je bila le avtomobilska troblja z ulice, a je pozvonilo še enkrat in tokrat ni bilo dvoma. Oklevala je, vnovično odločno cingljanje pa jo je prepričalo, da je previdno zlezla z visoke dvojne postelje in še enkrat prisluhnila. Ko se je zvonec oglasil v četrto, je poskočila in strumno stopila do velikih hrastovih vrat ter jih previdno odškrunila.

Na pragu je stal fantič z okroglo čepico, očitno je bil hotelski sluga, in ji brez besed, a s pomenljivim izrazom na licu predal rumeno kuverto, na kateri je bil odtis vlažnih prstov in skoraj nevidni vodni žig hotela Brunelleschi. Suhljatega dečka je odpravila s skromno napitnino, a jo je zadovoljno pospravil v žep, sama pa je bila v dveh treh korakih znova pod odejo, kjer je s tresočimi rokami odprla ovojnico, v kateri je bil list papirja, na katerem je pisalo: *Gusta Trippa, lampredotto, 7.00.*

Celo dolgo noč se je, čeprav na smrt utrujena, vročično prekopicovala med mehкими blazinami in pernicami prostrane postelje, da bi končno zaspala tik pred tem, ko jo je ob pol sedmih prebudilo sramežljivo brnenje budilke. V skrivnostnem sporočilu preteklega večera sta bila naslov in ura, toliko je že razumela, čeprav se ji ni sanjalo, kdo bi ji ga lahko poslal. Srce ji je zatrepetalo, ni vedela, ali od strahu ali ugodja, če je pomislila na skrivnostno pojavo tam preko ... ne to ni mogoče, a vedela je, da

kdor ve, kam gre, odlašanje sovraži
(Vice, III/78),

zato se je samo na hitro osvežila, si v hladnem jutru ogrnila tanko volneno jopico in se za dobro jutro odpravila po stopnicah, saj tudi tokrat ni hotela uporabiti dvigala, ki je sicer prijazno odprlo svoja vrata, ko mu je stopila naproti, in jih je nato tudi besno zaprlo, ko je brezbrizno stekla mimo. Z listkom v rokah se je ustavila pred pultom recepcije, da bi povprašala za pot, a ob zgodnji uri v foyerju ni bilo nikogar, zato je brez obotavljanja stopila skozi vrtljiva vrata izhoda in prek trga obrnila na drugo stran kot včeraj, do Via dei Calzaiuoli, ki je bila navsezgodaj polna mestnega utripa. Po eni izmed glavnih prometnih arterij v starem mestu so se kar počez, saj ni bilo pločnikov, že valile trume turistov z vsemi mogočimi aparati, ki so jim na dolgih usnjenih jermenih bingljali z ramen, a so bili edini pešci, ki se jim ni mudilo, med njimi pa so s pospešenimi koraki švigale gospodinske pomočnice z vozički, v katerih so v bližnje vrtce vozile najmlajše, medtem ko so nekoliko starejši z oprtanimi torbami sami hiteli k pouku in se zaletavali v ženičke, ki so s sklonjenimi glavami in težkim korakom drsale k prvi maši v bližnjo cerkev ter pazile, da jih ni pvozila katera od ciz, do vrha naložena s svežo zelenjavo, ki so jo tovorili na tržnico, da so njihova kolesa škripala po zlizanih tlakovcih in motila duhovnike v neslišni meditaciji, medtem ko so v dolgih talarjih podvzivali korak h gospodovi službi in se njihovi pobožni obrazi niso zmenili za glasne kletvice iz ust mišičastih delavcev, ki so od bog ve kod kar na rokah nosili težke garderobne omare, umiriti pa jih niso mogli niti v modre uniforme odeti cestni pometaći, ki so na nizkih prikolicah prirejenih biciklov pred sabo prevažali dve ali tri prenapolnjene kante za smeti in oguljene brezove metle ter jo po dolgi nočni službi končno ubirali k zasluženemu počitku v toplih posteljah, iz katerih so pravkar vstali uradniki in v brezhibnih črnih oblekah, belih srajcah in raznobarnih kravatah ter s čeladami na glavi na svojih vespah in lambrettah brzeli v pisarne predmestnih poslovnih četrti ter si z glasnim trobljenjem neusmiljeno utirali pot skozi prometno gnečo, v kateri so najglasneje odmevali hrupni motorji kombijev s sveže opranim perilom za dame višjega stanu, dostavni kamioni z zaboji chiantija za bližnje trattorie in tudi bolj prefinjene resta-

vracije, ob njih pa še brezštevilni topolini in cinquecenti in seicenti in millecenti in celo rolls-royce z registrsko tablico Firenc, ki ga je vozil livrirani šofer Duccia Corsinija, vinskega barona iz družine, za katero je že šeststo let veljalo, da je ena najbogatejših v mestu in celi Toskani.

Maruša se je pred neznošnim hrupom in truščem umaknila v odprto vežo, kjer je lahko slišala lastno zasoplo dihanje in celo zven svojih korakov, nato pa je na mah stekla čez cesto in, še preden bi jo lahko oplazil v usnje odeti motorist na hrumečem rdečem moto-guzziju, planila v trafiko, ki jo je ugleдалa tam preko le tako, da je stopila na bližnji kamniti konfin in se vzpela na prste kot balerina v mednarodni toskanski poletni šoli mojstrov moskovskega Bolšoj teatra. Staremu prodajalcu tobaka in srečk državne loterije je pokazala skrivnostno sporočilo, ki ga je že od sinoči in vso noč ter celo jutro stiskala v pesti leve roke. Pokimal je, nekoliko nenavadno jo je povprašal, če rada zajtrkuje vampe in goveje želodčke, ter jo prijazno prijel pod roko in ji s praga svoje zakotne prodajalnice pokazal pot nazaj v smeri Ulice svete Elizabete. Kot bi mignil, je bila mimo svojega hotela in le nekaj metrov naprej se je izkazalo, da je bila zajtrkovalnica s tradicionalno toskansko hrano in edino jedjo v naslovu, ki je ni mogla spraviti v svoj želodec, tako rekoč za prvim vogalom.

Čutila je, kako so se ji na sencih nabrale drobne znojne kapljice, ko je še vsa zadihana stopila v obokano staro klet, kjer razen krčmarja v dolgem predpasniku, ki je za pultom rezal tanke rezine sočne govedine, sprva ni opazila nikogar. Ura na steni je pravkar odbila sedem in se je hotela obrniti proti izhodu, ko ji je v temnem kotu z visokega stola ob velikem lesenem sodu, ki je služil za mizo, pomahal mladenič. Ozrla se je, da bi se prepričala, če je pozdrav v resnici namenjen njej, nato pa je stopila bliže in ga prepoznala. Študent iz hotelske recepcije je bil. Brez uniforme in s sveže zalizanimi vranje črnimi lasmi je bil precej bolj simpatičen kot ob prvem srečanju, zato je kar pustila, da jo je ogovoril. Govoril in žlobudral je, da mu je komaj sledila, ujela je, da ima ta dan prosto in jo bo z veseljem odpeljal na izlet, iz mesta, na podeželje, med griče in travnike, kjer v

vetru plapolajo trave in se nad obzorjem v velikih jatah spreletavajo lastovice, ki so se naveličale mestnega vrveža in so se pridružile svojim barvitim sorodnikom čebelarjem, ki so zimzeleno podeželje med lovom za žuželkami z vratolomnimi zračnimi akrobacijami in značilnim oglašanjem poživljali že davno, preden se jim je v mehko zaobljeni pokrajini pridružil človek.

In se je prepustila, kot že tolikokrat. Zaupni šepet ljubeznivih besed se je nerazločno izgubljal v njenih ušesih, preden jih je pokrnil s svilen ruto, ki si jo je razvezal z zagorelega vratu. In v nenadni tišini je lahko prisluhnila večnemu opominu notranjega glasu, da nikdar ne bo srečala tistega pravega, saj se ne bo nikoli rodil ali pa je umrl pred davnimi časi, zato bo vselej ostala sama pred neznanim svetom, in ji je bilo tudi tokrat, kot včeraj in predvčerajšnjim, vseeno.

Obrisanih misli mu je nemočno sledila

kot tisti, ki zasopljen še postaja, ko rešil se je iz morja na obalo, in gleda vodo, ki za njim razgraja (Pekel, I/22–24),

ko jo je prijel za roko in ji pomagal, da se je povzpela in sedla na oblazinjeni sedež staromodne, modro pobarvane vespe z veliko florentinsko rdečo lilijo na prednjem desnem ščitniku za noge, ter ga z rokami objela okoli pasu. Oddrvela sta po ozki ulici, da je med kamnitimi zidovi odmevalo kot med prepadnimi stenami ozke doline visoko v Alpah. Še tesneje se je z zaprtimi očmi privila k njegovemu plečatemu hrbtu, ko je samozavestno vijugal skozi prometne zamaške človeških teles in pločevine, dokler ni mimo parka Boboli in skozi Porta Romana po Viale di Poggio Imperiale zapeljal proti gričevnatim pobočjem Poggia alla Croce. Po kakšnih petnajstih minutah vožnje, nič več, je ustavil pod vznožjem položnega pobočja, na katerem so se redko posejana drevesa višje gori zgostila v temačen, a še vedno dovolj zračen gaj, in je vanj lahko zakoračila v lahkih poletnih šolnih, saj ni pričakovala, da se ji v nadaljevanju dneva obeta pohod po neokrnjeni naravi.

V ostrem jutranjem zraku sta se vzpenjala navkreber. On je bil tokrat tisti, ki je hodil nekoliko naprej, z veliko pleteno košaro v levici, medtem ko z desnico niti za hip ni

hotel razvezati njunih prepletenih prstov. Še vedno brez besed, in v tistem trenutku tudi brez misli, je stopala za njim kot ponižna muslimanska žena. Prisluškovala je tišini, v kateri se je s prvimi toplimi sončnimi žarki prebujalo žvrgolenje ptic, opazovala je ostre obrise visokih dreves, s katerih so se dvigovali hlapi jutranje rose in umivali dan, da je kmalu jasen zasijal v oranžni svetlobi. Njegov pogled je bil medtem prikovan v tla. Z izbuljenimi očmi, v katerih so sijale vlažne beločnice, je meril pod drevesa levo in desno ob blatni stezi. Vsake toliko se je ustavil, sklonil se je, včasih tudi počepnil in si ogledoval gozdne sadeže nenavadnih, čudnih oblik; nekateri so bili vitki in belkasti, drugi čokati in temni, tretji krhki in nežni, četrti kričečih, strupenih barv, s katerimi so skušali preglasiti tiste najbolj sramežljive, a najboljše, ki so se potuhnili v gosti, vlažni mah.

Sedaj je prvič prepoznala in razumela besede, ki jih je govoril: »Takole sredi tedna je pred koncem poletja najboljši čas za nabiranje, saj ne nabašoš na družine na nedeljskih izletih in tudi lovci se za pogone merjascev navadno zberejo ob sobotah. Heh, mene pa zanimajo drugačne sorte pujski ... gobe veljajo za največjo poslastico tukajšnje kuhinje in morda jih na enak način cenijo le Slovenci, poleg tega pa imajo še neko posebno ...« Nedokončan stavek mu je obvisel v zraku, zato je misel nadaljevala pri sebi in zase: ... moč, ja, *porcini* v toskanskem izročilu veljajo kot najmočnejši med afrodiziaki in jih morda prav zaradi tega ni marala, on pa jih je, to je sedaj že uganila, na to gurmansko vabo ujel že veliko.

Niti pogledal je ni, ko je že neštetokrat ponovil: »Ne boš verjela, ampak že na daleč jih zavonjam ... takole, tam pod velikimi kostanji!« Tedaj je prvič tisto jutro izpustil njeno dlan in se pognal v strmi laz. Ostala je spodaj in ga od daleč opazovala, kako je kot nekakšen krošnjarski vitez vihtel pred seboj košaro in jo mrzlično polnil. Zleknila se je na travnati rob nad stezo in si ogledovala krošnje stoletnih kostanjevih dreves, da bi se ji v oko ujela kakšna veverica ali polh, ki jih je bilo sicer vse polno naokoli. A so bili le listi, ki so padali v globino ... nenadoma in čisto nepričakovano so se odtrgali tam zgoraj in ji počasi jadrili v naročje, kot bi iskali zavetje

in bi se lahko izognili žalostnemu slovesu. Spretno se jim je izmaknila in jih s pogledom pospremila na mehka tla, kjer jih bo v teku časa kot večni simbol minljivosti vzela vase mati zemlja in rodila humus za vzklitje novega. Saj tudi sama nikoli ni znala obstati na mestu in si je poiskala nove izzive vsakič, ko je brez tal najprej omahnila v globino in se nato v hipu, ko je začutila korenine starega, pognala naprej.

Med travnimi bilkami pa je opazila še nekaj in srce ji je prešerno zaigralo: skozi mahovnato podrast je oranžno okroglo glavičco pomolil karželj, knežja mušnica, blagva ... tista mušnica, ki je strupene sokove pretopila v najslajšo mano in postala hrana za bogove. Previdno jo je odtrgala in zavila v svileni robec, saj ji je sonce tedaj že ogrelo čelo, in se brez omahovanja obrnila nazaj v dolino. Še enkrat se je ozrla, on je klečal na robu gozda kot pred oltarjem svojega edinega boga in se ni kaj dosti zmenil za panteistično glorio, kakršna se je razkazovala vsenaokrog, še manj za izgubljeno driado, ki mu ni niti pomahala v slovo.

Ni vedela, koliko ur je ubirala steze po bližnjicah in čez travnike, ko je nazadnje v daljavi le zagledala obli tambur Santa Maria del Fiore. Pohajkovanje med blago zaobljenimi griči ji sicer ni bilo prav nič nadležno, nasprotno, razgibano pokrajino je občutila kot razigrano melodijo, zato je vsaki cvetličici ob poti zapela novo pesem. Nemalo jih je presenečena izbrskala iz tistih davnih let otroštva, za katere je sodila, da so pokopana v najbolj mračne sarkofage mrtvih spominov. V prsih jo je pravzaprav zbolelo šele v trenutku, ko se je sonce odločno obrnilo navzdol in nakazalo, da bo v naslednji uri ali dveh izginito za hribi in utonilo v morju med Piso in Livornom. V takšnih trenutkih, ko je tema rezala vrat dnevu, jo je že velikokrat pograbil nerazložljiv strah, da se bo ugašajoča žareča krogla za vekomaj utrnila in poljubila zgoščeno udrtino črne luknje, to poredno slabo vest vesolja. Preden se je po zadnjem klanecu spustila k prvim hišam v predmestju, se je pred rdečim nebom večerne zarje na vrhu puste vzpetine za nekaj minut ustavila in zaprla oči, saj je vedela, da

v očeh se bolečine zajezijo in gredo noter, kar še huje rani (Pekel, XXXIII/95, 96),

nato pa je z novo energijo in prav nič utrujena pospešila korak. V staro mesto na desnem bregu je vstopila čez most Svete trojice in si nato v bližnji cerkvi enakega imena odpočila pred Ghirlandaijevo portretno galerijo Medičejcev v kapeli Sassetti. Poklonila se je velikanom, ki so nevede na smrt obsodili boga in utelesili polnokrvnega človeka, ob izhodu pri kapeli Spini je pomahala možati Mariji Magdaleni Desiderija da Settignana, nato pa je po nabrežju Arna pohitela vse do mostu Ponte alle Grazie. Dvajset minut kasneje, pred začetkom zadnje večerne maše, se je po Via dei Benci prebila do Trga Svetega križa ter pri stranskih vratih, namenjenih vernikom, vstopila v temačno in zaradi tega še bolj neizmerno in skrivnostno notranjščino bazilike, kamor so vase prepričani meščani pokopali svoje slavne pokojne, jim položili lovorjeve vence nad hladne marmornate obrvi in jih odsihmal pahljali z vetričem praporov in hvale. Počasi, skoraj neslišno je drsela čez velike plošče kamnitega tlaka in vdano prikleknila na prvo stopnico Michelangelovega mavzoleja, prezirljivo spregledala bosonogo personifikacijo vrh Machiavellijeve urne in se ob kamniti žalovalki olikano priklonila glasbenemu geniju Gioachina Rossinija. Ob Donatellovem reliefu Oznanjenja se je obrnila in zakročila na drugo stran ter pred v nebo zazrtim okamnelim Galileijevim obrazom obzirno počastila spomin na enega izmed velikih očetov razsvetljenstva. Nazadnje še, ko je potihnilo tudi mrmranje mašnika na drugi strani cerkve, je pristopila k oltarju Dantejeve grobnice in obstala, popolnoma prevzeta od čustev privzdignjene lepote, ki ji je povrnila občutke mladostne iniciacije v svet odraslih. V študentskih letih je bilo, ko se je v prečutih nočeh s pomočjo najbolj celovite predstave kreposti in pregreh, kakršno je kdajkoli zmozel en sam človek in s tem Aristotelovo poetiko dopolnil z manjkajočo komedijo, prvič zares odpravila na čudovito popotovanje, ki ga omogoča domišljija. V tistih sijajnih in strašnih slikah je odtlej iskala navdih, tam je slutila svoj dom, ki ga ne bo nikoli našla.

V nemi molitvi brez boga je na vzvišeni katafalk kot daritev položila sijoč rdečkast karželj, ki ga je ubrala v planini in ga vso pot do tukaj nosila v nedrih pod srcem, v zameno in potrditev pa si je iz vaze pred sarkofagom utrgala cvet bele lilije in si ga kot Beatrice pripela na prsi. Pred očmi so se ji kot na staromodnem projektorju zavrtele slike včerajšnjega in današnjega dne, a je samo zavzdihnila

o vest ti vzvišena in občutljiva, da te tak majhen greh tako je spekel (Vice, III/8,9),

nato pa je spovedana in očiščena slabe vesti, a s sklonjeno glavo in skoraj nevidna nebogljenost odstopila, saj ji je srce razbijalo, kot bi jo zapuščalo življenje, med počasno hojo pa se je nenehno bala, da bo izgubila ravnotežje in se zgrudila na hladni tlak. Na poti do glavnih vrat se je ravno umirila, zato je bila tolikanj bolj presenečena, ko je v trdi temi večera stopila na plano in se na trgu pred cerkvijo znašla sredi vzvihrane in razburjene množice mladih ljudi z rdečimi rutami za vratom, ki so se v plimi gromozanskega vala usmerili proti glavnemu trgu pred Sinjorijo, kjer so svoj shod napovedali desničarski skrajneži, redke ptice v svobodomiselnih Firencah. Še preden bi se lahko umaknila, so jo potegnili s sabo, da jo je nosilo, še sama ni vedela kod, dokler se niso zaustavili pred policijsko barikado ob Loggia dei Lanzi pred vhodom na osrednji trg. Znotraj je miting že potekal, a je le slabo slišala osrednjega govornika, očitno prvaka samozvane severnjaške zveze, ker so protestniki na njeni strani z glasnimi vzkliki nasprotovali vsaki izrečeni besedi. V kotlu zastraženega trga se je gromovniška retorika mladega možaka z mefistovski bradico silovito odbijala od častljivih zidov in se prelila v odmev govora, ki je iz podobnih ust na tem istem mestu izzvenel pred skoraj natanko stotimi leti, a tedaj pred zaslepljeno navdušeno množico, ki ni začutila pogubnega naboja drastične nacionalistične ideologije. V ušesu, ki je bilo obrnjeno k stolpu zvočnikov na desni, je zato slišala le posamezne dele stavkov, denimo ... če človek ni pripravljen tvegati za svoje ideje, so bodisi ničvredne njegove ideje ali pa je ničvreden sam ..., ki so se v odmevu od kamnitega pročelja Stare palače preoblikovali v dobro

znane nadute fraze ... *sprašujejo nas, kakšen je naš program, a teh je že preveč, naš pa je preprost: mi hočemo vladati Italiji* ... in še ... mi moramo braniti sadove naše zemlje; zgodovina se ponavlja in naredil bom vse, da se bo znova vzpostavila os Rim-Berlin ..., ... *ponižujoče je, če držimo križem roke v času, ko drugi pišejo zgodovino; ni pomembno, kdo zmaga, ljudje so veliki, kadar bijejo bitke, vojna je normalno stanje človeštva* ..., ... z lepo besedo še nikoli nismo ničesar dosegli! ..., ... *ne potrebujemo programov, če hočemo rešiti Italijo, temveč hrabre može in moč volje, saj je bolj živeti en dan kot lev kot sto let kot ovca* ..., ... Naj živi klobasa! Naj živi salama! Naj živijo svinjina, zašinek in panceta! ..., ... *Kaj je svoboda? Popolna svoboda sploh ne obstaja, svobodščine so dolžnost in ne pravica. Demokracija je v teoriji videti čudovita, v praksi pa je navadna prevara* ...

Napetost med skupinama na obeh straneh barikad je naraščala. Razdraženi levičarji so z zavihanimi rokavi in golimi pestmi grozili peščici v črnih bundah, a le do trenutka, ko se je policijski kordon pod nenadnim sunkom krepko raščenenih obritoglavcev sesul in je večina protestnikov začela bežati v vse smeri bližnjih ulic. V paniki je nagonsko stekla tudi Maruša in za prvim vogalom začutila nežno, a odločno moško dlan, ki jo je potegnila za sabo in jo vodila po vse bolj temnih in ozkih ulicah. Tekla sta na vso moč, nista se ozirala in stampedo teles se je začel redčiti. Daleč, že skoraj na drugem koncu mesta, sta še vedno tekla, čeprav sama, dokler se nista zadihana ustavila in se zrušila na veliko klop v parku onkraj servitskega samostana Presvetega oznanjenja. Nobena luč ni gorela, tudi cestna razsvetljava je v znak žalovanja zaradi neljubih dogodkov mrknila, tako da se nista mogla videti, le čutila sta drug drugega in vročo sapo, ki je puhtela od njiju, ko sta si naslonila glavi na ramena ... jaz sem Edoardo ... in jaz Maruša ... sta zašepetala ... nato pa sta, še vedno zadihana, položila prst na ustne in si brez besed podarila čarobno naklonjenost, ki je trajala do jutra.

Ni vedela, kdaj je zaspala, a v zori dneva se je zbudila na isti leseni klopci, pokrita z mehkim usnjenim jopičem, čeprav njegovega lastnika ni bilo opaziti nikjer. Preplašeno se je ozrla naokoli in na leseni letvi naslona

opazila sveže vrezani inicialki M in E, zraven pa nerodno izrezbarjeno veliko srce. Nasmehnila se je ... seveda, pogovarjala sta se angleško, kako bi drugače, in v velikih črkah za svojim hrptom je zopet zadovoljno našla sebe. Jopič je obesila na nizko vejo vrbe, ki je nad klopjo kot baldahin zakrivala nebo, in hotela oditi, ko je v jutranjo tišino, daleč od mestnega središča, okoli ovinka prav počasi zaplavala starodobna, a sijoča rdeča Alfa Romeo Giulia 1600 Spider, kabriolet letnik 1963. Ustavila se je pred njo, plavalasi mladenič za volanom pa ji je s prstom namignil, naj prisede. S širokim nasmehom se je namestila v udoben usnjen sedež, on pa je pognal ... iz mesta ... proti obali, je rekel, in zavrtel gumb radia, da je na avtocesti proti Pratu zadonela edina pesem, ki je lahko razgnala jutranje meglice, ki so se vleklye po dolini le do prvih žgočih in požrešnih sončnih žarkov: ... *Con ventiquattromila baci-i-i ... Oggi saprei perché l'amore-e-e ... Vuola ogni tanto mille baci ... Mille carezze all'ora all'o-o-raaaa... Con ventiquattromila baci-i-i ... Felici corro no le ore-e-e ... Un giorno splendido perché-é-é ... Ogni secondo bacio te-e-eee... Niente bugie meravigliose, ba-bam-ba-bam-bam ... frasi d'amore appassionate, ba-bam-ba-bam-bam ... Ma solo baci chiedo a teeeee-eeee... ie ... ie ... ie ... ie ... ie ... ie! Con ventiquattromila baci-i-i ... Così frenetico è l'amore-e-e ...*

Ena za drugo so se vrstile pesmi, dokler nista prispela v Migliarino, kjer sta zapeljala na *lungomare* proti obali in pol ure kasneje prispela v Marino di Massa, kjer se je, tega se je dobro spominjala, začelo v kabini za preoblačenje sredi peščene plaže ... in se končalo ob desetem kozarcu chiantija, ki si ga je pod palmami na vrtu gostilnice O'Vesuvio, nad vse zadovoljna, da se je iztrgala iz naročja prekletstva florentinskih duhov, privoščila ob najboljši pici v celi Toskani ... in nato pod zvezdami sedela še dolgo v noč, ki se je za ostale končala v rahlem jutranjem dežju, a za njo nikoli ... *Il cuore matto, matto da legare ... Ah, zmešano srce, popolnoma zmešano srce... Che crede ancora che tu pensi a me ... Non è convinto che sei andato via ... Che mi hai lasciato e non ritornerai ... Dimmi la verità, la verità ... E forse capirà, capirà ... Perché la verità tu non l'hai detta mai ...*

Zaprta je mehke platnice albuma, srebrnala je požirek že ohlajenega čaja in se ozrla na zidno uro ter presenečeno vzkrinila, saj je ugotovila, da je od trenutka, ko je obrnila prvi list, pretekla le ena ura ... njej se je zdela kot večnost. Še bolj tesno si je ovila šal okoli vratu in se s porcelanasto skodelico v roki zastrmela skozi okno, čeprav je na steklu zaslišala škrebjanje prvih dežnih kapelj.

Že čez minuto se je zunaj razbesnela nevihta, silovito bučanje obilne poletne moče, ki jo je zalivala z vseh strani prostranega stanovanja, pa ji je vžgalo misel, ki bi ji prav lahko botrovala tudi delirična mrzlica bolezni, s katero se je spopadala, da so se reke, ki so oblikovale življenja ljudi, komaj

kaj spremenile, a tudi ostali tokovi, ki se kot plima in oseka dvigujejo in padajo v človeškem srcu, utripajo v enakih skrbah, v enakih velikih ljubeznih, v enakih grozah. Ko naša misel sledi počasi prebujajočemu se jutru, smo prevzeti od jasne istosti človeške družbe, ki se v glavnih poudarkih zgodovine ponavlja ... je veselje in so muke, je čas setve in čas žetve, sta življenje in smrt, in je

ljubezen, ki na žlahtnem klije rada, je vzplala v njem za lik moj plemeniti, odvzet tako, da mi srce prebada. Ljubezen, ki da ljubljenim ljubiti, me je za mik njegov tolikanj vžgala, da še, kot vidiš, je ne znam ugasiti (Pekel, V/100-105).

Stanislav Makuc, *Kolo resnice*, 2016,
kombinirana tehnika na platno 120 x 100 cm

Kratkoprozna zbirka OČI

Andreja Makuca

KNJIŽNE OCENE

1 Literarno delo Andreja Makuca

Andrej Makuc je avtor več kratkoproznih zbirk, dramskih besedil in radijskih iger ter romana. Za svoje literarno delo je prejel več nagrad in priznanj, med drugim leta 2015 za najboljšo kratko zgodbo uredništva ARS, za vsestransko kulturno delovanje je leta 1997 prejel Bernekerjevo nagrado, ki jo podeljuje Mestna občina Slovenj Gradec za izjemne uspehe na področju umetnosti in kulture. Andrej Makuc je urednik koroške leposlovne revije *Odsevanja* in ustanovitelj gimnazijskega kulturnega društva Spunk.

Prvenec *Spominjam se ... a že?* (1995), v katerem so z avtobiografske perspektive opisani dogodki iz otroštva, je nakazal pripovedno perspektivo, lirizacijo, ki jo avtor v vseh nadaljnjih literarnih delih plasti ter umešča v različne fabulativne kontekste. V knjigi *Spominjam se ... a že?* je v ciklu *Posnetki s samim s seboj* že poudarjena pomembna tema, ki se pojavlja v avtorjevih drugih literarnih besedilih, to je nasilje, v tem primeru gre za nasilje države/totalitarnega režima nad otrokom. Prvoosebni pripovedovalec je deček, ki slabo igra harmoniko, ker pa sledi pomembna proslava za ugledne goste, funkcionarje, ga učitelj prisili, da na koncertu ne igra povsem zares, temveč se pretvarja tako, da na tipke zgolj navidezno pritiska. Tako se v tej pripovedi že jasno izrisuje manipulacija posameznika, nemočnega otroka, ki še nima izdelanega vrednostnega sistema, išče pa zglede in je v fazi osebnoznega formuliranja, zato učiteljeva zahteva vsekakor pomeni zlo v obliki izrabe moči: »Preimenitno je, da ne bi hotel biti zraven ... naše malo mesto in harmonikarski vod. [...] Nič več hlapci in dekle, ampak spet ljudje. Tako je to z nami. Zdaj smo odrasli in se namnožili in vsi bomo igrali za ta svet, svet pa bo plesal.« (Makuc 1995: 79).

Idejna izhodišča, kakršna so na primer zmaga premoči odraslega nad otrokom, ubogljivost, ponižnost, avtoriteta, se še bolj poglobljeno pojavljajo v *Očeh* (2001, 2011) in tudi *Antigoncah* (2010), kjer se tema zla pojavlja pogosto in je temeljna v obeh. Njegovi nosilci so skupina ali posameznik; prvoosebni pripovedovalec v prvem obravnavanem delu je večkrat tudi sam soudeleženec oziroma opazovalec nasilja, v drugem pa je od pripovedi distanciran. Kratkoprozna zbirka *Antigonca ali Klijini okljukčki* (2010) prevprašuje Antigonino zgodbo in jo zapisuje na novo, v

ospredju zgodb pa so ženske z najrazličnejšimi usodami in življenjskimi preizkušnjami. Sicer pa je za zgodbe značilno, da aludirajo na ponavljajoč zgodovinski tok, avtor v njih dopisuje Klijina izhodišča, opozarja na posameznikovo determiniranost, povezanost s svojimi predniki, blodnje, ki zaradi zla nastajajo in ostanejo v človeku vse do njegove smrti. Kaže na majhnost človeka in njegovo nemoč ob velikih zgodovinskih prelomnicah, dogodkih, nesrečah, trpljenju. Podobno kot na primer Drago Jančar tudi Makuc »na zgodovinskem ozadju preigrava temo intimne usode posameznika kot izgubljene eksistence v absurdnosti življenja« (Blanka Bošnjak 2006: 51). Andrej Makuc je tudi avtor modernega romana *Norci* (2000), njegova osrednja zgodba pa se odvija med kolegi, ki so vabljeni na obletnico otroštva. Tako v romanu kot tudi kratkoproznih zbirkah *Spominjam se ... a že?*, še zlasti pa v *Očeh* je v ospredju družčina, tesna fantovska povezanost, ki trdno drži skupaj (Bogataj 2001: 15).

Spominjanje kot temeljni postopek pripovedovanja je poleg Makučevega prvenca in kratkoprozne zbirke *Oči* prisotno tudi v kratkoprozni avtobiografski zbirki *Šolniški kruh* (2008), v kateri avtor opisuje svoje dolgoletne profesorske izkušnje. Omeniti moramo še avtorjevo najnovejšo knjigo *Podobe* (2018), v kateri pisatelj sledi spominjanju in lirizaciji osebne izpovedi.

Za Makučeva literarna dela je značilna deskriptivna pripovedna perspektiva z že izpostavljeno lirizacijo, ki je samosvoja in estetsko dovršena in se mestoma prepleta z narečnim (koroškim) besedjem. Koroška kot literarni prostor se velikokrat izrisuje kot prikaz idiličnega, s spominjanji polnega prostora, stopnjevanega z lirizacijo (*Spominjam se ... a že?*, *Oči*, *Podobe*), pa tudi s krvjo umazane in s sovraštvom ter zlom prepojene, naphane pokrajine, kar velja za kratkoprozni zbirki *Oči* in *Antigonca*.

Oči so se v splošnem javnem diskurzu pojavile predvsem tedaj, ko so se uvrstile na seznam knjig za Cankarjevo tekmovanje v osnovni šoli. Skupaj z romanom Andreja Predina *Na zeleni veji* je bila kratkoprozna zbirka predmet številnih javnih in strokovnih polemik. Igor Saksida, predsednik Državne komisije za Cankarjevo tekmovanje, katerega krovna tema je bila Pisave prestolnice kulture, piše o vzrokih za izbor ter tudi, da je bogastvo tega in vsakršnega »književnega ustvarjalnega prostora [...] različnost, raznovr-

stnost, celo nepredvidljivost – in nič drugače ni, če je prostor pokrajinsko in izročilno določen« (Saksida 2012: 19–20).

Izstopajočo tezo o zaradi nasilja nad živaljo »pohujšljivi« knjigi isti avtor odločno ovrže:

»Vživetje, razumevanje in vrednotenje ter kritična distanca do pripovednega sveta je drža, ki jo zahteva tudi besedilo *Oči* Andreja Makuca. Njegova problemskost je razvidna na ravni teme (nasilje, bolečina, smrt) in na ravni izbora kontrastne pripovedne tehnike – v delu se namreč prepletajo skrajno realistični prizori s poetičnostjo [...]. Samo etično povsem neobčutljiv bralec bi to delo lahko razumel kot nekakšno promocijo nasilja nad živalmi.« (prav tam).

Andrej Makuc pa v intervjuju poudari, da je namen knjige *Oči* opozoriti na otopelost sodobnega človeka, ki ne prepozna bolečine drugega: »Lahko bi dejal, da sem *Oči* napisal kot knjigo o ljubezni, o prijateljstvu, o odpuščanju, odraščanju, poskusu odpreti se v dobroto. Knjiga je poskus hvalospesa življenju.« (Tomažič 2009). Naj na tem mestu izpostavim, da je preplet dobre in zla v tej kratkoprozni zbirki jasno izražen tako motivno-tematsko kot jezikovno-stilno, kajti avtor je zlu poskušal najti protiutež, zaradi katere iz njegovih besedil veje optimizem in vera v dobro.

Makučevo kratkoprozno zbirko *Oči* uvrščamo v fikcijsko avtobiografijo, za katero je značilno, da je »delež fikcije evidentno izredno visok, kar pogojuje tudi nejasno razmerje med pripovedovalcem, avtorjem in glavno osebo. Signali resničnosti so v teh pripovednih besedilih bolj ali manj razpoznavni in hkrati težko dokazljivi, odvisni so predvsem od dobrih recepcijskih zmožnosti bralcev [...]« (Bošnjak 2008: 48).

V kratki prozi se Makuc ukvarja s posameznikom in njegovo usodo, ga postavlja v središče in mu namenja posebno pozornost, njegov jezik je realističen z liričnim diskurzom, prisotni so tudi sociolekti, pogovorno, narečno besedje. Za Makučevo literarno pisavo je značilen tudi intimizem, ki je izrazit že v njegovem prvencu *Spominjam se ... a že?*. V središče je postavljen deček in njegovo doživljanje sveta na vasi. V Makučevi kratki prozi so v ospredju usode otroka in tudi odraslega, njihova občutenja ob življenjskih dogodkih, odraščanju, doživljanju krivice, smrti.

Omenjena je avtobiografska pisava v prozi Andreja Makuca. Obstajata dve vrsti avtobiografije (Bošnjak 2008), in sicer objektivna avtobiografija ter avtobiografsko literarno delo/literatura (Bošnjak 2008: 43), ki je z izjemo *Antigonc* značilna za kratko prozo Andreja Makuca. V njej so »uporabljeni segmenti iz avtorjevega življenja

kot zunajliterarna snov, vendar jo preoblikujejo po posebnih zakonih literarnega diskurza, s čimer pa se odmikajo od neznanske resnice, h kateri avtobiografija praviloma teži, oziroma so zaradi omenjenih postopkov takšna besedila veliko bolj subjektivna« (prav tam). Ob analizi izbranih kratkoproznih besedil je avtorica določila več oblik literarne avtobiografskosti: spominsko, potopisno in fikcijsko, spominski kolaž (2008: 46).

Za prvo, spominsko avtobiografskost, ki je značilna za kratkoprozni zbirki *Spominjam se ... a že?* in *Šolniški kruh*, so značilni natančno določen časovni okvir, praviloma prvoosebni pripovedovalec, osebna refleksija pripovedovalca, intimistična izpovednost, takšno prozo pa pišejo Suzana Tratnik, Andrej E. Skubic, Aleš Šteger, Matjaž Pikalo itd. (Bošnjak 2008: 46).

2 Analiza

»Žival ima res vedno odprte oči – ko živi, ko trpi, ko umira in umre. Žival se med trpljenjem ne zna skriti kot človek. Za zaprte veke. Moja babica je imela prav. Spokojno lahko zapro oči v smrti. Sila redki. Žival nikoli. One vse štejejo za življenje.« (A. Makuc).

Analiza upošteva izhodišča sodobne animalistične etike, v kateri je v središču moralni status živali (Vičar 2011: 510). Eden od njenih avtorjev, Francione, predstavi etično teorijo, ki v kategorijo moralnih oseb vključuje vsa zavedajoča se bitja. Živali tako niso obravnavane kot lastnina ali dobrina z zgolj ekstrinzično (pogojno) vrednostjo (prav tam). To pomeni, da »obravnavamo človeške in podobne nečloveške interese enako življenju« (Vičar 2011: 511).

»Po Francionovem etičnem modelu 1) imajo živali temeljno pravico, da jih ne obravnavamo kot lastnino drugega, 2) so vsa zavedajoča se bitja moralne osebe, 3) so vsi člani moralne skupnosti, torej tudi živali, moralno enakovredni« (prav tam).

V *Očeh* je poudarjeno nasilje nad živaljo, zato bi tu rada predstavila reprezentacijo živalskih smrti ter odnose med človekom in živaljo. Živalske smrti opazujem z vidika subjektivnega (egoističnega, egocentričnega) videnja umiranja, mučenja živali in agresivnosti do nje, sprenevedanja ter prikrivanja živalskega trpljenja pa tudi glede na razumevanje družbenokulturnega konteksta. Pri odnosu med posameznikom in živaljo upoštevam odnos, ki ga do živali vzpostavlja otrok, in odnos, ki ga do živali vzpostavlja odrasel, pri čemer je prvi nemalokrat žrtev agresije,

manipulacije drugega.

Upoštevala sem predpostavko, da je zlo vsakršno fizično in psihično nasilje nad živim bitjem.

Množična kultura vse bolj izrablja živalske podobe v svoj psihopatološki kapitalistični namen. Po drugi strani številne knjige za otroke prikazujejo stereotipne podobe živali, v našem, slovenskem, literarnem prostoru jih presegajo na primer Svetlana Makarovič in Andrej Rozman - Roza, Fran Levstik (Kdo je napravil Vidku srajčico), pri katerem je mogoče izpostaviti medsebojno dobroto med dečkom in živalmi, in Fran Erjavec, ki poglobljeno premišljuje o odnosu med človekom in ptičem: »In kako budalast človek vrača svojim dobrotnicam? Strelja jih ali iz neumne vraže ali pa iz prešerne objestnosti ter jih mrtve – sebi v največjo sramoto – še celo pribija na opaž ali na hlevska vrata. Ali si je mogoče misliti večjo nehvaležnost, večjo neumnost in večjo surovost?« Obenem tudi Makučeve Oči presegajo idealistično podobo govorečih živali in vodijo v uvid ravnanja človeka do živali, sočustvovanja na eni in trpinčenja na drugi strani. Zgodbe ne obsojajo, temveč v literarni maniri poudarjajo dobro in zlo, kot ju opazuje/vidi/zazna pripovedovalec.

2.1 Oči, Pasje

Pripovedovalec je otrok, kljub temu pa mu starša povesta, da je sedaj že velik in zato ne sme jokati kakor mlajša sestra Petra. Imajo psico Negro, ki bo vsak čas povrgla mladiče. Toda oče se zaradi svojega egoističnega, egocentričnega videnja (v živalih, v mladičih vidi breme) odloči, da jih bo ubil in skrtil v gozdu. Svoje mučenje in nehuman odnos do živali bo morebiti lahko prepustil pozabi, če psička Negra ne bi prinesla mrtvih mladičev v uto. Ko jih vidi pripovedovalčeva mlajša sestra Petra, oče v svoj bran uporabi laž – reče ji, da so umrli zaradi zime, s tem pa oče krivdo prenese na psico in ne nase. Negra od žalosti pogine. Gre za izredno žalostno zgodbo, ki mladičke predstavlja v očetovih očeh kot breme in ne na primer kot novo rojstvo oziroma se krivda odraslega nekako porazgubi. Ni odgovornosti do živali in do sebe, oče in mati bi kot odrasla z današnje perspektive, s tem ko sta se odločila za psico, morala prevzeti tudi odgovornost zanjo.

Odnos otroka do živali: pripovedovalec se mora držati pravil, saj je že velik in ne sme kazati čustev, čeprav mu to ne uspeva dovolj dobro, sestra Petra pa ima živali brezpogojno rada. Sprva sicer takoj verjame očetu in v hipu spremeni odnos do Negre, saj je oče glava družine. Otroka, zlasti Petra, vzpostavljata iskreno

ljubezen do psičke, ta ljubezen ne pozna nasilja, mučenja itd. Starša tudi izrabita otrokovo naivnost, kajti pripovedovalec se mora odločiti med Negro in najstarejšim mladičem, odločitev pa je, jasno, pretežka.

V kratki zgodbi Pasje je nosilec nasilja pripovedovalčev oče, ki kot glava družine svojo vlogo izrabi za mučenje živali, s svojo legitimno močjo, da je nadrejen svojim družinskim članom, pa opravičuje svoje dejanje. Pripovedovalčeva mati je kot zrela in odrasla ženska sokriva za mučenje, saj ničesar ne stori, možu ne brani surovega ravnanja.

2.2 Oči, Konjske

Ubijejo konja z imenom Puba, otroci opazujejo prizore mučenja. Mesar Jerčič pooseblja zlo: hoče, da konja udarijo po očeh, tudi zadnji udarec mu zada on.

Zlo v tej zgodbi povzročajo vsi odrasli, otroci pa po njihovem zgledu ne čutijo pretirane stiske: so nemi, odsotni opazovalci krutega, surovega, brezčutnega sveta. Malo jim je sicer težko in klanje konja v njih sproži sočutje, a nanj hitro pozabijo, ko se pogovarjajo o golažu in belih žemljah. Tu je v ospredju popolna otopelost, subjektivno, egoistično videnje živali. Poudarjena je torej dvoiličnost in surovost človeka, ki izrabi žival zaradi sebe, ki v njej vidi lastno korist in kulinaričen užitek. Človek brezčutno muči konja oziroma to dejanje zgolj nemo opazuje, nemočna žival pa se mu le za hip časa zasmili. Kmalu po krutem izživljanju tako ženske kot moški že naročujejo konjsko meso. Gustlu, ki je vsa leta skrbel za konja, je sicer malo težko pri srcu, a mrcvarjenja, izživljanja ne prepreči, ga ne preseže, ne ravna po moralnih, etičnih zakonitostih, temveč se ukloni družbi, temu, kar družba od njega pričakuje. Zanimivo v zgodbi je, da tudi otrokom ob mučenju in živalski smrti ni težko. So žrtve obnašanja, vedenja starejših, svojih staršev, po njih se zledejujejo, saj je krutost normalizirana in splošno sprejeta. Nasilje ni problematizirano. V zgodbi, podobno kot v naslednjih dveh, Mišje in Žabje, je poudarjena Huxleyjeva misel iz njegovega eseja Konstruktivni mir (1936): »Ljubezen in zlo sta nalezljiva. Tako kot sovraštvo in zlo.«

2.3 Oči, Mišje

V tej zgodbi poosebljajo zlo Ivčev oče kot tudi otroci. Ti Ivčevemu očetu pomagajo spraviti počitniško prikolico iz garaže. Ker je miš pojedla vabo, poglodala je zavese v prikolici, ker je očeta torej ogoljufala oziroma se ni ujela v past, kar je pričakoval, je Ivčev oče jezen, besen na miš, ker

mu je naredila škodo. Skratka, miš je v njegovih očeh popolno zlo, ker jo opazuje s popredmetnim mišljenjem. Podobno kot v Pasjih, kjer odrasel žival vidi kot breme, kot nekaj nezaželenega in odvečnega. Ivč pa se pod vplivom avtoritativnega očeta odloči, da bo rešil očetovo čast, in sicer z nasiljem nad mišjo.

Leonard Eron in Rower Huesmann (1987) sta z longitudinalno in kulturno komparativno raziskavo agresivnosti dokazala, da je »visoka agresivnost posameznika v zgodnjem otroštvu zelo dober napovedovalec kasnejše agresivnosti posameznika v odraslosti« (Ule 2009: 271). Morebiti bi takšno obnašanje lahko prenesli na dečka, zlasti v odnosu človek – žival. Ivč namreč odrasča v agresivnem družinskem okolju in nasilje je tudi zanj oblika komunikacije, je normalizirano, ne le zaradi primarne družine, temveč morebiti tudi zaradi družbe, ki očitno vprašanju spoštovanja vseh živih bitij ni namenjala prav veliko pozornosti. Vzroke za agresijo lahko iščemo v vedenju otrokovih staršev oziroma skrbnikov:

»Raziskave kažejo, da večji del vzrokov za nastanek otroške agresivnosti leži v družinskih razmerah, in sicer v odkritem ali prikritem nasilju nad otroki [...] Agresivni starši so bili pogosto sami izpostavljeni agresiji.« (Ule 2009: 273).

Ivč je tudi najstarejši in najmočnejši v skupini in je njen vodja. Običajno je vodja v skupinah oseba, »ki v največji meri vpliva na aktivnost določene skupine, institucije ali množice in ji olajša doseganje zastavljenih ciljev« (Ule 2009: 370). Miš se je ujela v past, otroci so jo vsak dan opazovali. To jim predstavlja šaljivo igro, igrankanje z mišjo. To jih zabava in s tem kažejo svojo brezbržnost do živali. Gre za premišljeno sodelovanje, timsko delo med fanti, z mučenjem pa dokazujejo svojo moč in pripadnost skupni. Ivč se odloči, da bo utopil miš, pripovedovalcu pa se zasmili. Toda vsi so tihi, bojijo se posmehovanja in opazujejo mučenje, saj je zanje najpomembnejša pripadnost skupini.

2.4 Oči, Žabje

Tudi v tej zgodbi je predstavljen vpliv vodje v skupini in podrejanje njenih članov. Čeprav pripovedovalec noče iztakniti oči krastači, ga je sram, da ne bi bil zraven, zato ponotranji sebe ter muči žival. V ospredju je ponovno otrok, sedmošolec, ki je žrtev manipulacije otroka. Vsi ga poslušajo in ubogajo, da se mu ne bi zamerili, predstavlja jim avtoriteto. Otroci se znova igrajo z živaljo, tokrat s krastačami. Zanima jih, ali bo z iztaknjenimi očmi znala priti domov. Tako je vsak pripadnik skupine oslepil svojo krastačo. Znova je torej v ospredju egocentrično videnje,

sprejemanje živali, mučenje v lasten, agresiven namen in v sprejemanju nasilja nad živaljo kot nekaj običajnega, naravnega.

Pripovedovalec uboga nekoga, ki mu predstavlja avtoriteto, tj. vodja v skupini. S tem se odmika lastni odgovornosti in lastnim namenom oz. željam. Krivda pa je seveda njegova. Predstavljeno je, kako zlahka je mogoče manipulirati posameznika, zlasti takšnega, ki je v fazi odraščanja in dozorevanja. V zgodbi je zanimiv preobrat v literarnem liku Vrtiču, ki je sicer grob, agresiven, a nikakor ne sprejme agresivnosti otrok. Rad bi se jim maščeval.

3 Zaključek

Zlo je v človeški družbi že od nekdaj prisotno, pojavlja se v različnih oblikah, nemalekkrat pa ostaja prezrto, utišano, pozabljeno in nekaznovano. To temačno, neveselo temo s posebnim poudarkom na ranljiva bitja, kakršna so živali, je Andrej Makuc umetniško upodobil v svoji kratkoprozni zbirki *Oči*. Nasilje nad živaljo je vsekakor zlo. In če ni kaznovano, je normalizirano. V nobenem oziru ga ne moremo opravičevati: če imamo pred seboj očeta kot glavo družine, poslušno, ubogljivo mamó ali pa otroke, ki žival izrabijo za izprijen, zlovesč eksperiment. Otroka v Makučevih *Očeh* vodi agresivno dejanje odraslega in tudi vodje skupine. Otroku opazuje nasilno dejanje nad živaljo, ki ga povzroča odrasel, torej nekdo, ki mu zaupa in mu nemalekkrat predstavlja tudi zgled, zato se mu zdi takšno ravnanje normalno. Obenem pa na več mestih zaradi neprimerne ravnanja z živaljo občuti stisko in mu je hudo (npr. v Pasjih, Mišjih). Pisatelj pa dobrote kot protiuteži zlu ne pripisuje le otroku, temveč tudi odraslemu (npr. v Konjskih, Žabjih).

V kratkih zgodbah Andreja Makuca je prikazano, kako je otrok v fazi odraščanja zlahka manipuliran in brez odgovornosti prevzema vzorce odraslih oziroma se podredi skupini dečkov in vodji. V kratkoprozni zbirki *Oči* se lirična pisava pogloblja v kopico temačnih, žalostnih tem in motivov, s katero pisatelj bralca z globljimi metaforičnimi pomeni popelje v svet otroka, ki se sooča med dobrim in zlom ter navsezadnje vstopa v odraslost, ki ni vedno lepa. Pisatelj Andrej Makuc pa je s tem ustvaril samosvoje literarno delo, ki je aktualno še danes (morebiti še bolj aktualno kot ob izidu).

Janja Vollmaier Lubej

VIRI IN LITERATURA

Blanka BOŠNJAK, 2006: Premiki v sodobni slovenski kratki pripovedni prozi. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ur. Irena Novak Popov. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja, 23). 49–58. Tudi na spletu.

Blanka BOŠNJAK, 2008: Avtobiografskost sodobne slovenske kratke proze. *Jezik in slovstvo*. 53/3-4. 37–51. Tudi na spletu.

Tomaž GRUŠOVNIK, 2013: Okoljsko zanihanje: usoda Stockmannovega odkritja. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*. 40/251. 168–174. Tudi na spletu.

Randal LACKWOOD, 2006: Animal Cruelty Prosecution. Opportunities for Early Response to Crime and Interpersonal Violence. American Prosecutors Research Institute. Why Prosecute Animal Cruelty Cases? 9–14. Tudi na spletu.

Andrej MAKUC, 1995: *Spominjam se ... a že?* Ravne na Koroškem: Voranc.

- -, 2000. *Norci*. Ravne, Slovenj Gradec: Voranc, Cerdonis.

- -, 2001, 2011. *Oči*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- -, 2008. *Šolniški kruh*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- -, 2010. *Antigonca ali Kljini okljukčki*. Slovenj Gradec: Cerdonis.

Igor SAKSIDA, 2012: Z odprtimi očmi zagotovo pridemo na zeleno vejo kritičnega branja. *Jezik in slovstvo* 57. 19–34. Tudi na spletu.

Mirjana ULE, 2009: *Socialna psihologija. Analitični pristop k življenju v družbi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Knjižna zbirka Psihologija vsakdanjega življenja.

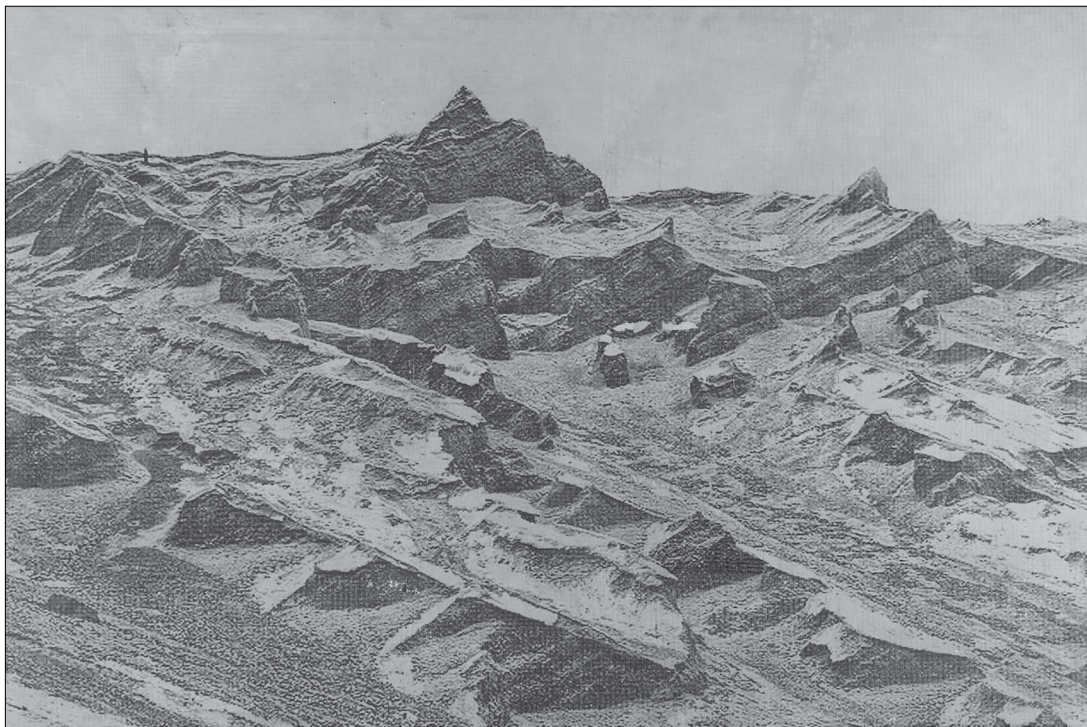
Branislava VIČAR, 2011: Moralna vrednost živali v diskurzu biotske raznovrstnosti. Meddisciplinarnost v slovenistiki. Ur. Simona Kranjc. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja, 30). 509–514. Tudi na spletu.

Internetna vira:

Agata TOMAŽIČ, 2011: Kdo cenzurira knjige za osnovnošolce? <http://www.pogledi.si/druzba/kdo-cenzurira-knjige-za-osnovnosolce>

Igor SAKSIDA, Nikdar nisem razumel, zakaj smo tako revni ali Branje na lastno odgovornost. Eseg o tabujih, vrednotah in pogovoru.

http://www.zrss.si/doc/150412183559_070911065544_esej.doc+&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=si

Stanislav Makuc, *Dolina smrti*, 2015,
kombinirana tehnika na platno, 80 x 120 cm

ZATE – 14. knjiga v zbirki E. A.

KNJIŽNE OCENE

Nova knjiga v zbirki *E. A. Gimnazije Slovenj Gradec* z naslovom *Zate* daje v javnost ustvarjanje dveh Žig: Rožejevega z grafikami in Kreftovega s pesmimi. Oba sta maturanta 20. generacije te gimnazije.

Kolikor knjige ne naredijo estetsko privlačne že same likovne reprodukcije Žige Rožeja, dopolni njeno tokratno zavidljivo lepo podobo oblikovanje Edija Korace, sicer zunanega sodelavca. Črno-beli svet grafik omehčajo rdeča, modra in marelična ter svet pik nekaterih strani.

Za glavnino knjige lahko rečemo, da je likovna monografija Žige Rožeja. Izbor del je opravil njegov učitelj akademski slikar Peter Hergold, ki je, navdušen nad odkritjem »cele serije del, ki izstopa od vseh ostalih po kriterijih likovne kvalitete«, v obsežnem uvodu predstavil svoje razmišljanje o likovnem ustvarjanju sploh in ustvarjanju mladega avtorja.

Ko je »pri svojem pedagoškem delu z mladimi resnično večkrat pomislil, da je moj pedagoški eros morda ugasnil«, se je pred njim, z mapo grafičnih listov, ki jih je ustvaril v svojem prostem času, pojavil Žiga. »Sprva sploh nisem vedel, kaj naj pričakujem, a sem po pregledu celotne serije grafičnih listov prijetno presenečen ugotovil, da imam pred sabo poseben in slogovno prepoznaven likovni rokopis z opazno drugačnim pristopom v interpretiranju likovnih motivov,« zapiše Hergold in v nadaljevanju predstavi Rožejevo tehniko linoreza, za katero je matrice izre-

zval iz ostankov doma najdenih linolejnih plošč, in motiviko, ki obsega figuraliko, pokrajine in čisto abstraktne improvizacije, v glavnem iz okolice domačih Kotelj. Nato Hergold v bogatem likovnem jeziku podrobno opiše najbolj izstopajoča od 28 Rožejevih v knjigi objavljenih del s poudarkom, da nam ciklus »ponuja drugačno videnje in za nameček tudi pravi estetski užitek za gledalca«. In če za mladega avtorja njegov učitelj zapiše, da »do svojih abstrakcij pride preko

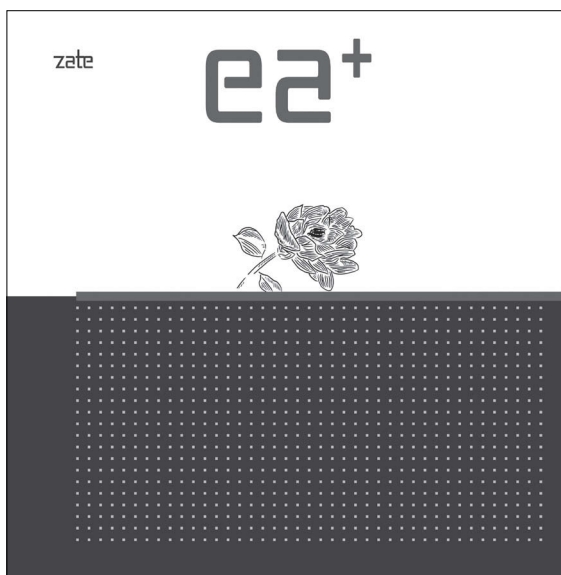
likovnih transformacij v interpretiranju pokrajin, kar je primerljivo s Kandinskim, ki najde pot do abstraktnih rešitev prav tako z improvizirano upodobitvijo pokrajine«, lahko rečemo, da za njegova dela izrazi veliko spoštovanje.

Pesemski del knjige *Zate* je skromnejši, saj prinaša le 8 pesmi Žige Krefta. Izbrala jih je urednica zbirke *E. A.*

Alenka Rainer in v uvodu zapisala, da gre za »kratek izbor mlade in samosvoje lirske ustvarjalnosti« ter da gre pri njem in tudi pri Žigi Rožeju za to, da je »mladima ustvarjalcema umetniško izražanje notranja potreba duha, ki išče smisel duše, ki odkriva globine čutenj in spoznanj; iskreno je in v svoji iskrenosti dragoceno«.

Tudi *Zate* iz zbirke *E. A. Gimnazije Slovenj Gradec* je knjiga, na katero so lahko uredništvo, vodstvo šole in 20. generacija maturantov ponosni.

Helena Merkač

Faksimile naslovnice 14. knjige iz zbirke E.A., oblikovanje Edi Koraca

Harmonija mundi

Janez Žmavc: Ob jaslicah

(Slovenj Gradec: Cerdonis, 2019)

KNJIŽNE OCENE

Zadnja knjiga slovenskega dramatika, pisatelja in pesnika (naštevam po meri avtorjevega posvečanja posameznim zvrstem) Janeza Žmavca, ki pa je bil (občasno) tudi slikar, ves svoj tuzemski čas pa zavezan (klasični) glasbi kot poslušalec, je ustvarjal dobesedno do (naj ne bo slišati kot cenenost) zadnjega diha. V potrditev te ugotovitve govori dejstvo, da je zadnje korekture svoje, kot se je izkazalo, poslednje knjige *Ob jaslicah* opravil nekaj dni pred koncem odmerjene mu tostranskosti – izida knjige ni več dočakal, se je pa veselil napovedane predstavitve in srečanja s prijatelji ob tej priložnosti. Je v tem kar malo boccaccievske vzporednosti, ki je v svoji maniri (za vsakdanjo rabo) odgovarjal gospodinji z besedami *Saj že grem, grem, samo še piko pristavim* in – razmišljam o tem, da je enako postoril tudi Janez, le da se je pogovarjal z veliko gospo (ne gospodinjo), ki ne dovoljuje odklonov, ko pride v vsej svoji neizprososti. A zadnjo redaktorsko piko pod njegovo delo mu je vendarle bilo še milostno dovoljeno postaviti.

Knjiga *Ob jaslicah* je po svojem obsegu skromna edicija z vsega skupaj dvajsetimi listi. Zdi se, da veliko preskromna za celovit zapis o pisatelju, pravzaprav o njegovem zadnjem dejanju v dodeljenih mu skoraj dopoljenih 95 letih življenja. A natančno branje morebiti ponuja »vse« odgovore, saj se zdi, da je zadnje Žmavčevo delo neke sorte pisateljski kredo, še bolj pa sporočilo o tem, kako in čemu je služil ves svoj vek.

Knjižico sestavlja šest (seveda kratkih) prznih besedil, ki jih avtor dopolnjuje bodisi s fotografijami, svojimi risbami, pesmimi in z reprodukcijo božičnih jaslic, ki imajo v njegovem življenju kot konkreten predmet posebno težo: v tej knjigi jim je odmeril pomembno mesto, saj jih je postavil na prvo stran knjižnega ovitka in z njimi delo tudi zaključil.

Uvodno mesto v knjigi sicer pripada citirani repliki iz avtorjevega dramskega besedila *Asmodej, Asmodej* (Cerdonis, 2017) in avtor je dobesedni navedek umestil na to izpostavljeno

mesto zagotovo kot napotilo bralcu, kako brati (to pomeni razumeti ter doživeti) njegovo zadnje delo (kot da bi med zaključevanjem knjižice *Ob jaslicah* slutil, da bo časa za njegovo živo besedo, to je osebno interpretacijo umanjalo).

Snovno, pravzaprav tematsko, se Žmavc v tej knjižici ustavi ob temeljnih doživetjih, ki sta ga zaznamovali v življenju: otroštvo in vojna odisejada ... čez vse to pa je, ne glede na dogajanja in stiske, kot pregrnjena koprena položeno na videz krhko, a v resnici neizmerno trdoživo pregrinjalo, stkano iz ljubezni, lepote in dobrote. Pri skoraj petindevetdesetih je še vedno zmogel voljo in moč izreči se o teh v našem nesmilečnem svetu vedno bolj pogrešanih vrednotah, zakaj s

temi oprijemališči mu je bilo dano premostiti tudi najtrše preizkušanje v življenju. Pravzaprav se v tem svojem zadnjem, a po svoje temeljnem delu preizprašuje, kakšne zasluge pravzaprav ima, da je bil deležen tako velike milosti in preživel grozo ter svoj tuzemski čas sestavil v skoraj za celo stoletje let.

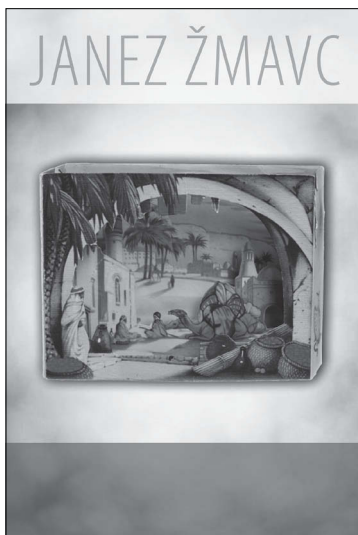
Ne bi bilo niti spodobno niti pošteno zaključiti ta zapis, ki vabi bralstvo v dejavno vključitev (to je branje), z ugotovitvijo, da so vsa avtorjeva umetnostna prizadevanja zavezana istemu izhodišču, vendar vedno znova obvelja, da jim je bil Janez Žmavc vse

življenje v ponižni službi. Namreč – Janezova zgodba je zasnovana na preverjanju velikih vrednot, ki bi jih bilo treba pisati z veliko, a v tem našem tvitovskem času za inicialko ni več ne prostora ne volje: to so Ljubezen, Lepota in Dobrota.

Zagotovo ni naključje, da se to zgodi v njegovi zadnji natisnjeni knjižni povedi. Dovolim si jo citirati: »*Bil sem njihov in oni moji, družila nas je čista ljubezen prijateljstva, za katero nismo vedeli, kje ima korenine in kam nas pelje z vso to lepoto in duhovnostjo.*«

Kdor konča svojo hojo s takšnimi literarnimi besedami, je v življenju postoril dovolj.

Andrej Makuc

Faksimile naslovnice

Povej, napiši, prebraj* pravljico

Na literarni uri, ki jo nameravamo imeti na vzgojiteljski šoli na Muti z enim najbolj plodovitih koroških piscev pravljic Alešem Tacerjem, moram izvedeti, ali je tudi z njegovimi deli za najmlajše tako: najprej da jih je pripovedoval, nato zapisal, zdaj da jih bere.

»Povej, babi, dedi, povej!«

Tako je pred nekaj več kot 15 leti naslovil svojo knjigo družinskih spominov pokojni Tone Turičnik in to ostaja stalna, sladka prošnja vnukov vsem generacijam starih staršev za potapljanje v svet govorjenih pravljic!

»Nekoč je živel mož, ki so mu rekali Gorko. Zakaj Gorko, boste vprašali ...« se vsak večer znova začenja naša domača pravljica o tem varuhu gora. Če smo na morju, je Gorko Morko, ko sta sneg in led, je Gorko Ledko ...

»Prebraj, dedi, babi!«

Najbrž je škoda, da teh izmišljij ne snemamo ali zapisujemo. Lahko bi se rodila nova knjiga pravljic, za katero najmlajši po novem zaprosijo: »Prebraj, dedi, babi!« Spet stalna, sladka in blagovročna, čeprav jezikovno sporna, prošnja vnukov vsem generacijam starih staršev za potapljanje v svet pravljic, tokrat zapisanih!

Koroški pisci pravljic

Na Koroškem je v zadnjih letih luč sveta zagledalo kar nekaj knjig pravljic.

Leta 2015 je družinska naveza Stina in Maruša Vošner iz Slovenj Gradca napisala in ilustrirala pravljico *Bela lakasta torbica*, leto kasneje Lucija in Katarina Smolnik iz Podvelke *Malega pošastka*, zgodbe, ki pomagajo rasti; po obeh knjigah so dijaki Predšolske vzgoje na Muti zbrali knjigi svojih zgodb o svojih najljubših igračah iz otroštva in junaku *Pošastku*, zdaj čakajo na izid pravljice o žuželkah z naslovom *Ku-ku, vidim te*. Lani sta na Ravnah Manja Miklavc in ilustratorica Mirjam Senica izdali drobno otroško literarno knjigo *Dan za objem*. Slovenjgraški pravljlični trg bogatijo še knjige Bože Božene Lesjak in Karin Potočnik, dravograjskega pa Ksenije Poklič.

Spomladi smo imeli v slovenjgraškem *Andeškem hramu* predstavitev *Pravljic za vnuke* izpod peresa Ivane Kotnik, ki je knjigi na pot

zapisala: »Zgodbe oziroma pravljice so nastajale spontano. Ko so bili otroci še majhni, sem jim pripovedovala svoje zgodbe. Večkrat so jih raje poslušali, kot če bi jim brala pravljice iz knjige.« Kot si je želela, so nastale poučne in zanimive zgodbe, ki jih odlikuje tudi zelo živ dialog.

Vse naštete knjige pravljic (pa mogoče še katera spregledana) bi si zaslužile predstavitev v *Odsevanjih*, a tokrat bo nekaj več besede le o Tacerjevih.

Pravljlični svet Aleša Tacerja

Da bi se lahko na pogovor s tem sicer vsestranskim literarnim ustvarjalcem z Remšnika kar najbolje pripravila, sem kupila njegovih pravljic za 50 evrov. Nekaj časa sem čakala nanje, nekaj časa nato na svoje vnučke, da bi jih skupaj pregledali, nekaj časa na prosto uro v šoli... Pa je prišel rojstni dan prvega vnuka in sem mu podarila „knjigico« (še ena nepravilna ustrežna beseda, a vseeno slajša kot »knjižica«) o kačah, kmalu zatem je bila tista o mravljah spet najprimernejše rojstnodnevno darilo za drugega vnuka, nato se je šolsko leto na Muti nevarno približalo koncu... Da bi načrt vseeno izpolnili, smo se v nekem razredu takoj začeli pripravljati na srečanje s pravljličarjem, in sicer tako, da sem dijakom razdelila njegove knjige, kolikor sem jih še imela, da jih preberejo in pripravijo vprašanja. Ker sem jih dajala kar po dvignjenih rokah, sem za njimi izgubila sled... In so bile počitnice.

Toliko v opravičilo avtorju Tacerju in uredniku *Odsevanj* Makucu, da ta zapis nastaja tako pozno. Pa vendarle: ali ni največ vredno, da so šle te pravljice živeti, se gledat in brat, za kar so ustvarjene!?

Na začetku letošnjega šolskega leta sem jih na srečo uspela spet zbrati in spraviti k sebi domov, v analizo.

In smo brali ...

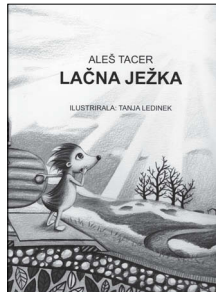
Zgodbe za cel svet

«To je zgodba za cel svet!« je navdušeno vzkliknil dedi, ko je vnuku, najbolj zagretemu za pravljice, prebiral tisto z naslovom *Čarobno drevo in čudežna kuhalnica* (2012).

«Kako to misliš?» sem ga vprašala, poslušaje v kuhinji.

«Super je! Morali bi jo prevesti v čim več jezikov,« je komaj utegnil odgovoriti in že sta brala naprej.

KNJIŽNE OCENE

Faksimile
naslovnice,
ilustrirala Tanja
Ledinek

* prebraj = preberi

Faksimile
naslovnice,
ilustrirala Leja Pelc

Na literarni uri moram avtorja Tacerja vprašati, kje dobiva ideje za svoja dela; zakaj je v njegovih pravljicah toliko motivov iz narave, sploh iz živalskega sveta.

«Super je!» lahko vzkliknemo tudi za obe Tacerjevi ilustratorski navezi Lejo Pelc in Tanjo Ledinek. Ko zgodba mogoče kdaj malo zastane ali skrene s poti, jo žive, realistične slike teh dveh likovnih umetnic pomagajo povleči nazaj v njihovo spremljanje.

Pri slikanici z naslovom *Belouško boli zob* (2017) ilustracija nadvse živih kač potisne sicer simpatično pripoved o kačji družini in težavah njihove članice čisto v ozadje. Zanimalo me je, kako bodo podoba teh hladnih, mrzlih živali sprejeli malčki, in moram reči, da z zanimanjem in nič z grozo, kot sem jo predvidela in ob prvem listanju celo sama občutila.

Na literarni uri z g. Tacerjem na vzgojiteljski šoli mu moram povedati, da je za kačjega očeta izbral nekoliko zagonetno ime - Srepogled. Ko sem petletno vnukinjo med branjem v prijetni senčki na morju vprašala, če ve, kaj pomeni srepo gledati, je namreč izstrelila: »Slepo gledati!« Priznam: vsi moji kasnejši poskusi razlage te besede so bili slabši!

In smo pač nadaljevali z branjem, tudi drugi dan, a takrat z zajetnejšo knjigo *Pustolovščine mravljinka Rjavka* (2005). Naj vsebino predstavim s poglavji iz nje: *Mravljišče na robu gozda, Rjavkove avanture, Vojaške vaje, preplah in pravi alarm, Nočne dogodivščine - Rjavko se kesa*. To bi lahko storila še drugače, in sicer s prepisanimi ponovitvami delčkov besedila pod ilustracijami, ki prav tako v grobem povzamejo zgodbo o nepremišljenem ravnanju rjave mravlje in so po mojem zanimiva, a redka tehnika v pravljicnih pripovedih. Vnuka, ki je sicer tudi že prvošolček, pogosti izrazi iz vojaškega sveta v tem delu (poveljnik, vojaška enota, vojaški poligon, vojskovodja) sicer niso motili, je pa vnukinja, najbrž tudi zato, ker ni bilo sličice na vsaki strani, kmalu odšla barvat kamne.

Na literarni uri moram g. Tacerja vprašati, ali lahko, izhajajoč npr. iz naslova Vojaške vaje, preplah in pravi alarm, pri pravljicah govorimo o moškem in ženskem principu.

Rjavka reševalca (2006), ki je nadaljevanje *Pustolovščin mravljinka Rjavka*, sem brala sama, saj je obsežen in tematsko prezahteven za moje vnuke. Rjavko je namreč »zdaj adolescent, tako rekoč že skoraj odrasel, in čas je za drugačne pustolovščine - ustvarjanje ugleda med drugimi mravljami in v mravljišču«, kot je zapisal recenzent veliko Tacerjevih knjig Marjan

Pungartnik. Strinjam se z njim tudi v trditvah, da »so Tacerjeve Pustolovščine mravljinka Rjavka še naprej prijazno satirično komentiranje tistega, kar se dogaja v človeški družbi« in da je »tu vse tako, kakor je pri ljudeh, saj so v mravljišče le preslikane Radlje ali kakšen podoben kraj z vsemi institucijami, mravljična družba pa je takšna, kot je človeška«.

Na pogovoru na Muti Tacerja ne smem pozabiti vprašati, za koga raje piše: za najmlajše ali malo starejše. Rekla mu bom, da se meni zdi, da se njegovo pisanje veliko bolj razžiivi v obsežnejših zgodbah, torej tistih za že večje otroke.

Nato je prišel dan, ko smo doma v roke vzeli *Lačna ježka*. Deževno jesensko nedeljsko popoldne, ko je gotovo že kakšen jež pomislil, da bo treba poskrbeti za ozimnico, je bil kot nalašč za to „knjigico«. Triletnik pri gledanju in poslušanju niti mignil ni, tako mu je bila vsebinsko in oblikovno zanimiva sicer kar dolga zgodba o tem, kako je pretopla zima prehitro zbudila ježka in ježevko. Ker je ona postala lačna, z zalogami pa sta še varčevala, je šel on iskat kaj za pod zob. Naletel je na veverico, ki mu je velikodušno podarila nekaj orehovih jedrc. »Kako je bila veverica prijazna!« sva oba bralca vzkliknila na koncu.

Gospoda Tacerja moram na literarni uri vprašati, kako pomemben se mu zdi pri pravljicah vzgojni moment. In še: kako po njegovem otroci sprejemajo avtorjeve neposredne ogovore, npr. prav iz omenjene pravljice: »Kmalu je bila na listu velika luža vode. Taka, kot je tista mlaka ob vodnem koritu, saj veste, dragi otroci, tam spodaj.« Ah, saj res! Po izpisanem pa ga moram vprašati še, kaj sodi o pripovedovalski tehniki, ko je v sicer izmišljeni, a za otroka realni zgodbi navrženo še nekaj nerealnega iz njihovega bližnjega sveta, kot je tudi primer v navedenem citatu.

Zadnja se je k meni domov vrnila slikanica *Netopirček Gogo* (2016), ki smo jo sicer za pukošino spomladi glasno prebrali pri predmetu *Otroška literatura v 1. letniku Predšolske vzgoje* na Muti. Spomnim se, da so se bodoči vzgojitelji ob prigradah netopirske družinice zabavali, mogoče bolj kot vrtčevci, katerim znajo nekoč to pravljico brati.

Mislím, da bodo mladi na Muti gostu Tacerju radi predstavili svoje občutke ob branju njegovih pravljic. Spomniti jih moram, da naj mu povedo tudi, česa vsega o netopirjih do takrat niso vedeli. Sama slavistka pa moram z njim slavistom začeti tudi debato o ustreznosti pogovornih izrazov v pravljicah.

Helena Merkač

Vedno lahko izberemo med dobrim in slabim

GLEDALIŠČE

To je univerzalno sporočilo večine pravljic. Slabo je kaznovano in dobro poplačano. Zato lahko rečem, da današnji tako imenovani civilizirani čas (morda) še bolj potrebuje pravljice, kot jih je v daljni preteklosti.

V prvem pomladnem mesecu je na odru zaživila ena najlepših zimskih pravljic o deklici, ki je na zadnji dan leta tavalala po zasneženih ulicah. Sama, lačna, prestrašena in je hrepenela ...

Klasično pravljico Hansa Christiana Andersena *Deklica z vžigalicami* (prvič natisnjena v danskem ljudskem koledarju za leto 1864) je dramaturško priredil režiser Aleksandar Čaminski. V gledališko-glasbeno-plesni projekt je bilo vpletenih več sekcij slovenjgraškega gimnazijskega kulturnega društva *SPUNK*.

Ob prihodu v dvorano so nas pričakali gibi plesalcev (kasneje smo lahko ali pa tudi ne v njihovih figurah zaznali trpljenje grešnikov v peklju), ki jim je sledila pesem *Poglej na tvoji poti*.

*Poglej na tvoji poti
otroke berače, izgubljene in pozabljene,
podaj jim roke in jim pokaži
lepšo prihodnost ...*

In ker praznikov ni brez daril, sledi prizor plenjenja ... vsak si želi prilastiti svoje. Kaka podobnost z našim svetom ... Imeti! Kje pa je biti?

Z besedami, ki jih zapoje zbor, *Bilo je silvestrovo, zadnji večer v letu, in pritiskal je strašen mraz*, se med z darili oboroženimi pojavi deklica v prevelikih copatih.

Po prizoru, ko le te izgubi, se zasliši njen glas: »Vžigalice, kupite vžigalice!«

*In tako je drobna deklica z bosimi nožicami,
pordelimi in pomodrelimi od mraza, stopala po ulici ...*

Zvoki na ulici, deklica z vžigalicami, mimooidoči, ki je ne opazijo in ne kupijo njenih vžigalic, veter, prezebla in lačna deklica na eni strani, na drugi pa požrešno žretje ...

Želi zbežati, a pojavita se dedek in otrok. Otrok opazi, da deklica nekaj prodaja in želi to imeti. Dedek pokaže prazen žep. Ampak hlače imajo še en devžej; iz njega prihaja cingljajoč zvok in otrok vztraja. Mimooidoči postanejo pozorni na dogajanje in naenkrat začutijo težo prej tako zaželenih daril.

Spet smo z deklico. Sama, utrujena in prezebla je. Ne upa si domov. Prodala ni nobene vžigalice in oče bi jo verjetno pretepel.

Ah, kako dobro bi ji dela že ena majcena vžigalica!

Svetloba vžigalice pokaže z belim prtom pogrnjeno mizo, polno dobrot. Pa še toploto daje.

Okrašena jelka in burkež, ki deklico povabi, da zaplešeta. In potem tema.

Sliši se dekličin glas: »Moja rajnka babica, edina, ki me je imela rada, je vedno govorila, da ko se utrne zvezda, se v nebo dvigne duša.«

Babica. Njena babica. Kako naj jo vidi? Prižgala je še eno vžigalico in bilo je toplo in ob njej je bila babica. Njena podoba je izgorela skupaj s plamenom. Toda saj še ima vžigalice, dokler bodo dajale svetlobo, bo tukaj. Prižgala je torej vžigalice, eno za drugo.

Babica ni bila še nikoli tako lepa, tako velika. Vzela je deklico v svoje naročje, skupaj sta poleteli v zvezdne višave, visoko, visoko; tja, kjer ni ne mraza, ne lakote, ne strahu ...

Pred našimi očmi pa prizor negibne drobne deklice. Na njenih ustih smehljaj in ob njenem mrtvem telesu dogorele vžigalice.

Tišina. Sledi ji govornica dlani. Glasen aplavz. Pogledam v oči sosede na desni. Mokrogovoreče so.

Bravo *SPUNK*! Bravo igralci *Talijinega hrama* pod vodstvom Aleksandra Čaminskega, plesalke plesne skupine *(VZ)GIB* pod mentorstvom Mateje Rožič in Lucije Boruta ter glasovi *MePZ MISMOMI* z zborovodkinjo Almiro Rogina, ki je za predstavo prispevala avtorske uglasbitve in prireditve pesmi.

Tu so še Peter Hergold (scena), Katarina Furlan (ličjenje in kostumi), Vojko Šuštaršič in Peter Rubin (mentorja tehnični ekipi) in verjetno še mnogi drugi.

Andersenovi časi so bili drugačni od zdajšnjih. Nekaj pa je ostalo. Vedno se lahko odločimo za dobro.

Pripis

Ura slovenščine. V zadnji klopi se dvigne roka in fant vpraša: »Profesorca, a vete, js pa nism najbolj zastopu včerašne igre. Kr neki čudni tipi so bli ... ka so hotli povedat ...«

Hočem mu odgovoriti, a me prehitijo: »Neka sm pa zastopo, mogli bi ji pomagat. Pa sej ne moreš bit tak,« je še prihajalo tam odzadaj.

Natalija Černjak

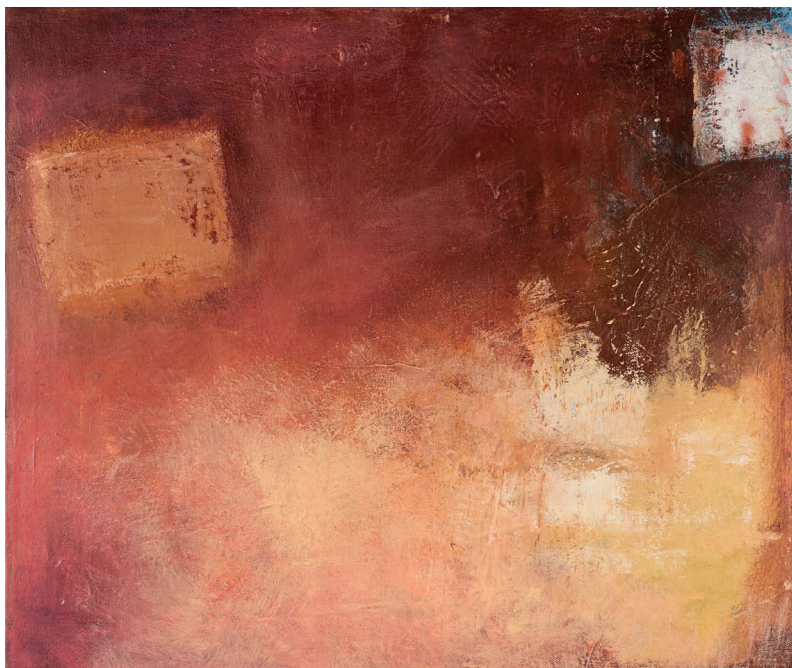
Melanholični čutni raztežaji koroške krajine v podobah **Stanislava Makuca**

LIKOVNA

Monotono vsakdanje življenje, zaslepljeno s svetlobo razžarjenih fužinarskih peči in temo rudarskih labirintov v nedrih Pece, je stoletja dolgo oblikovalo zavest utripanja doline med Peco in Uršljo. Danes nepreklicno ugaša in se staplja z novimi oblikami postmoderne občutja sodobnega časa, v katerem je zven težkih kovaških kladiv utišan in manj neusmiljen, rudarsko brlivko na čeladi nad zgaranim, počrnelim obrazom pa je zamenjala baterijska svetilka, ki razsvetljuje dobro varovano pot turistu in avanturistu na divji vožnji kolesa skozi mračne tunele v predsobi za večno usnulega in v včerajšnji svet pogreznjenega kralja Matjaža. Življenjski sok avtohtonih vrednot koroške kulturne krajine ohranjajo le dediščinske muzejske zbirke ter, še bolj živo in navdihujoče, literarna in predvsem likovna umetnost, ujeta v slikarske opuse Štefana Marflaka, Bena Kumpreja, Leandra Fužirja idr., na poseben način in v skladu s prebujeno ekološko družbenokritično ostrino pa je sedaj odtisnjen tudi v dela akademskega slikarja Stanislava Makuca iz Mežice.

Genius loci »doline smrti« v Žerjavu ga, tako

se zdi, enakovredno nagovarja tako na formalni ravni izbire in upodabljanja slikovitih, čeprav skoraj do grafične stilizacije zreduciranih motivov opustošene pokrajine in invalidnih, otrplo okamnelih dreves, kot na ravni čustvenega vživetja v bolečino pokrajine, ki emblematično spremlja ljudi zgornje Mežiške doline. V njegovih delih se tako enakovredno prepletata poglobljen interes za predmetno pojavnost motiva in metafizika podobe, ki nagovarja tudi širše od likovne prepričljivosti same na sebi. V serije zaočkrožene slike na platno so zato zgoščene izkušnje pretanjenih zaznav, iz katerih veje obsedena potreba po avtentičnem odtiskovanju ambienta v vibrirajočo, prežarjeno površino platen (serija Jalovina), na katerih je sporočilo večasih kruto neposredno, drugič spet prekrito s koprenami subjektivnega zrenja, ki se kaže v usmerjenosti k detajlu in nenavadnem kadriranju izbranega pogleda. Podlaga slikarski likovni interpretaciji je v večini primerov fotografija, s pomočjo katere se vznemirljiva podoba v zamejenem kadru ujame v mrežnico očesa, da se lahko v naslednji fazi ustvarjalnega procesa prekvasi v duhovno

Stanislav Makuc, *Žlahtna cona*, 2019, akril na platno, 65 x 75 cm

doživetje s tolikšnim vizualnim nabojem, da ga je vredno prenesti na belino platna ali papirja. Fotografska kamera kot podaljšek očesa predstavlja prvi čustveni vzgib, ki mu nato afektirano in angažirano sledi transformacija v optično taktilno slikarsko govorico. Makuc umetniško misel ob natančnem formalnem upoštevanju kompozicije vodi v plastenje palimpsestno druga na drugo nakopičenih membran, v katerih se zgostita čutnost haptične slikarske materije in ekološko osveščeni diskurz zavedanja katastrof pretekle industrijske dobe. A Makuc v tem okolju živi že celo življenje, zato je njegov sentiment natopljen tudi z melanholijo. Ranjena narava, kolikor že je travmatična, ga navdihuje, a hkrati vre sama iz sebe, iz lastne semantične strukturiranosti in avtorjeve v skrivnost zavite poetike. Makučeva natančna pomenska in znakovna gradnja slik se odmika od preprostega deskriptivnega razgaljanja narave in suhoparnega citiranja resničnosti. Njegovo delo, resnici na ljubo, ne potrebuje prevajanja v verbalni jezik, kajti tudi pri snovanju se izogiba ilustriranju miselnih konstruktov. Vse je opravljeno že v telesni prisotnosti slike, njene snovi in v časovnem doživljanju avtonomne govorice podobe.

Likovnine Stanislava Makuca so čutni raztežaji, ki likovne formulacije sugestivno povzdigujejo v sublimne odtise sveta simbolov, kar predstavlja bistveni zastavek umetnosti, ko presega enostavno likovno kadriranje stvarnosti. Makuca smo dolga leta poznali kot enega izmed

mnogih koroških likovnih samorastnikov, kronistov koroške pokrajine, dovolj prepoznavnega, a vendarle zgolj enega v vrsti ljubiteljskih likovnikov z omejenim dometom, ki običajno ne presega nivoja ljubiteljstva, a njegova nenavadna in pogumna odločitev, da se v zrelih letih vpiše na univerzitetni akademski študij, je obrodila osupljive sadove, ki so ga tako rekoč čez noč izstrelili med najbolj senzibilne in zanimive koroške likovne ustvarjalce. Premočrtne amaterske upodobitve iz zgodnejših, »predustvarjalnih« let so se tako rekoč čudežno preobrazile v izrazno močne, melanholične in ponotranjene interpretacije te iste pokrajine. Zastavki njegove »nove« umetnosti so poglobili interpretativno polje, s katerim skušamo ujeti, kaj nam slike sporočajo, saj so se naenkrat v povsem lahkotno zllili s teoretičnimi premisami, ki jih, denimo, v svojem lucidnem, a velikokrat (pre)zahtevnem pisanju o umetnosti uporablja slovenski likovni kritik in filozof (tudi – ali najprej – pesnik) Andrej Medved. Tako sem oni dan, ko sem imel pred sabo izbrana Makučeva dela za opremo tokratne številke revije *Odsevanja*, povsem neodvisno in v okviru drugega študijskega projekta prebiral tekste iz knjige *Črno sonce (Soleil noir)* znamenite francoske filozofinje in psihoanalitičarke Julije Kristeve (seveda v Medvedovem prevodu in interpretaciji, ki jo je mdr. uporabil v spremnem besedilu k razstavi del Dušana Kirbiša leta 1990 v *Obalnih galerijah* v Kopru). Med branjem se mi je zgodilo, kar se mi tudi sicer pripeti

Stanislav Makuc, *Spodnji svet*, 2019, akril na platno, 50 x 60 cm

prav pogosto: pred očmi se mi je zavrtil »film« s podobami umetniških del, ki se, jasno, nahajajo v mojem osebnem imaginarnem muzeju, in tokrat so bila to prav izbrana Makučeva dela. Tukaj je »inkriminirano« besedilo, za ekskluzivno pokušino pravzaprav njegov odlomek:

»Vse prekrije imaginacija, povezana z melanholijo, ki jo vodita žalobna naslada in užitek, la délectation morose. Smisel ustvarjanja je zabrisan, zdaj je vse podrejeno »črni jezi«, la bile noir, in melanholični gorečnosti, ki predstavlja osnovno načelo urejanja likovnega organizma v »slikovno žlindro«, ki jo vodi temni erotizem. Pri tem melanholija ni bolezenski predznak slikarja, temveč njegova narava, njegov etos. Njegova ustvarjalnost ni travmatična manija, temveč približevanje – priznavanje – praznine, ki jo evocira. Pri tem lahko govorimo o mistični slikarjevi askezi, la asc se mystique, in o pravi arheologiji, ki od dela do dela razkriva temeljna spoznanja. Torej povsod občutimo nestrpnost zaradi izgube, la intolérance la perte de l'objet, ki udarja skozi označevalne sledi na platnu, ki kompenzirajo ta manko in skozi katere se umakne subjekt v nekakšno mejno nedejavnost. Melanholija prekinja metonimijo Želje in se zoperstavi intrapsihični presnovi temeljne izgube. Stvar slikarstva ostane skrivnost za nas in za slikarja in je zato kot das Ding tudi »tujost«, die Fremde razdvojenega subjekta; ki jo hoče poiskati v imenu užit-

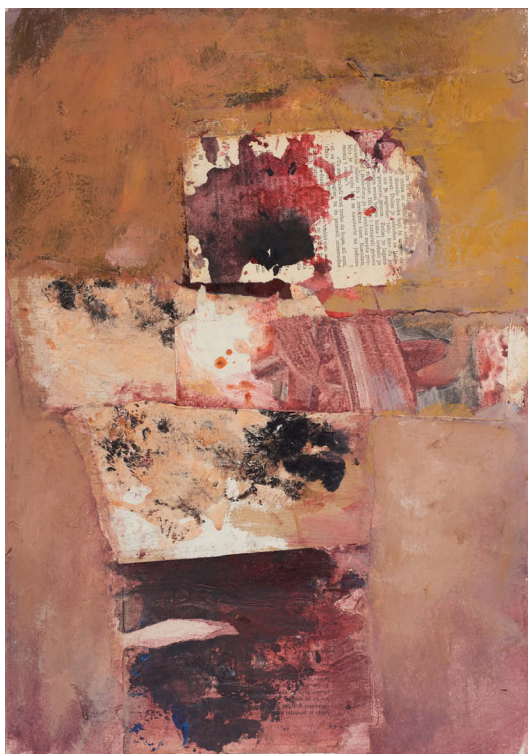
ka, a jo v resnici najde le kot žalovanje, le deuil.« Tako.

Z uporabo fotografije in medijsko eksploativiranih podob in njihovim neposrednim vnašanjem na slikovno površino platna je Makučevo slikarstvo tudi izrazito sodobno, v duhu časa. Kljub temu (ali pa namenoma) smo v pričujoči izbor vključili še Makučeva dela na papirju, pravzaprav gre za delovne skice in svojevrsten likovni dnevnik, s katerim preizkuša svojo likovno misel. Pri tem sledi klasični maniri informelskega slikarskega načina, ki ni toliko filozofija ali koncept kot umetnikova neposredna gesta izjavljanja. Ta dela na papirju lahko opredelimo kot Makučev čutni rokopis. Ničesar ne sporoča z direktnim nagovorom, saj sta pripovednost in sporočilo potisnjena v ozadje, izraža se zgolj z gesto, teksturo, materialom. Kljub nefiguralnosti in odsotnosti reprezentacije pa lahko tudi v teh drobnih »vajah v slogu« odkrivamo tesno povezavo z njegovim čustvenim razpoloženjem in fenomenologijo domače doline. Simbolni naboj je tudi tukaj nespregledljiv in odraža vznemirljivo napetost, ki kažejo Stanislava Makuca kot polnokrvnega likovnega raziskovalca, ki je, morda zveni paradoksalno, na začetku vznemirljive umetniške avanture.

Marko Košan

Stanislav Makuc, *Prelom*, 2019, akril na platno, 50 x 60 cm

Stanislav Makuc, *Vrteči derviš*, 2019,
kolaž na papir, 50 x 35 cm

Stanislav Makuc, *Tišina*, 2019,
kolaž na papir, 51 x 36 cm

Stanislav Makuc, *Lebdenje*, 2019,
kolaž na papir, 50 x 35 cm

Stanislav Makuc, *V neskončnost*, 2019,
kolaž na papir, 50 x 35 cm

Stanislav Makuc, *Navzgor*, 2019,
kolaž na papir, 50 x 35 cm

Stanislav Makuc, *Dialog*, 2019,
kolaž na papir, 51 x 36 cm

Stanislav Makuc, *Brez naslova*, 2019,
kolaž na platno, 50 x 35 cm

Stanislav Makuc, *Meglice*, 2019,
kolaž na papir, 50 x 35 cm

Stanislav Makuc, *Galaksija*, 2019,
kolaž na papir, 51 x 36 cm

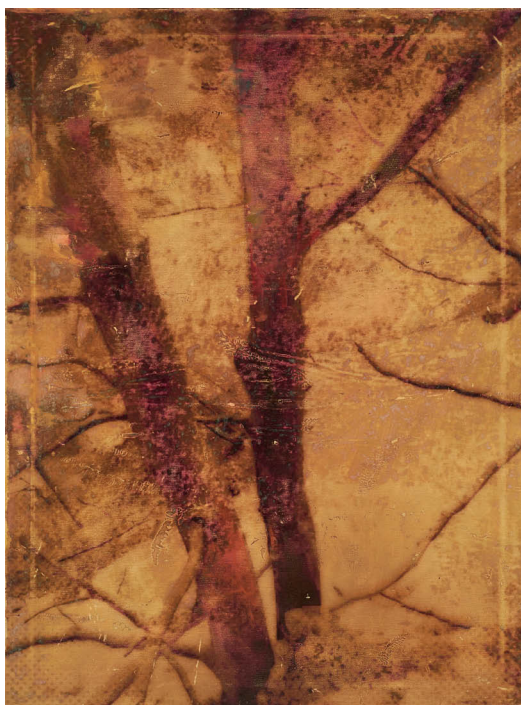

Stanislav Makuc, *Brez naslova*, 2019,
kolaž na papir, 50 x 35 cm

Stanislav Makuc, +534, 2019,
kombinirana tehnika na platno, 90 x 30 cm

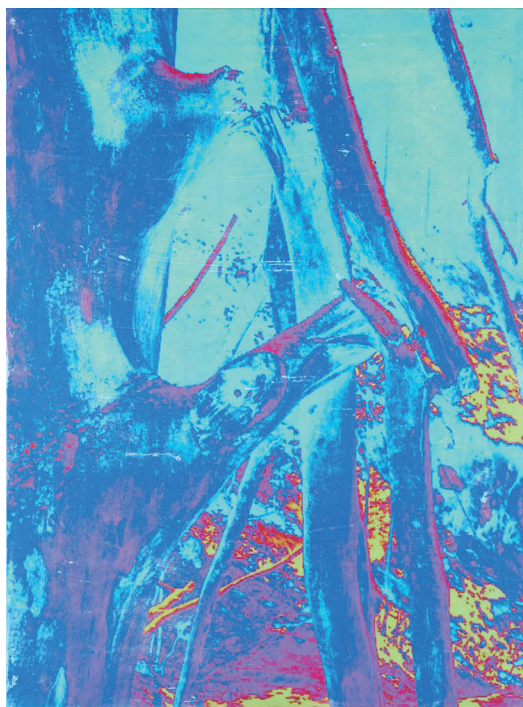
Stanislav Makuc, *Na jalovini I*, 2016,
kombinirana tehnika na platno, 80 x 60 cm

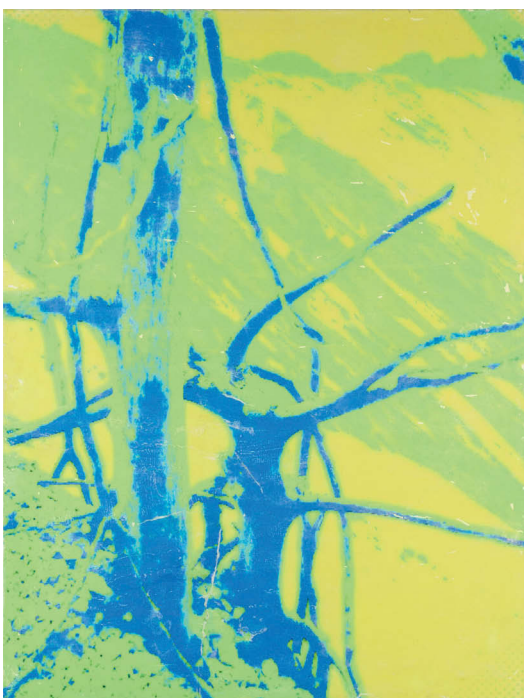
Stanislav Makuc, *Na jalovini II*, 2016,
kombinirana tehnika na platno, 80 x 60 cm

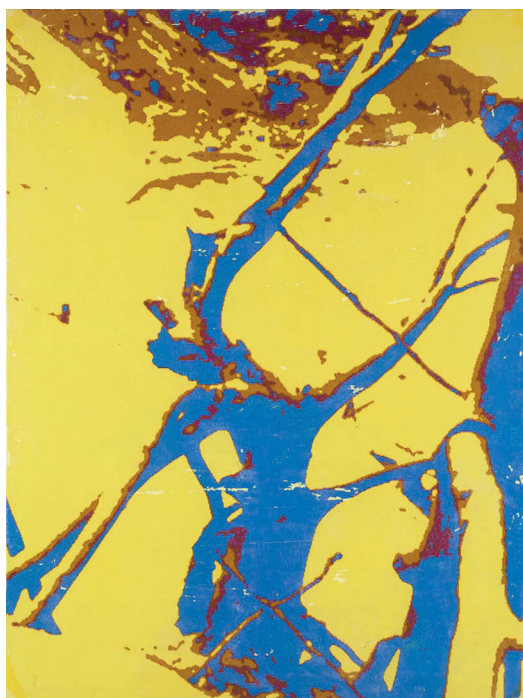
Stanislav Makuc, *Na jalovini III*, 2016,
kombinirana tehnika na platno, 80 x 60 cm

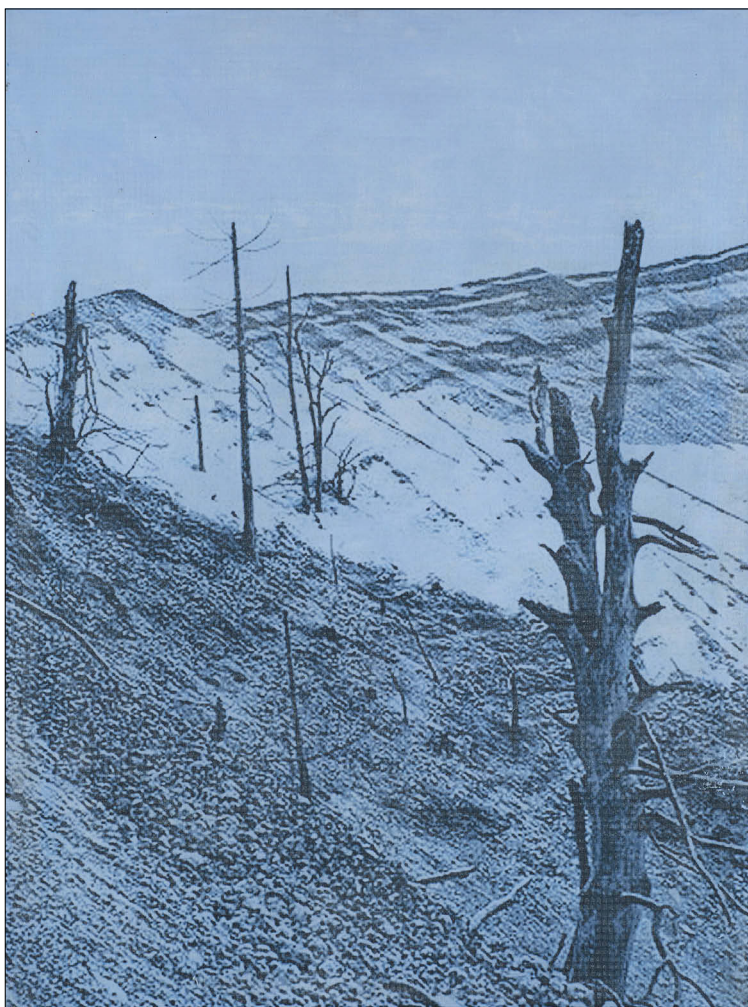
Stanislav Makuc, *Na jalovini VI*, 2016,
kombinirana tehnika na platno, 80 x 60 cm

Stanislav Makuc, *Na jalovini IV*, 2016,
kombinirana tehnika na platno, 80 x 60 cm

Stanislav Makuc, *Na jalovini V*, 2016,
kombinirana tehnika na platno, 80 x 60 cm

Stanislav Makuc, *Dolina smrti*, 2015,
kombinirana tehnika na platno, 80 x 60 cm

Stanislav Makuc, *Dolina smrti*, 2015, triptih, kombinirana tehnika na
platno, 80 x 60,120 x 60,80 x 60 cm

JENKOVI NAGRAJENCI

V ANAGRAMNIH STAVKIH

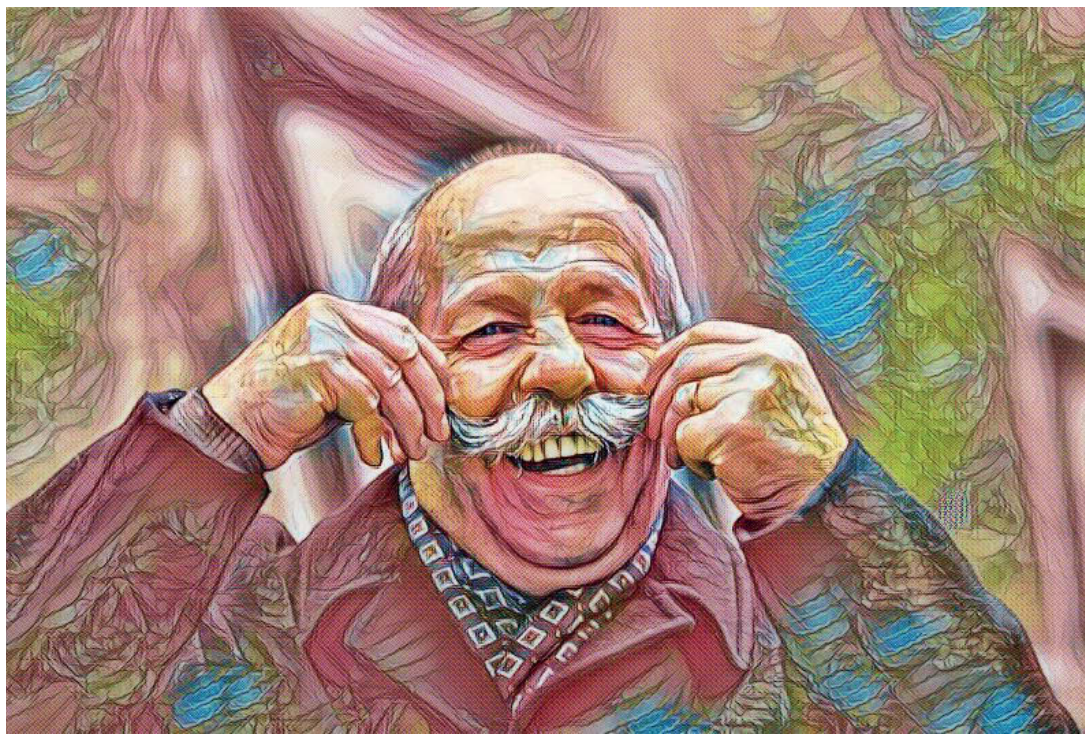
ANAGRAMI

Pesnik je pogumni **KURIR**, ki nosi **FANO** modernizma z **ENEGA** brega skrivnostne reke besed na drugega.

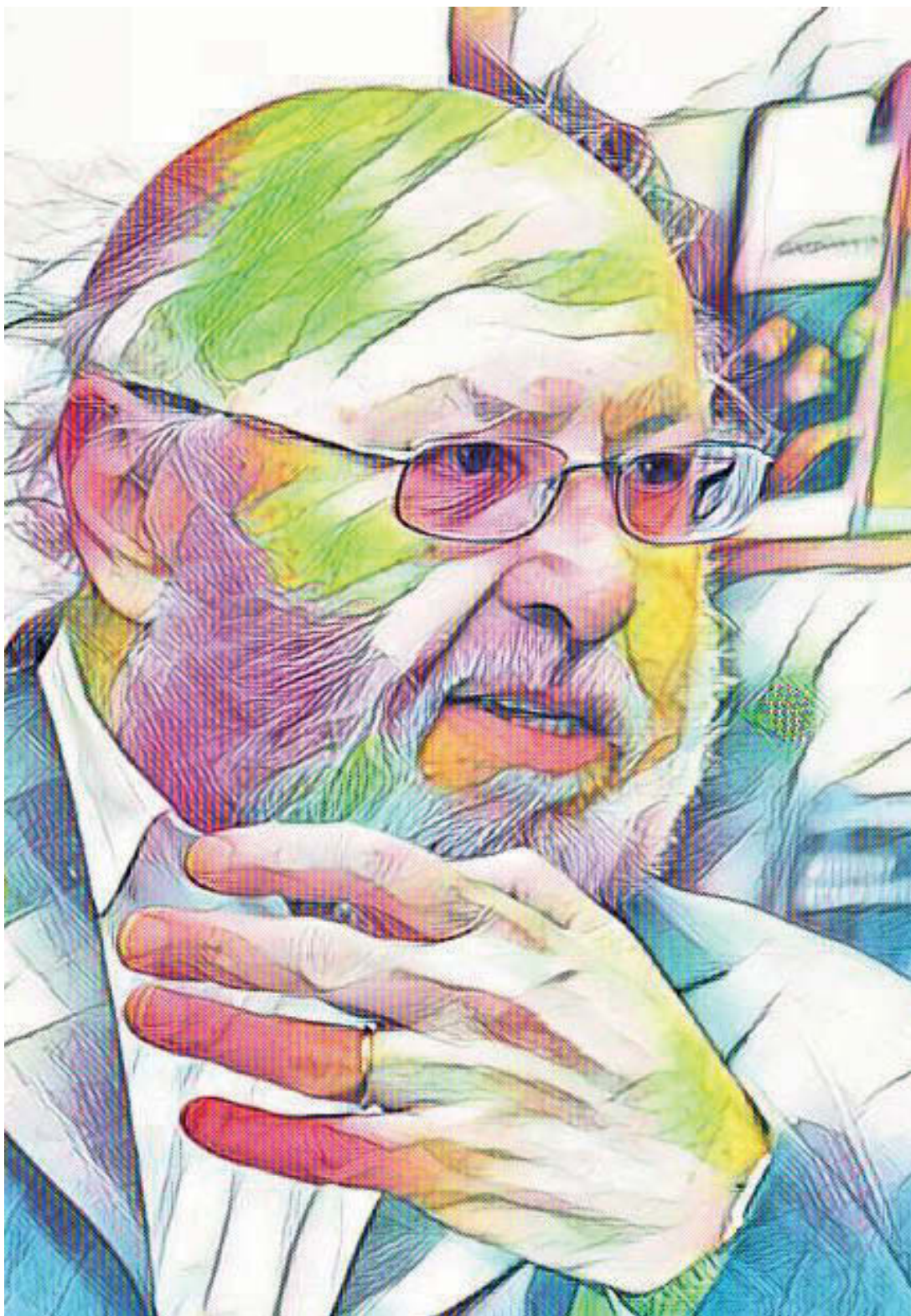
Pesem je nad **LUŽAMA** opojnosti
lebdeča **MOŠTNA** kaplja.

VELIKAN slovenske kulture navdušuje **MLADE**
in starejše ljubitelje poezije, proze in glasbe.

Pri zapeljevanju očarljive **EVE**
poetu pomaga **FORTUNA**.

Kdor inovativno upesnjuje **SLAJ** besed, odmevno stopa
ob največjih **IMENIH** slovenske poezije.

MRAKOVA poetična drama *Beg iz pekla* upoveduje
VERLAINOV in Rimbaudev zapleteni odnos.

KAK čudovit občutek – podariti sebi, bralcem
in **OČETNJAVI** zaklad izjemnih besedil.

Mnogi kritiški jastrebi in druge **UJEDE**
zaman iščejo svoj **ALTER** ego.

Pesniška zbirka je **BLEDEJŠA**
različica **LEKA** srcu in duši.

ZGODOVINA LJUBEZNI

Celovečerni igrani film režiserke Sonje Prosenc

Zgodovina ljubezni je drugi celovečerec režiserke Sonje Prosenc, ki prihaja iz Slovenj Gradca, po tem ko je v letu 2014 uspešno debitirala na filmskem platnu s celovečercem *Drevo*. Film je svetovno premiero doživel v letu 2018 na festivalu v Karlovih Varih, kjer je prejel posebno omembo velike žirije za izjemen umetniški dosežek.

Sonja je film v svojem mestu, Slovenj Gradcu, premierno prikazala v okviru letošnjega slovenjgraškega kulturnega poletja, zunaj na prostem, v čudovitem ambientalnem okolju graščine Rotenturn, ter v slovenjgraškem kinu Kulturnega doma, kjer se je vrtel v okviru Šolskega in gimnazijskega filmskega abonmaja ter za izven.

Že po dveh njenih celovečercih, posnela je še kar nekaj kratkih igranih filmov in dokumentarcev, lahko rečemo, da je Sonja že dodobra izoblikovala svojo filmsko govorico, saj so njeni avtorski filmi nekaj posebnega tako na pripovedni kot vizualni ravni, skozi oboje pa se praviloma prepleta metaforično sestavljanje zgodbe. Sonja je tudi scenaristka svojih filmov, direktor fotografije pa njen partner Mitja Ličen. Uigrana dvojica, bi lahko rekli, ko uživamo v refleksiji njenega skupnega dela na filmskem platnu. Tokrat je za svojo pripoved izbrala tudi izjemnega igralca s severa Evrope, Norveške, Kristofferja Jonerja. Na projekcijah je sama izpovedala, da je bilo delo z njim izjemno profesionalno in plodno glede razvoja njegovega lika, kar se odlikava v njegovi izjemno čutni igri v odnosu do glavne junakinje filma, sedemnajstletne Ive, ki jo igra Doroteja Nadrah.

Kratek ekspozice filma *Zgodovina Ljubezni* je precej nedvoumen, saj pravi, da se sedemnajstletna Iva spopada s smrtjo svoje matere. Pod vplivom velike izgube ter odkritja, da o mami ni vedela vsega, se počasi potaplja v svet med sanjami in resničnostjo.

Sonja to korelacijo med sanjami in resničnostjo izjemno izpovedno vpelje že v uvodni sekvenci filma. Na vizualni ravni, skozi popotovanje, ki se zdi kot popotovanje skozi življenje ali bolje rečeno skozi odnos obeh ženskih likov, ki ju spremljamo v zarošenem avtomobilu in barvno skozi hladno, modro barvo, ob zvokih klasične glasbe oz. opere, kjer dominira ženski glas, nadvse izpovedno sugerira na pripoved, ki se bo skozi zares svojsko noto človeških odno-

sov odvrtila v nadaljevanju. Kader z reko nas na trenutek spomni na Tarkovskega in njegov *Solaris*, nakar nas ravno v tem trenutku našega koketiranja s Tarkovskim brutalno ujame in preseneti, ko gledalca v naslednjem kadru skozi temo globine pogleda v vodi in zvočno ter vizualno eksponiran skok vanjo sooči z glavnim likom zgodbe, Ivo. Ko z njo lebdimo v vodi, vpelje v pripoved še naslednjega od glavnih likov, kasneje ga spoznamo v vlogi dirigenta. Lebdimo in čutimo, se prepuščamo čustvom, ko znova preseneti, ko nas vnovič skozi brutalni zvočni in vizualni prehod ponese v svet tukaj in zdaj. Potem sledi abstrakcija zvoka, kjer se v nizanju kadrov zgodi tudi tisti z avtom, ki se nam kasneje v filmu razodene, zakaj Iva v tej povezavi, ki zadeva smrt njene matere, čuti tako globok občutek krivde. Nato se pojavi tudi zvok, ko Iva stopi nazaj v življenje in se začne celota narativno razpletati oziroma zapletati do prese-

KULTURA

Sonja Prosenc in Mitja Ličen, graščina Rotenturn Slovenj Gradec, 2019 (foto Nika)

netljivega konca. Zvok je skozi celoten film zelo eksponiran pripovedni medij v vsej svoji dramaturški moči.

Presežek se torej zgodi že v uvodni sekvenci in to je nekaj svojskega, lastnega mojstrom poznavanja moči narativne in vizualne govornice, ki jo ponuja filmski medij. Zato ne preseneča, da je že svetovna festivalska premiera Sonji prinesla pomembno festivalsko nagrado prav za izjemni umetniški dosežek, ki smo mu priča skozi celoten film. Na filmskih projekcijah je bilo govora tudi o načinu snemanja, Mitja Ličen je na lanskem Festivalu slovenskega filma prejel vesno za fotografijo. Ne preseneča, da so ustvarjalci lovili trenutke, ki se nizajo skozi film, brez pretirane uporabe filmske tehnike, da so primarno uporabljali ali skušali koristiti naravno luč, če je to le bilo mogoče, saj so tudi zato liki v prostoru in času zelo pristni, prepričljivi, še bolj čustveni. V zatemnjeni kinodvorani se nam zato zdi, kot da bi se gledalci z njimi sami soočali tukaj in zdaj. Ko sledimo odnosu med Ivo in dirigentom, za katera se najprej zdi, da naj ne bi imela veliko skupnega, potem pa se začnemo potapljati v njun čustveni »bazen«, kjer se vse vrtilo okoli izgube, preko katere imata oba veliko skupnega, smo presenečeni, kaj vse nam življenje nekoga lahko prikriva oziroma razodene šele po tem, ko te osebe več ni med nami.

Ko se okoli prve četrtine filma pojavi sekvenca z Ivo, njeno mamo in igro okoli avta, kot njen pogled nazaj v prostor in čas, skozi klic, ki jo izziva skozi intenco odhoda, se prvič zares zavemo njene bolečine. Ob nadaljnji sugestiji zvoka na ravni vode, ki je tudi vizualno eksponirana skozi zarošeno notranjost avta, in klasične glasbe, ki odslikava ustvarjalni svet njene mame in kar nas skozi nam lasten pogled popelje v odprto sekvenco filma, ki se nato znova pojavi v njenem pogledu nazaj, gre za potopljen avto, se resnično zavemo veličine zgodbe, ki se mozaično sestavlja pred našimi očmi. Sooča nas tudi z nam lastnimi čustvi v nam lastnih medčloveških odnosih.

Filmska zgodba je natančno sestavljena skozi mozaično nizanje scen, zato je film *Zgodovina ljubezni* zelo avtorski film, na vseh ravneh njegove dramaturške strukture, in nam daje vedeti, ko se ozremo tudi po njenem prvenecu *Drevo*, da nam ima Prosenčeva povedati še veliko tovrstnih zgodb, ki se jih že veselimo in ji lahko želimo samo zadostne inspiracije v prid njenega nadaljnega doprinosa domači in svetovni filmski umetnosti.

Uroš Zavodnik

ZEBRA –

MEDNARODNI FESTIVAL ANIMIRANEGA FILMA

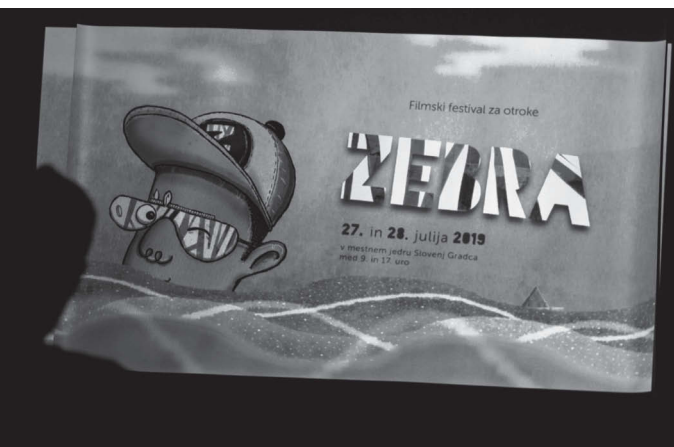
Animirani film je sredi poletja očaral meščane Slovenj Gradca in širše okolice

Če bi pobrskali po spominu in se vprašali, kako smo se v svojem življenju prvič soočili s filmsko umetnostjo, bolje rečeno s »sedmo umetnostjo«, kot ji pravimo, bi skoraj zagotovo nekje globoko v podzavesti našli odgovor, ki bi nam sugeriral, da je bil to skoraj zagotovo animirani film. Animirane figure, ki so počele vragolije pred našimi očmi, v prav tako animiranem okolju, so nas na nek čudežen način pritegnile, čeprav takrat še kot otroci verjetno nismo vedeli, zakaj. Smejali smo se jim, morda z njimi tudi zajokali, nismo hoteli vstran od projekcijskih zaslonov, napeto smo jim sledili skozi njihove narativne vzpone in padce do praviloma poučnega konca, ki nam je sugeriral, kako živeti, biti pošteni, spoštovati družino, prijatelje, drug drugega.

Animacija je beseda, ki opisuje nekaj prav posebnega in ni bila izbrana naključno za film, ki nastaja iz tako ali drugače zrisanih sličic oz. animiranih kadrov. Izvira iz latinske besede *anima*, ki pomeni *duša*, latinski glagol *animare* pa pomeni *vdihniti* življenje. Ko ustvarjalci animiranega filma animirajo, dajejo svojim animiranim likom dušo, življenje. Negibni, na listu papirja ali kako drugače, odvisno od animacijske tehnike, se začno premikati, govoriti ne le animirani človeški liki, tudi živali ali predmeti, v svetovih, ki v resničnosti ni nujno, da obstajajo. Moč domišljije nas v animiranem svetu lahko popelje kamorkoli, podobno kot dandanes znanstvenofantastični film – spektakel, ki za to prav tako uporablja sodobne računalniško podprte animacijske tehnike, če pomislimo na *Harryja Potterja* ali *Gospodarja prstanov*.

Animirani filmi, ki si jih je konec julija bilo mogoče ogledati v Slovenj Gradcu, na drugi ediciji mednarodnega festivala animiranega filma *ZEBRA*, so vsekakor imeli dušo in so nas popeljali v fantastične domišljijske svetove. Seveda je vselej odvisno od nas, do kolikšne mere smo dovzetni, da se jim prepustimo in uživamo v zgodbah animiranih likov.

Ustvarjalna pot animiranega filma, animirana sličice za sličico, je precej dolga, preden se znajde na filmskem platnu. Zato je vsak animirani film še posebej dragocen. Na festivalu se jih

je med 108 prijavljenih odvrtilo 23 iz 16 držav sveta. Projekcije so bile razporejene na različnih lokacijah v mestnem jedru Slovenj Gradca, kar je sploh edinstveno za tak festival. Izbor je hkrati nagovarjal tako najmlajšo kot tudi malo starejšo publiko, med avtorji pa so bili tudi slovenski filmski ustvarjalci.

Kolja Saksida že vrsto let navdušuje slovensko in širše občinstvo. Na festivalu sta se odvrtila dva njegova filma: *Razigrani avtomobilček* (2'45''), ki je prejel nagrado v kategoriji predšolski otroci, in *Divji ležalnik* (2'45''). V obeh se njegov prepoznavni lik Koyaa na nadvse humoren način bori s tegobami vsakdana. Tudi Korošci so bili zastopani z animiranim filmom *Zavoda Petida Naše okolje, naša družba* (1'21''), ki je nastal z mladimi na Ravnah na Koroškem. Da domišljija lahko seže *Kilometre daleč* (2'59'') pa je mladim v domišljijki animaciji dal vedeti *Zavod ZVVIKS*. Vsi so se za nagrade borili v mednarodni konkurenci, iz katere bi kot prvo izpostavil britansko animacijo *Billie* (4'00''), ki nas popelje v svet prikupne labradorke. Ta uvodoma izgubi svojega ostarelega lastnika, skozi narativni preobrat pa najde novo družino s starejšo gospo, ki ji hipoma vrne veselje do življenja. Film je navdušil tudi mlade ambasadorje festivala, ki so mu podelili posebno nagrado. Norveška animacija *Sivi volkec* (6'30'') nas na prav avanturističen način sooči s preživetvenim gonom volčka in zajčka, ko se znajdetta na ledeni ploščadi sredi deroče pomladanske reke. Reši ju lahko samo lastni pogum in tesno prijateljstvo tako med njima kot tudi z vsemi ostalimi živimi bitji v gozdu, kar hkrati predstavlja lepo in pomembno sugestijo v kontekstu razmisleka o našem skupnem sobivanju tako najmlajšim kot nekoliko starejšim. V malezijski animaciji *Dekle in batik* (9'11'') mlado dekle smisel svojega življenja, ki se uvodoma zdi izgubljeno, znova najde v slikanju z voskom, t. i. batik, kar

jo popelje v pisan, življenja poln svet. Tajvanska animacija o ščurku in nas, ljudeh, *Moji fantje: Srečni ščurek* (3'28'') nam na nadvse humoren način nastavi ogledalo naše človeške biti skozi oči nebogljene ščurka, ki se izogne naši arogantni nadvladi nad vsem živim na tem svetu. Vsi ti filmi so se vrteli v sekciji 5+.

Festival je imel tudi sekcijo za tiste malo starejše (15+), kjer je naracija animacije segla tudi v globlje, metaforične sfere življenja. V kanadski animaciji *Večerna nit* (10'19'') se skozi šatuljo predmetov, povezanih s človeku lastnimi spomini, na poučen način soočimo z minljivostjo življenja, kako je le-to sestavljeno iz nekaj borih minljivih trenutkov, ki jih babica predoči svoji vnukinji. Tik pred svojim slovesom jo zato izroči vnukinji, naj vanjo shrani svoje bolj ali manj srečne trenutke življenja, kot jih je sama, hkrati pa nas pouči o pravih vrednotah življenja. Film je zaslužen prejel nagrado v kategoriji osnovna šola. Nemška animacija *Utapljanje* (5'00'') pa nam nastavi zrcalno podobo naše današnje družbe, kjer se brezčasno in brezumno utaplja mo v poplavi informacij, ki so že povsem razvrednotile smisel našega življenja, ko hlepimo po tem in drugem v naši današnji informacijski družbi.

Zmago v kategoriji srednja šola je slavil izraelski animirani film *Domotožje* (7'15''), ki nas na emocionalno ganljiv način sooča z vrednotami družine in doma, kar se metaforično odlikava tudi na vizualni ravni skozi ravnovesje toplote doma na brezčasni vodni gladini, ki v kontekstu našega življenja lahko zrcali tako vzpone kot padce in nam sugerira vrednote, ki so prepletene z enim in edinim domom, ki ga praviloma imamo v življenju. Na festivalu je bila podeljena tudi nagrada v kategoriji eksperimentalni film, ki jo je prejel *Točilec* 585' (4'40'') iz Združenih držav Amerike. Izvrsten film o naši ukleščenosti v marionetni sistem družbe, v kateri je težko izstopati, se dvigniti nad brezčuten utečen sistem povprečnosti in enakoličja, saj je za lastno svobodo prevečkrat potrebno plačati nesorazmerno veliko ceno.

Na vsakem od festivalskih prizorišč smo si lahko ogledali tudi prikupen animirani film, ki je nastal v okviru *ZEBRINE* animacijske delavnice za najmlajše: *Zebra gre na dopust*. Če bo festival tudi v prihodnosti povezoval festivalsko dogajanje z animacijskimi delavnicami, potem je pričakovati, da se bodo na Koroškem kmalu oblikovali novi mladi animatorji, ki bodo začeli sooblikovati domačo in svetovno animacijsko sceno.

Uroš Zavodnik

SHOTS

Festivalska filmska scena na Koroškem

KULTURA

4. mednarodni festival kratkega filma v Slovenj Gradcu

Magičnost gibljivih slik, naracija, strjena v kratko filmsko formo, in izjemna ekipa prijateljev, zbranih okoli iniciatorja in direktorja mednarodnega filmskega festivala Toma Novosela, so atributi, ki so že četrto leto iz mesta Slovenj Gradec naredili filmsko mesto, ki je iz širše okolice pritegnilo številne obiskovalce in vsi so imeli možnost videti izvrsten nabor izbranih filmov, hkrati pa se podružiti s filmskimi ustvarjalci in člani mednarodne strokovne žirije.

Na festival je bil prijavljen 1501 film iz 140 držav, med katerimi se je skozi selekcijsko sito na veliko festivalsko platno, ki je bilo postavljeno na prostem v okrilju graščine *Rotenturn*, prebilo 22 filmov, ki so se borili za 8 nagrad »shots«.

Prvi izmed prikazanih filmov je bil slovenski, z naslovom *Miki* (10'11"), avtorja Luke Bajta. Gre za izvrsten fantazijsko-dokumentarni film o našem največjem in mednarodno priznanem animatorju Mikiju Mustru, ki je hkrati prejel najbolj cenjeno festivalsko nagrado, tj. nagrado občinstva. Film je poklon animatorju, ilustratorju, pionirju slovenskega stripa, skozi pripoved o njegovem predanem in bogatem ustvarjalnem življenju, ki se je zagotovo vsaj v enem delčku dotaknilo vsakega izmed nas, ko in če smo videli katerokoli njegovih brezčasnih animiranih ali ilustriranih figur.

Ker film vselej pripoveduje zgodbe, je razumljivo, da je med festivalskimi nagradami bila podeljena tudi ta. Žirija je najboljšo zgodbo prepoznala v italijanskem filmu *Zajec* (15'). Gre za čutno pripoved mlade atletinje Marije, ki je vpeta v trikotnik svoje temnopolte sotekmovalke in prijateljice ter njene mame oz. družine. Gledalci smo začutili njeno emocionalno razcepjenost, hkrati smo ob narativnem vrhuncu na koncu filma, ko se skozi tek in žičnato bariero združita ona in njena prijateljica, lahko začutili vso človečnost, ki je praviloma v nas samih in ki nam jo ubija, jo tlači naša današnja brezčutna družba. Gre za svojsko angažirano kritiko sistema, ki ne obvladuje samo italijanskega prostora, temveč širši evropski in svetovni. Avtorica filma Lana Vlady je nagrado osebno sprejela in izkazala navdušenje nad festivalskim dogajanjem, ki je bilo edinstveno kot vsako leto doslej.

Film je tudi slika ali predvsem slika, moč naracije na vizualni ravni, saj je film predvsem vizualni medij, in za katero je ob režiserju eden najbolj odgovornih seveda direktor fotografije. To nagrado je prejel slovenski film *Nevidna roka Adama Smitha* (15'), v režiji Slobodana Maksimovića, ki je prav tako bil prisoten na festivalu. Film je bil posnet na slovenski obali, v enem od hotelov v Kopru in zunaj le-tega, v enem kadru, z mednarodno ekipo in igralci iz več kot desetih držav, saj v filmu kolidirajo akterji več narodnosti, ki se narativno zavrtijo okoli bankovca za 100 evrov, ki si ga dolgujejo in ki na koncu pristane v rokah nemške turistke, ki je z njim sprožila humorno verižno reakcijo. Če je kdo videl enega prvih tako posnetih filmov z novo digitalno produkcijsko tehnologijo mednarodno priznanega režiserja Aleksandra Sukurova *Russian Ark* (2002), je tudi v tem lahko bil navdušen nad natančno dodelano mizansceno, v kateri se iz prostora v prostor, iz prehoda v prehod odvije prepričljivo povedana filmska zgodba z zanimivimi, karakterno dodelanimi liki.

Nagrado za glavno moško vlogo je prejel madžarski igravec Pál Göttinger v filmu *Simultani prevod* (režija Barnabás Tóth; 16'07"). Gre za humoren film, v katerem se zgodba plete med dvema simultanima tolmačema, ki naj bi prevajala zgolj za eno osebo na mednarodni konferenci. Zdi se, da jo najdeta v atraktivni mladi dami, za pozornost katere se začneta boriti, a preobrat na koncu je precej pretresljiv za oba. Pál Göttinger je bil v svoji vlogi nadvse prepričljiv. Za glavno žensko vlogo pa je bila nagrajena Dunja Ercegović v hrvaškem filmu *Peto nadstropje na levi* (režija Renata Lučić; 14'59"), ki se odvije med dekletoma Majo in Niko ter Majinimi starši v stanovanju nekje v Zagrebu.

Kot najboljši študentski film je bil razglašen italijanski film *Moj brat* (12'21"), ki gledalca na pretresljiv način sooči s čutno pripovedjo mladega di Tommasa, ki nekega poletnega dne odkrije resnico o svojem starejšem bratu, v svetu, ki se mu na nek način sesuje, saj nasprotuje maniri oz. vzgoji o družbi, kjer vselej gre za klasično družinsko zgodbo med moškim in žensko. Režiser Paolo Strippoli si je dovolil razgrniti resnico, ki je velikokrat drugačna od »vzgojne«, skozi nedolžno gledišče otroka in je zato bil nagrajen. Nagrado je prejel presrečen pred številno festi-

valsko publiko.

Na festivalu so bili prikazani tudi dokumentarni filmi, nagrado za najboljšega med njimi je prejel poljski film *Sestre* (19'16"), ki je bil postavljen v svet starejših nun, ki javnosti praviloma ostaja skrit.

Mednarodna strokovna žirija v sestavi Maja Gal Štromar (SLO), Rainer Wös (AT), Martin I. Petrov (UK) in Bebe Pingwin (POL) je podelila tudi nagrado za najboljši film festivala. To je v letošnji ediciji festivala prejel kolumbijski film *Yover* (režija Edison Sánchez Castro; 14'15"), ki je na filmsko platno postavil komaj 12-letnega glavnega protagonista filma, ki že pri teh rosnih otroških letih služi denar s svojim kolesom za prevoz tovora v majhni kolumbijski vasi Bojayá. *Yover* je razpet med svojim otroštvom in težavnim služenjem denarja, kar nas na precej čustven in pretresljiv način sooča z realnostjo vsakdana na našem planetu, kako smo lahko na primer v Evropi srečni, da nam otroštvo ni ukradeno, kot je ta najlepši in najslajši del življenja ukraden premnogim otrokom sveta. Lahko predvidevamo, da bo nagrada avtorja filma vzpodbudila, da ustvari še kakšen podoben angažiran film, saj se avtor gotovo zaveda, da ima filmska

umetnost neizmerno moč, zato lahko tovrstna filmska pripoved bodisi v Kolumbiji ali kjerkoli drugje na svetu morebiti spremeni takšno neizprosno preživetveno otroško življenje.

Shots je festival superlativov, saj z njim živi vse mesto in širša okolica, ne samo organizatorji festivala, kar so začutili tudi filmski ustvarjalci, ki leto za letom redno prihajajo v Slovenj Gradec. Pred filmskimi projekcijami se odvija pestro spremljevalno dogajanje, namenjeno družanju, letos na drugi festivalski dan tudi s koncertom glasbene skupine *Jazoo*. Dež ni ovira, saj je nadomestno prizorišče veliko filmsko platno kina v slovenjgraškem *Kulturnem domu*, kjer se je odvil drugi festivalski dan po koncertnem delu. Dvorana je bila nabito polna, kot je bil vselej nabito poln zunanji prireditveni prostor. Ker naslednjo festivalsko prireditev lahko štejemo že za prvo malo jubilejno edicijo, lahko rečemo, da se že zdaj veselimo poletnega festivalskega dogajanja 2020 z zagotovo obilico dobrih angažiranih filmov in množico filmskih ustvarjalcev ter gledalcev. Bravo *Shots*!

Uroš Zavodnik

KULTURA

SHOTS ekipa 2019 (foto Nika Hölel Praper)

LEPA STARA GOSPA

70 let Koroške osrednje knjižnice
dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem

KULTURA

Ko so me v knjižnici povabili, da za praznično leto pripravim razstavo, sem bila presenečena, počaščena, kmalu zatem pa prestrašena, saj gre vendar za institucijo izjemnega pomena.

Kako naj se lotim, na kaj naj se osredotočim? Ni mi manjkalo idej, nobene od njih pa nisem mogla prepoznati kot zadostne, kot take, s katero bi zaobjela neizmerno bogastvo, ki ga nosi ta prelepa 70-letna gospa – Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika.

Nazadnje sem se zatekla v misel, da homeopati v svojih pripravkih zelo redčijo esence in da je torej najbolje, če se oprem na minimalizem in znotraj tega na osebni izbor elementov, ki naj spregovorijo o knjižnici. S takim konceptom sem se lotila dela.

Ni bilo enostavno. Prosila sem moža umetnika Stojana Brezočnika, da je zgrudiral platna in mi pomagal pri tehničnih

rešitvah. Odlično sva sodelovala, čeprav se je nujno zgodilo, da sta trčila svet formirane umetnika in svet amaterke. Zmagal je svet amaterke, debate pa so bile živahne in zabavne. Tak lep čas je bil.

Hvaležna sem knjižnici, posebej Simoni Vončina in Simoni Šuler Pandev, za povabilo in zaupanje. Hvaležna sem Stojanu Brezočniku, ki me je vseskozi izjemno podpiral.

Hvala hčerki Kaji in sinu Vidu, ki sta bila navdihujoča, kadar me je zajelo malodušje. Hvala Petri Lesjak Tušek in Nadici Žunec pa Marijani Kašnik, ki sem se jim lahko potožila in sproti kaj narejenega pokazala. Vse so bile čudovite podpornice.

Razstava je ilustrativna zgodba o drobcih te naše velikanske vsem nam ljube zakladnice znanja, duha in ustvarjalnosti.

Zlatka Strgar

Prežih

O gospodi z gradu in ponižnosti naših ljudi pred njo je pisal v eni od novelet. V ta isti grad je bil Voranc pozneje, ko ga že ni bilo več, naseljen v Kuharjevo sobo. Lepo se je v tej sobi, ki jo je knjižnica posvetila njemu, razgledovati po njegovi zapuščini in si na tihem delati iluzijo, da je ikona naših Kotelj in našega mesta.

Ni avtorja v domoznanski zbirki, ki bi ustvaril tako obsežen opus kot on, imel toliko prevodov, ponatisov. In kar šteje največ – njegovo pisanje je ostalo aktualno in živo.

Toda, ali ga zares tudi veliko beremo? Ne služi le za ozadje selfijev na Prežihovini? Ali ga ne kljub vsem simpozijem in vsakoletnim slovesnostim premalo slavimo, premalo poznamo? Upam, da bo knjižnica nekega dne dobila njegovo biografijo, ki jo vendar mora nekdo napisati.

Ravnatelji

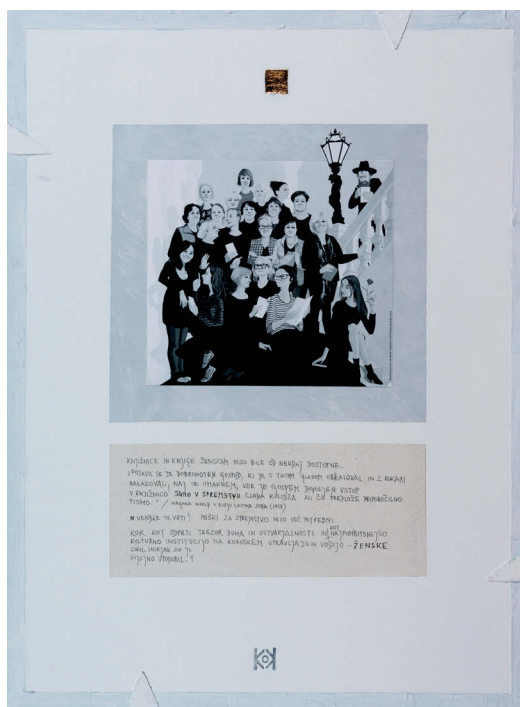
Kakor dobi še tako lepa obleka svoj smisel in značaj šele, ko jo obleče človek, ki jo zna tudi nositi, tako je tudi za knjižnico pomembno, kdo jo vodi. Imam srečo, da sem osebno poznala vse tri ravnatelje in da poznam tudi sedanjo direktorico, zato si drznem trditi, da jo je vodil vsak po svoje. Vsak od njih ji je dal svoj obraz in svoj značaj.

- Dr. Franc Sušnik, ravnatelj je bil 30 let (1949–1979).
- Profesor Janez Mrdavšič, ravnatelj od 1979 do 1994.
- Mag. Majda Kotnik Verčko, ravnateljica od 1994 do 2007.
- Mag. Irena Oder, direktorica, knjižnico vodi od leta 2007.

Zaposleni

Spodaj pod gradom fabrika, imenovala se je *Železarna Ravne*, in je v postopku likvidacije postala zgodovina. Te zgodovine nihče ne čuva tako dobro kot knjižnica, ki jo upravljajo pamentne ženske in gospod hišnik. Trdoživo in umno. Meni se zdi posebej pomembno, ne pa samo-umevno, da našo knjižnico v teh turbulentnih časih vodijo ženske.

Še v 19. stoletju ženske v knjižnico niso smele niti stopiti brez spremstva moškega, kot beremo v *Sobi z razgledom* Virginie Woolf.

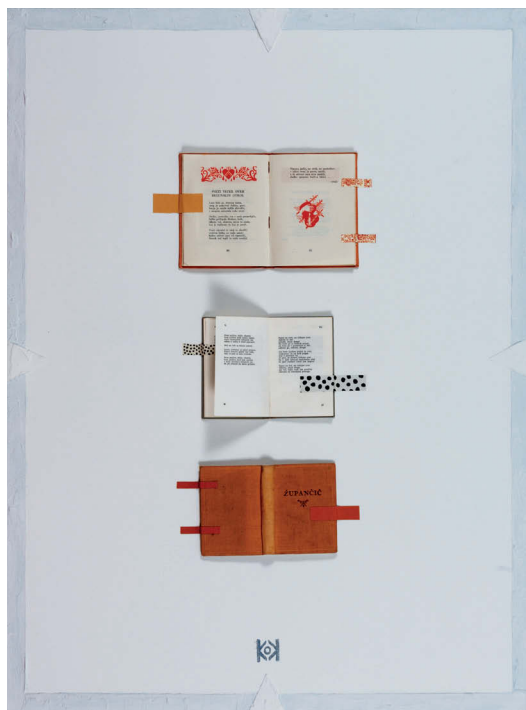

Miniaturne

Te čudovite drobne knjige.

Dve miniaturni, Puškina in Prešerna, sem nekoč v tašni nosila s seboj, potem sem zaradi tega dolgo znala nekaj pesmi na pamet. Namesto tega zdaj s seboj vsi nosimo pametne telefone. V sobi zraven salona pa so še na policah, tudi tako majhne, da jih kakor kamenček objamete v dlan. Kakšen občutek! Objeti v dlan, kar je bil avtor ustvaril.

Miniaturne na tem platnu so iz bukvarne Ajta. Ajta pa je nad gledališko dvorano v Kulturnem centru in knjižnica skrbi zanjo.

Okno

Ko se zvečer prižgejo luči, ni lepše stavbe v našem mestu kot ta lepa stara grajska gospa, v kateri se ponoči na tisoče knjig tišči druga zraven druge. Čez dan njeno naličje ni nič manj veličastno in zmeraj se zalotim, da se mi pogled zatakne v balkon in zamrežena okna na severni strani. Ta nedostopni balkon, na katerega nihče ne odpira vrat, čeprav zmeraj mislim, da bo morda na lepem nekdo na široko odprl dvokrilna vrata in stopil do ograje.

Enako vznemirljiva so zamrežena okna pod balkonom. Kar kličejo, da skrivoma pogledaš v razstavišče. Tudi ta detajl zamreženega okna z odsevi poletnih dreves je nastal zaradi gledanja od zunaj navznoter, pri čemer se je v kamero ujel še detajl z razstave slik študentke Urške Halilović.

Rokopis

Je kaj lepšega kot pisava? Je. A kakorkoli, pisava je večšina, s katero izpisujemo sebe. In ker na roko ne pišemo več veliko, se izpisujemo manj? Prepričana sem, da manj, dasiravno pišemo enormno veliko vsak dan, ko smo priklopljeni na virtualni svet.

Elektronska sporočila so kot fastfood, rokopisi kot kontemplacija.

Knjižnica rokopise hrani kot dragocenost, ki se je smemo dotikati z rokavico. Na platnu je pismo dr. Franca Sušnika ljubemu prijatelju Vilku Novaku, kakršnega bi zdaj gotovo napisal kot e-mail.

Tudi dopisnico je poslal istemu naslovniku, v našem času bi bil to sms. Oboje je iz rokopisne zapuščine v lasti knjižnice.

Časopisi

Bojan Štih, pisatelj, publicist in novinar, je pred mnogimi leti izjavil, da je bolje brati stare časopise kot vsak dan sveže. Imel je prav. Kako drugače se oblikuje naša misel in razumevanje sedanjega časa in dogodkov, ko beremo stare cajtnge.

Arhivskih izvodov časopisov knjižnica ne posoja na dom. Verjetno bi izginevali še hitreje, kot izgineva življenje časopisov. Na tem platnu sta dva, ki nista več pri življenju – *Razgledi (Delo)* in *Ibržnik*, cajtnng koroških študentov. Nasploh pregled tiska v knjižnici hitro pokaže, da so na Koroškem časopisi v zadnjih dveh ali treh desetletjih kratkega diha. Ni več *Koroškega* in *Informativnega fužinarja*, *Prepiha*, *Bajtarja*, *Ibržnika* ...

Čitalnica

Dnevno časopisje ni več poceni, revije in tedniki še manj, čudovita čitalnica jih ponuja v branje zastonj. Na policah je na voljo veliko domačega tiska in tudi nekaj tujih, tako denimo *Time*, *Der Spiegel*, *Stern*, *Foto Magazin* in še nekaj drugih. Spletni dostop do tujih je skoraj neomejen, saj knjižnica dostop preko *PressReaderja* plačuje tudi za vse druge splošne knjižnice na Koroškem. Dostop s kavča je na voljo vsakomur, ki je član knjižnice, na povezavi:

<https://www.rav.sik.si/e-knjiznica/elektronski-viri>.

Ampak šelest papirja v čitalnici in pogled skozi okna na grajski park v to nista vključena.

KULTURA

Domoznanska

Na dveh platnih so naslovnice knjig in znanstvenih del iz domoznanske zbirke.

Skoraj mala pustolovščina je preživeti ure in dneve v prostorih z domoznansko zbirko. Presenečeni bi bili, če bi si jo kdaj v miru in podrobno ogledali. Kako literarna in nasploh ustvarjalna in piščoča pokrajina je Koroška, pove podatek, da domoznanska zbirka obsega okoli 9700 enot. Izbor tukaj predstavljenih knjig je le droben del vsega, kar stoji na policah in bogati identiteto Koroške.

Bralna znamenja

Bibliotekarka Katja Čop je razkrila, da so v knjigah, ki jih bralci vrnejo, našli

- zobotrebece,
- vatirane palčke,
- toaletni papir,
- higienske vložke,
- ljubzenska pisma,
- neplačane položnice,
- vstopnice za koncert,
- denar,
- osebne fotografije itn.

Brez bralnih znamenj pri knjigah ne gre. Na tem platnu sem uporabila bralna znamenja, ki jih je ustvarila Kaja Brezočnik (Prežihov Voranc, Ljuba Prenner, Ksaver Meško, Jože Tisnikar).

Luna

Bedeli smo dolgo v noč pred črno-belimi televizorji, čakajoč na vesoljski dogodek stoletja in si za vse življenje zapomnili stavek Neila Armstronga:

»That is one small step for man, one giant leap for a mankind.« (To je majhen korak za človeka, a velik skok za človeštvo.)

Bilo je 20. julija leta 1969. Delo je veličastne prve korake na luni spremljalo s posebno izdajo. Danes je to arhivska dragocenost knjižnic.

Knjižnica na gradu je takrat delovala že deset let.

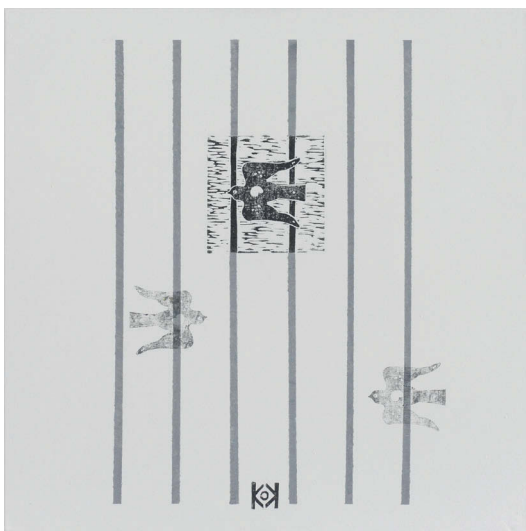

Špagarca

Da, v knjižnici je navadna špaga tista, ki pomaga ustvariti red pri arhiviranju časopisov in revij. Vsi napor pri obdelavi, vse strokovno znanje bi šlo v franže, če ne bi bilo skrbnega povezovalja posameznih letnikov s špago. V arhivu je na policah nešteto povezanih svežnjev. Hvala Meti, da je zbrala rabljeno špago, ki sem ji tukaj hotela dati veljavo, saj je tudi to droben, neopazen, a pomemben gradnik v zadnjem podpodju knjižnice.

Kataložni listek

Katoložni listek se mi je zmeraj zdel kot poseben vratar, ki omogoči dostop do knjig. Če si vedel ime avtorja, ne pa, kaj vse je napisal, si v knjižnici odpiral tiste male predalčke, ki so bili označeni s črkami. Carstvo vseh teh neštetih lesenih predalčkov naša knjižnica še vedno hrani. Njihovo vlogo so prevzeli računalniki in digitalni zapis. Kataložni listek je le še del zgodovine knjižničnega sistema.

Ptice

Poleg številnih umetniških del (slike, skulpture, kipi) in nekdanjega grajskega pohištva so železna vrata s pticami – skozi njih ali mimo njih se vstopa v razstavišče – kot simbol duha, ki hoče odleteti na prosto. Gotovo si je ta lepa vrata grajski arhitekt omislil iz povsem drugih razlogov, meni pa se vedno zdi, kot da hočejo ptice v vratih povedati, naj duh knjižnice poleti med ljudi in izboljša naša življenja.

Besede

Če ne bi bila dejavna v novinarstvu, bi me besede morda manj zanimala. Vemo, da je jezik živ, spreminja se v vsakdanjem življenju in v knjigah, z družbo vred tudi v časopisih. Vsak čas ima svoj slovar in svoj nabor besed.

Plebiscitna razglednica Maksima Gasparija

Ko sem v *d.Lib.si* (*Digitalna knjižnica Slovenije*) pregledovala zbirko razglednic naše knjižnice, so Gasparijeve kar zasijale med njimi.

Letos mineva 99 let od koroškega plebiscita. Propaganda na jugoslovanski in avstrijski strani je bila močna. Z *Narodnim svetom za Koroško*, ki je bil zelo dejaven v propagandi, je kot edini slovenski umetnik sodeloval Maksim Gaspari. Ustvaril je serijo plebiscitnih razglednic, risb in plakatov. Večino njegovih razglednic hrani *Koroška osrednja knjižnica*.

Za pričujoči deli sem izbrala **besede**, ki so se pogosto pojavljale v časopisih. Na prvi sliki so iz časopisov s konca štiridesetih let minulega stoletja, na drugi so besede, ki se v tisku pogosto pojavljajo v zadnjih letih.

Naj kot zanimivost še dodam, da je bila po pogostosti rabe v letu 2017 v Sloveniji na prvem mestu beseda **biti** – 87.091.383-krat (!). Vir navedbe – *Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša*.

Digitalizacija

V začetku devetdesetih, ko sem že imela internetni dostop do *COBISS*, sva se s kolegico bibliotekarko spraševali, ali bomo kdaj imeli dostop do fulltextov. Nisva bili optimistični, nisva si znali predstavljati tako obsežne digitalizacije.

Šlo je bliskovito naglo. Knjige se berejo na e-bralnikih. Nimam *Kindla*, a mi je ta zastarelost ljuba. Digitalizacija pa je vendarle sijajen napredek, tako sijajen, da lahko z vstopom v *d.Lib.si* od kjerkoli beremo ogromno gradiva, predvsem tudi tistega, ki ga knjižnica na dom ne bi izposodila.

V knjižnici so leta 2018 izposodili 300.000 enot knjižnega gradiva, torej se s papirja še zelo veliko bere. Ni vse v oblaku.

Videoteka

Pride tak dan za *Kopljji pod brezo*, *Samorastnike* ali pač za filme, ki so povezani s Koroško. V knjižnici so na voljo v videoteki, kjer z nostalgijo potipaš tudi zastarele VHS-kasete.

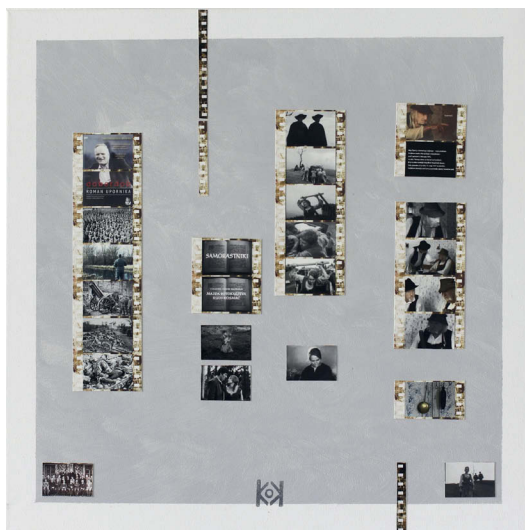
Filme za to platno sem si znova ogledala in pri tem oči niso mogle ostati suhe.

Sličice so iz filmov:

Doberdob - roman upornika, 2015, scenarij in režija Martin Turk.

astniki - zbirka novel je izšla pred 79 leti - film v režiji Igorja Pretnarja je prišel na velika platna leta 1963 in prejel številne nagrade.

Prežihovega *Svetnečega Gašperja* je priredil in v letih 1975-2012 odigral Mitja Šipek 1227-krat. Avtor in režiser istoimenskega filma je Josip Košuta.

Oglasi

V časopisih že desetletja ni več oglasne rubrike *Zamenjava*. V *Delu* in *Vestniku*, ki je bil predhodnik *Večera*, so bili v tej rubriki v obdobju, ko je bila študijska knjižnica ustanovljena, dan za dnevno številni oglasi. Pripovedujejo o tem, kako skromno je bilo takrat življenje, kako zaželen je bil radio, bicikel, kako se je menjavalo moko, sladkor, kavo in jajca, jalove krave in birmanske obleke.

Ob tem je bilo skoraj ganljivo na oglasnih straneh brati tudi osebna opravičila zaradi malega obrekovanja, ko pa je danes tak čas, da družbena omrežja kipijo od sovraštva, laži, žalitev in primitivizma.

SPOMINJAMO SE JANEZA ŽMAVCA

»Če je prijatelj, se bo sam razodel,
brez velikih besed, v uri,
ko najmanj pričakuješ.«

(Janez Žmavc, *Krista*, SG: Cerdonis,
2014, str. 68)

Sodelavca in prijatelja Janeza Žmavca sem prvič srečala v začetku šestdesetih prejšnjega stoletja. Na stopnišču med vratarnico in prvim nadstropjem v ljubljanski *Drami* me je dramaturg Lojze Filipič predstavil Janezu kot novo lektorico. Spominjam se, da je imel Janez usnjeno aktovko, verjetno je prinesel Lojzetu v branje svoj novi tekst, saj mu je nekaj sezon pred tem, leta 1958, *SNG Drama* uprizorila *V pristanu so orehove lupine*. Naslednje srečanje se je zgodilo pet let kasneje, 1966, ko sta upravnik *SLG Celje* Slavko Belak in dramaturg Janez Žmavc prišla k nam v Ljubljano, v Zeleno jamo, »snu-bit« moža Francija za »hišnega« režiserja v celjskem gledališču. Franci je privolil, poleg angažmaja mu je bilo obljubljen stanovanje in tudi mesto lektorice zame. Tako se je v sezoni 1966/67 začelo najino celjsko gledališko obdobje, tesno povezano z Janezom kot dramaturškim sodelavcem pri posameznih uprizoritvah. Ob teatrskem delu se je sčasoma razvilo dolgoletno prijateljstvo, tudi z Lojzko, ki se s Francijevo smrtjo ni končalo in tudi Janezova nedavna smrt ne bo pretrgala mojega prijateljstva z Lojzko.

Najprej o tem, kako se spominjam Janeza kot dramaturga. Meni se je vedno zdel nekoliko zadržan, umaknjen. Njegovi dramaturški napotki niso bili gostobesedni, malokdaj so se končali s piko ali klicajem. Ljubši so mu bili pomišljaji in tri pike, premolki, elipse. Kakor da bi hotel sogovorniku dati možnost za premislek ali celo za ugovor. Nikdar ni poskušal biti pokroviteljski. Velikokrat je dajal vtis, kot da ni čisto prepričan o svojem prav. Bil je neverjetno strpen, svoje mnenje je izrazil kot eno od možnosti, kot izbiro. Kadar na vajah kakšna stvar ni in ni šla, kot bi bila morala, je Janez vedno predlagal, naj

Janez Žmavc (1924–2019)
(foto Jerneja Golob)

se je lotimo s povsem nasprotno plati, in prizor je stekel.

Sicer pa je večina mojih spominov na Janeza povezana z njegovim bivanjem v Slovenj Gradcu, na Podgorski 20, v hiši z vrtom, kjer sta z Lojzko preživljala počitnice in proste dneve, po upokojitvi pa sta Slovenj Gradcu dala prednost pred Celjem, kamor sta se čedalje manj vračala. S Francijem sva bila prvič povabljeni v Slovenj Gradec v začetku 70., spomladi, prvo nedeljo po veliki noči. Bila je mrzla pomlad, po ogledu hiše smo sedli za mizo v Janezovi delovni sobi. V lončeni peči je bilo zakurjeno. Nepozaben spomin na prasketanje ognja, na občutek toplote in prijetne domačnosti. Potem je Lojzka postregla potico, domačo orehovo, bila je namreč bela nedelja, »mala velika noč«. Ne spominjam se več, o čem smo se pogovarjali, le tega, s kakšnim užitkom sem poslušala Lojzko, ritem njenega koroškega govora. Bila je dobra pripovedovalka zgodb (in je še danes) o življenju v Slovenj Gradcu v predvojnem in medvojnem času. Z leti so obiski pri Žmavčevih postali stalnica, bodisi med teatrsкими poletnimi počitnicami bodisi za 1. maj. Včasih smo naredili kratek izlet v bližnjo okolico, enkrat tudi na Kope. V 80. letih

se nam je pridružila še Ljubinka Belehar, s katero sva po Francijevi smrti nadaljevali s tradicijo prvomajskih srečanj.

Odhod v Slovenj Gradec je potekal po ustaljenem protokolu: najprej vožnja skozi prvomajsko sveže zeleno štajersko in koroško pokrajino, kratek postanek in kava v Mislinji (restavracija v nekdanji železniški postaji) in končno prihod na Podgorsko 20. Janez nas je vedno že čakal spodaj na travnatem dvorišču: veseli pozdravi, objemi, kratki pogovori o stari, še zmeraj rodni jablani, o cvetočem flidru in drugih drevesih. Sledil je obvezen ogled zelenjavnega vrta, ki je bil po navadi že »preštihan«. Ljubinka je zmeraj občudovala ogromne grme luštreka. Potem smo se povzpeli po strmih stopnicah k Lojzki, sedli za mizo v sobi nasproti kuhinje in začelo se je »druženje in praznovanje« po koroško. Jedli smo in pili, se pogovarjali, samo Janez je med jedjo molčal, osredotočen na jedenje, na Lojzkino domačo »košto«. Rad je imel vročo govejo juho z rezanci in obveznim »šnitlohom«, ob mesu pa kuhano hrenovo omako ...

»Po intuiciji lahko dosežemo vsepričujočnost, vendar ne puščajmo v nemar peteročutnega dožemanja, darov naše skrbne narave. Sluh! – za prisluškovanje, Vid! – za ogledovanje, Tip! – za otipavanje, Voh! – za vohljanje, Okus! – tega rajši izpustimo, pustimo v rezervi ...« (*Asmodej, Asmodej!*, str. 7 in 8, SG: *Cerdonis*, 2017). Petero čutov, resničnost in hkrati metafora. Okus jedi iz doma pridelanih vrtnin, fižola, kolerabe, kumar, pora, je bil Janezova rezerva, iz katere je črpal veselje do življenja. O sajenju fižola nas je poučil, da fižolovke daš v zemljo šele po ledenih možeh in Zofki, po 16. maju, ko goduje Janez Nepomuk ali »fižolov« Janez. Rad je prisluškoval glasovom narave, harmoniji sveta. Bil je dober, natančen opazovalec, zdelo se je, kot da ne gleda, a se je vselej izkazalo, da je osebe in dogodke še kako dobro videl. Svojo nočno slepoto je nadomeščal z drugimi čuti. Vonj po dimu, ki se širi s polj, ko kmetje kurijo kupe suhih ostankov, je bil za Janeza najzanesljivejši znanilec pomladi in vir hrepenjenja.

Kadar smo prišli v Slovenj Gradec ob bolj toplem vremenu, smo po kosilu sedeli v senci na vrtu pod novozgrajeno leseno lopo

Na generalki za Pindarovo Odo: Janez Žmavc, režiser Franci Križaj in dramaturg Igor Lampret

in se pogovarjali o marsičem, tudi o teatru, kaj malega pofilozofirali (skoraj tako kot pri Čehovu), tja do »modrine večera« ... Ob slovesu smo si vedno obljubili ponovno snidenje ob letu osorej.

V vseh teh letih smo si tudi velikokrat telefonirali, poklepetali o zdravju in počutju, potem je sledil daljši pogovor z Janezom o njegovem pisanju oziroma redigiranju že obstoječih dramskih in proznih tekstov, ki jih je pripravljaj za tisk pri slovenjgraški založbi *Cerdonis*. To je dalo Janezu nov polet, dalo življenje njegovim letom. Od leta 2002, ko je pri *Cerdonisu* izšel Janezov *Walcheren*, do posthumne izdaje *Ob jaslicah* z letnico 2019 imam deset njegovih knjig in še tri od prej. V telefonskem pogovoru (poslednjem) je povedal, da so *Jaslice* pripravljene za tisk in da bova z Ljubinko dobili knjigo, ko prideva za 1. maj v Slovenj Gradec. Žal sva se morali odpraviti tja že marca, na Janezov pogreb. Prvega maja 2019 je bil prelep sončen dan, obiskali sva Janezov grob in bili na skupnem kosilu z Lojzko in Ivico.

»Na britofu kopljem« se glasi vsepovedna Janezova metafora: podobno kot Ivan z lopato se Janez s pisanjem pogloblja v arheologijo svojega lastnega življenja. Da bi ohranil smisel, dosegel vstajenje. »Nazaj je treba, h koreninam ... Na sam začetek, Agata. Tja, kjer je vse čisto, resnično ... brez trohe trohnobe ... Ljubezen je ena taka blagovest – za vse čase. Če lahko prisežem nanjo – bom prisegel.« (*Vstajenje Ivana Podkolesnika*, str. 5, SG: *Cerdonis*, 2014).

Majda Križaj

Spomini na Janeza

Začetki tridesetletnega znanstva in prijateljstva z Janezom segajo v moje »celjsko obdobje«. Nekega dne konec osemdesetih let prejšnjega stoletja sta se, če spomin ne vara (oba pa sta že pokojna, tako da me ne bosta mogla popraviti), na mojih takratnih vratih na Jamovi cesti v Ljubljani pojavila nepričakovana gosta, Janez Žmavc in Franci Križaj, s povabilom v Celje, na mesto umetniškega vodje *Slovenskega ljudskega gledališča*. Bil sem presenečen, priporočil me je menda njun dobri znanec in moj prijatelj Vinko, a nekaj časa sem vendarle razmišljal. Bil sem sicer »svoboden«, vendar z majhnim otrokom in še enim na poti, a sem se končno le odločil, zagotovo tudi zaradi neubranljive prijaznosti obeh gostov in kasnejših najožjih sodelavcev. Janez, dramaturg, je bil starejši, a takrat star le malo več, kot sem sam danes, drugi, Franci, režiser, mlajši, oba pa bolj redkobesedna, čeprav odločna in vztrajna.

Janez me je v Celju nemudoma vzel »za svojega«, prenašal mi je lastne in kolektivne gledališke izkušnje in pazljivo poslušal o mojih načrtih. Ko mi je predlagal, da bi se tikala, mi je bilo spočetka nerodno, mogoče ne toliko zaradi razlike v letih kot zaradi nekakšne spoštljivosti do starejšega kolega, ki pa se po navadi rada izkaže kot nevzdržen predsodek; in kmalu se mi je najino zблиžanje zazdelo povsem samoumevno. Počasi sem ga prepoznaval kot sodelavca in prijatelja, ki raje posluša kot govori, čeprav je rad pripovedoval o, denimo, svojih študijskih bivanjih v Londonu ali anekdote o (celjskih) igralcih. Pri tem ni bil nikdar vsiljiv, pogovori z njim (navadno v lokalni kavi, redkeje v njegovi pisarni) so bili res pogovori, in ne samogovori, kot je v gledališkem svetu pogosto v navadi. Kljub deloma tradicionalnemu razumevanju dramaturgije kot (hišne) gledališke prakse (kar pomeni pogovor ali dva z režiserjem pred začetkom dela, kratka in zgoščena, predvsem pa informativna dramaturška razčlemba, precej naključno obiskovanje vaj in namesto tega izmenjava vtisov, včasih bolj, včasih manj povezanih s študijem, na kavi

ali kosilu z režiserjem, uredništvo gledališkega lista po že leta utečenem vzorcu in pa skrb za sprotne gledališke zadeve) je znal biti Janez tudi izrazito praktičen: eden od glavnih napotkov pri delu z igralskimi člani (točneje: članicami) kolektiva so bili kriteriji za izbor fotografij za objavo v gledališkem listu ali vitrinah na fasadi gledališča, pri čemer je moral usklajevati število pojavljanj vsake od obeh takratnih igralskih zvezd na njih ... Seveda se šalim: taki napotki dramaturgu ali umetniškemu vodji resda prihranijo veliko vsakodnevnih nevšečnosti, ključni za življenje gledališča pa zagotovo niso.

Janezovo »idealno« gledališče je bilo takrat na neki način že preteklost. Njegovo zadnjo igro so na slovenskem odru uprizorili pred dobrim desetletjem, res pa je bila tri leta pred mojim prihodom v Celje na odru zagrebškega gledališča *ITD* uprizorjena njegova komedija *Rihard in njegov dvojniki*, ki je pri nas ostala neuprizorjena. Gledališko se je najmočneje formiral ob stiku s sodobno angleško (absurdno) dramatikom sredine oz. druge polovice 60. let, ki je bila konec 80. let, ob razmahu postmodernističnih dramskih in gledaliških tendenc, že nekako pozabljena. A ta »preteklost« je v resnici do Janeza krivična. Še vedno je znal prepoznati in priznati dobro »moderno« predstavo in kljub nezainteresiranosti za njegovo dramatikom je v tistem času – in tudi ves čas vse do konca življenja – še vedno pisal. Redno me je denimo obveščal o nastajanju nove komedije po Gogoljevem vzoru, ki pa je v času mojega umetniškega vodstva v Celju ni dokončal. Ali pa jo je, pa si mi je ni upal ponuditi, saj morda nisem pokazal zadostnega zanimanja zanjo ... Pravzaprav sva se o komediji, po vsem sodeč je bila to burka *Vstajenje Ivana Podkolesnika*, ki se zgleduje po Gogoljevi *Ženitvi*, večkrat pogovarjala, njen zaplet se mi je zdel zanimiv, res pa sem hkrati s tem razmišljal tudi o povsem praktičnih vidikih možne bodoče uprizoritve: komu bi lahko bila zanimiva in kdo bi jo režiral. Na nobeno od vprašanj nisem našel zadovoljivega

odgovora in to je Janez, senzibilen kot je bil, zagotovo začutil in me s svojimi načrti nehal »obremenjevati«. Po toliko letih lahko rečem samo: škoda.

Tako Janez kot Franci sta v tistem času name – nedvomno pa tudi na celoten kolektiv – delovala pomirjujoče, bila sta zagotovilo za stalnost in kontinuiteto v življenju gledališča, ki pa je svoje vrhunce in odstopanja od morebitne monotone povprečnosti izkazovalo zlasti v detajlih. Janeza je v resnici pri delu v gledališču vodila strast, ki pa je bila nekako pritajena; a mnogi (mlajši) gledališki sodelavci (zlasti igralka ...) so ga vedno znova resnično pritegnili, neredko je bil nad njimi iskreno navdušen, znal se je na široko zasmejati, tudi na lasten račun, čeprav je bil njegov pogled pogosto tudi melanholično zastrt in oplemeniten z nepogrešljivim in zagonetnim nasmeškom. Kot bi bil nenehno hkrati zunaj, v surovem svetu, a tudi v svoji lirični notranjosti, kamor kljub odprtosti in neponarejenemu zanimanju za drugega (redno me je, denimo, spraševal o mojih otrocih, vseh sta mu bili njuni zanj nenavadni imeni, ki pa si ju je nepričakovano hitro zapomnil) ni pustil skoraj nikomur.

To sem morda najmočnejše – no, nič usodnega ni bilo, samo pričakovanja so bila drugačna – občutil, ko sem ob njegovem odhodu v pokoj leta 1990 z njim opravil intervju za gledališki list. Pripravil sem si spisek vprašanj, ki so se dotikala njegovega (intimnega) razumevanja dramatike in gledališča pa odnosov z gledališkimi sodelavci, sopotniki in prijatelji iz nekdanjih časov, vendar se je odgovorom nanje bolj ko ne spretno izognil, kot bi hotel vse intimno in preteklo zgladiti z nekakšno odpuščajočo prijaznostjo, ki za svojo povrhnjico ni dajala slutiti nobene preživele stiske, krize ali drame. A ta prijaznost, ki je bila včasih nedvomno tudi obrambni mehanizem, ni bila lažna in ni ničesar prikrivala, bolj se je zdela plod spravljivega odnosa do časa: čas teče in vase povzame vse, kar se v njem tako dobrega kot hudega zgodi, na človeku pa ni, da bi po njem brskal in kopal, temveč se je treba predvsem sprijazniti in se skrivnosti življenja zgolj čuditi ter jo občudovati.

To občutje velja tudi za Janezovo dramatično, a s to razliko, da ga vedno znova postavlja

pod vprašaj, vestno beleži odstopanja in prekrške, ki govorijo prav o nasprotnem, vsako sentimentalnost ali »dogmatičnost« nenehno opremlja s humorjem in ironijo, v njegovem dramskem podtekstu pa je navadno mogoče slutiti večjo »eksczesnost« kakor na površini, le pravilno – in naklonjeno – je treba slediti živahnemu dramskemu dialogu ter situacijam. Njegove drame so bolj dramatične, kakor se zdi na prvi pogled, in k temu občutku prispeva zlasti njegov dognani občutek za besedo, za dialog, pa kompleksnost njegovih na prvi pogled tako vsakdanjih in preprostih likov, in navsezadnje navidezna nedokončanost ali, bolje rečeno, odprtost njihove dramaturške strukture. – Tako v dramatiki; kako je bilo z »eksczesnostjo« v Janezovem življenju, pa lahko samo ugibam ...

Po skupnem celjskem obdobju sva ostala z Janezom v stalnih stikih. Videvala sva se sicer redkeje, na premiere v celjsko gledališče po koncu mandata nisem veliko hodil, zato pa sva se slišala po telefonu ali si dopisovala. Po odhodu v pokoj je ustvarjalno na novo zaživel in redno mi je pošiljal svoje nove knjižne izdaje. Kolikor je bilo mogoče, sem o njih objavljala krajše zapise, ki jih je bil vedno zelo vesel. Da ga razumem bolj, kot se sam, je bil njegov pogosti komentar. Zdelo se mi je nekako krivično, da njegovih dram nihče več ne uprizarja, nemara niti bere ne več, čeprav sem v njih odkrival občutek za avtentično življenje, ki bi lahko na odru – pa tudi v kakem drugem, denimo televizijskem mediju – zaživel polno in današnje ter predvsem naše življenje. A sam kot da si s tem ni belil glave (posrečena metafora: Janez namreč kot po čudežu vse do konca ni niti malo posivel ...), kot bi mu bilo dejstvo, da še vedno piše, da so njegove drame preprosto napisane in natisnjene ter da doživijo vsaj minimalen »uradni« odziv, dovolj. Če je bilo drugače, tega – vsaj meni – ni dal vedeti. Tako si tudi ni pretirano gnal k srcu, ko je »njegova« založba *Cerdonis* pred nekaj leti v *Trubarjevi hiši literature* v Ljubljani organizirala predstavitev nekaj knjižnih izdaj njegovih dram, ki pa se je je poleg nas, sodelujočih, udeležil komaj kakšen poslušalec. Sam sem takrat vodil pogovor z njim, v katerem se je razgovoril morda celo bolj kot v omejenem intervjuju izpred več kakor dvajse-

Umetniški vodja Blaž Lukan in dramaturg Janez Žmavc konec osemdesetih let.

tih let, čeprav so ga že pestili nekateri nujni in neljubi telesni spremljevalci njegovih že dopolnjenih devetih desetletij.

Z Ireno sva bila dvakrat na obisku pri Janezu in njegovi ženi Lojzki v Slovenj Gradcu. Več kot ljubeznivo sta naju pogostila, oba – gospa Lojzka še posebej, Janez je ob drugem obisku le nekoliko težje hodil – čila in bistra. Ob tej priložnosti mi je slovesno podaril nekaj knjig iz svoje knjižnice, v kateri so bile posebna dragocenost izdaje, ki jih je nabavil v šestdesetih letih v Londonu in ki danes predstavljajo predvsem zgovorne dokumente o nekem živahnem, a, bojim se, že preteklem gledališkem času. Nikdar se ni pretirano razgovoril in pobudo je rad prepustil Lojzki, z veseljem, še več, z nekakšno razigrano spogledljivostjo pa je znal poslušati, zlasti Ireno ...

Pri njem sem vselej občudoval njegovo doslednost, uravnoteženost in umirjenost, ki ni bila nikdar zaigrana, čeprav se je včasih zdela kontradiktorna. Z nekakšno nadčasovno modrostjo, ki je zagotovo imela vir v njegovih medvojnih preizkušnjah, je namreč znal usklajevati nalezljivo dinamiko gledališča z nujnostjo umika v lastno ustvarjalno samoto, poiskati ravnotežje med vzdrževanjem uglašene zunanje podobe in nedvomno notranjo (erotično?) razgibanostjo, pa ostati naklonjen vsakdanjemu (tako rad je imel svoj slovenjegraški vrt) in se po drugi strani zateči v »vzvišeno« umetnosti, ne samo literature oziroma dramatike, temveč tudi

glasbe (v didaskalijah v svojih dramah pogosto sugerira ustrezno glasbeno podlago) in slikarstva (bil je tudi likovno nadarjen), in končno najti pravo mero med vero v naravno »absolutnost« življenja in vero v »absolutno« kot tako.

Nazadnje sva se slišala nedolgo pred njegovo smrtjo, in to trikrat v istem dnevu. Pripetljaj bi lahko bil neprijeten, če ga ne bi Janez s svojo neskončno občutljivostjo tako nežno izpeljal. V svojem ravno objavljenem poročilu o njegovi knjigi *Odrešenje* sem namreč zapisal, da je bil prisilno mobiliziran v nemško vojsko kot dvaindvajsetletnik, čeprav je bil ob vpoklicu na urjenje v državno delovno službo v resnici star šele sedemnajst let, (še ne) dvaindvajset let pa je bil star šele ob vrnitvi iz ujetništva leta 1946. V prvem klicu se mi je navdušeno zahvalil za zapis, v drugem, nedolgo zatem, mi je po dolgem predhodnem opravičevanju le povedal za napako, ki sem jo zagrešil in ki naj bi jo, če se le da, popravil, v tretjem klicu pa se mi je ponovno opravičil in še enkrat vse pojasnil, da ga ja ne bi narobe razumel ... Seveda sem ga razumel prav, le popravek podatka, ki je bil zanj tako pomemben, za tipično uredniško pamet pa bolj ali manj nepomemben, bi bilo skoraj nemogoče doseči. Zdaj lahko le upam, da mi te površnosti ni zameril ...

Ko sem ga nekoč v telefonskem razgovoru vprašal, kako sta z Lojzko, mi je odvrnil: »Morava zdržat ...« Verjamem – in tudi vem – da so bila njegova pozna leta več kot samo poskus »zdržati«. Bila so logično nadaljevanje in zaključek njegovega plodnega, ne vedno umirjenega in notranje bogatega življenja, ki je bilo vselej sposobno obrniti se navzven, se iskreno zagreti, občudovati in živo popisati njegove različne, tako smešne kot žalostne pojave. Občutiti je znal »vrvenje življenja«, kot sem nekoč naslovil zapis o njegovi dramatiki, a ga tudi z mirno roko – in lepim, sočnim jezikom, polnim že pozabljenih tančin – prelitil na papir, v prostor in čas, ki je z njim minil, a bo hkrati ostal zapisan nekje globoko v nas.

Blaž Lukan

Tisoče lepih spominov

KULTURA

Z gospodom Janezom in gospo Lojzko sem se prvič srečala leta 2003, ko sem z možem pomagala urejati vrt pri njuni hiši. Že takrat sem začutila, da sta posebni osebi – izžarevala sta prijaznost in toplino na eni strani ter samozavest na drugi. Moja pomoč je trajala 16 let vse do gospodove smrti letos; prerasla je v poseben odnos, postali smo prijatelji.

V začetku našega poznanstva sta gospod Janez in gospa Lojzka živela v Celju in sta samo občasno obiskovala Slovenj Gradec. Gospod je še sam vozil avto in se vozil po vsakodnevnih opravkih. Čez nekaj let sta ostala v Slovenj Gradcu. Ko si je zaželel v Celje v svoje stanovanje, je poklical in rekel: »Ivica, prosim, pridite k Lojzki, ker moram nujno v Celje poiskati neke stvari, ki jih potrebujem za mojo novo knjigo.«

Včasih je bil tudi dogovorjen z gospodom Pušavcem. Vedno sva nestrpno čakali, da se je oglasil, da je srečno prispel. Ko ni več vozil avtomobila in sem ga prvič pripeljala iz Celja, je rekel gospe Lojzki: »Ivica vozi hitro, vendar previdno.«

Komaj je čakal pomlad, da je lahko začel z delom na vrtu. Rekel mi je: »Vi mi boste suho listje in dračje znosili na vrt, kuril bom sam. Že od mladosti mi je to velik užitek.«

Gospa Lojzka se je tega vedno bala, saj je veljalo, da sredi naselja ne smeš kuriti. Gospod Janez je kuril ne glede na to, da je

Janez Žmavc na svojem vrtu

bila cela okolica zadimljena. Ko smo lopatili vrt, je natančno pokazal, v kakšni razdalji morajo biti fižolovke – sajenja in luščenja fižola ni dovolil opraviti nikomur drugemu. Ko je bilo to opravilo zanj vedno težje, je prišel k meni na vrt, se usedel na odrezan kos lesa in gledal, pozneje pa je opazoval delo samo skozi okno.

Naše druženje je bilo povezano z vsakodnevnimi opravki: gospoda sem vozila v trgovino, bolnišnico, na literarne večere ... Prvi spomin, ki dokazuje gospodovo simpatičnost, je povezan s trgovino. V marketu sva naložila poln voziček, ko se je spomnil, da morava kupiti še čaje. Rekla sem mu, da bova šla po njih, samo bova voziček pustila pri blagajni. Gospod Janez je odgovoril: »Voziček morava peljati s seboj, drugače ga nama bodo ukradli.«

Velikokrat sva se peljala v mesto, največkrat v *Cerdonis*. Vedno se je veselil pogovora z gospo Majdo in gospo Danico. Po tem sva morala na kavo v *Mercator*, čeprav se nama je že mudilo na kosilo.

»Raje se odpovem kosilu kot pa kavi,« je odločno rekel.

Ob kavi mi je vedno pripovedoval, kako nastaja nova knjiga in kakšen bo naslov.

»Gospodu Golobu še nisem povedal, da pišem,« mi je mimogrede povedal.

Kadar je pisal, je vedno poslušal svojo najljubšo glasbo in ni dovolil, da kdo vstopa v njegovo sobo, sploh pa da se trka na vrata, saj on sam ve, kdaj mora v kuhinjo.

Usedel se je na svoj stol, vidno utrujen, in rekel: »Ivica, prosim, dajte mi kapljice v oči ... Ali imate umite roke?«

Včasih je tudi zaskrbljen dodal: »Cel dopoldan že iščem rokovnik, nikjer ga ni, prosim, poiščite ga.«

Vedno se je vse našlo in on je zadovoljno rekel: »Vi ste čarovnik. Ta teden bom končal s pisanjem, to bo moja zadnja knjiga, ne bom več pisal ...«

Potem sva šla skupaj v sobo in pospravila knjige ter zapiske, ki so ležali po tleh. Vsak listič sva pregledala in vse shranila na

mizo, nič nisva zavrgla. Šele pozneje, ko mi je popolnoma zaupal, sem lahko šla sama v sobo in pospravila.

Gospod Janez je vedno pripovedoval o svoji mladosti: da je bil ministrant v cerkvi, kar mu je bilo zelo všeč – bil je prepričan, da bo župnik; kako je prijateljeval s Kajuhom in kako so ga z 18 leti mobilizirali v nemško vojsko. Vojne se je z grozo spominjal, o njej je veliko pripovedoval in jo opisal v svojih knjigah. Vsa ta pripovedovanja so ostala v meni ...

Ko sem nekoč pospravljala njegovo sobo, sem zagledala majhno pištolo pod blazino. Otrpnila sem od strahu, nisem si upala povedati gospe Lojzki, da je ne bi bilo strah. Vsak dan sem imela v mislih ta dogodek, nisem vedela, kaj naj naredim. Na dvorišču je vedno hodila mačka in zalezovala ptice. Kar naenkrat sem zagledala pištolo v Janezovi roki, pomeri je in slišala sem pok. Vsa otrpla sem pogledala in videla, da je bila samo strašilka. Po tem dogodku sem si oddahnila in povedala gospe Lojzki, kako me je skrbelo.

Lojzka in Janez ob jubileju, 2004

Vsak petek sem prinesla časopis, v katerem je bil TV-spored za cel teden. Gospod Janez je vedno pogledal, kdaj bo na programu klasična glasba in kakšen dober film. Vedno sem ga občudovala in z odprtimi usti poslušala, se čudila, koliko skladateljev in imen njihovih skladb je poznal, pa slikarje, pisatelje, pesnike in njihova dela. Sam je bil pisatelj, pesnik, slikar, govoril je angleško, francosko, se učil igrati violino – kako malo je takšnih ljudi, sem si vedno mislila.

Veliko smo se pogovarjali, gospodovi duhovitosti sem se velikokrat nasmejala. Včasih je pogledal in rekel: »Lojzika, danes si tako lepa.«

Pri njegovi zadnji knjigi *Ob jaslicah* mu je zdravje začelo nagajati, vendar se ni pustil, vse fotografije, ki so v knjigi, sva šla skupaj povečat k fotografu. Potem se je zdravje slabšalo, tako da sem gospodu pomagala. Govoril mi je, kam naj vstavim fotografije in kako bo videti knjiga, prosil, naj pokličem gospo Marijo Osterman iz založbe.

Rekel mi je: »Vi ste od začetka sodelovali pri tej knjigi in točno veste, kako mora izgledati. Kar sami se pogovorite z gospo Marijo in ji povejte, da nisem našel ostrivca na tipkovnici in naj popravi francoske besede.«

Tisti dan, ko je prišla gospa Marija, sem jo peljala k gospodu Janezu, da ji je še sam razložil, naj popravi francoske besede.

Ko sem sedela pri njegovi postelji in sva se pogovarjala o knjigi, mi je dejal: »Vedno sem vstajal ob enih ponoči, takrat sem najlažje pisal, sedaj tega ne morem več in mi je hudo. To je zadnja knjiga, ki sem jo napisal, sedaj bom začel slikati, vi mi boste pa pomagali.«

Ko je že zelo bolan ležal v postelji, se je vedno zbudil ob enih in postal nemiren, začel je klicati Lojzko ali mene, da sva ga pomirili. Svoje zadnje knjige ni videl. Mislim, da bi bil zadovoljen in bi rekel: »Vesel sem, da sem spoznal gospoda Goloba in da so moje knjige bile natisnjene.«

Hvaležna sem za vse trenutke, ki sem jih preživela v njegovi družbi, veliko je bilo takih, ki jih ne bom nikoli pozabila.

Ivica Borko

Srečanja z Janezom

KULTURA

Hodil sem v tretji letnik kranjske gimnazije, v *Prešernovem gledališču* nisem izpustil nobene predstave. *Teden slovenske drame*, na katerega sem tisto leto šel prvič, je pripeljal v kranjsko gledališče predstave vseh slovenskih gledališč, v katerih sem užival široko razprtih oči gimnazijca in si ustvarjal fantazijske miselne svetove, ki sem jih sestavljal med podoživljanjem predstav med nočno hojo domov, ko sem iskal v predstavi pomene in sporočila, podoživljal čustva in odstiral pot svojim obzorjem. Gledališče me je tisto leto začaralo in pocahnalo.

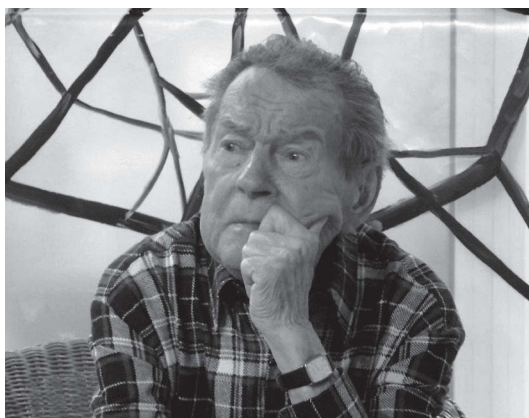
Februarja 1979. je celjsko gledališče gostovalo v Kranju s predstavo *Pindarova oda* Janeza Žmavca in v režiji Francija Križaja. Bilo je veliko snega, če je moj spomin zanesljiv, avtobusa ni bilo, do Primskovega, kjer so v združnem domu postavili inscenacijo, je bilo iz Rakovice za eno uro hoje. Pritegnil me je zagoneten naslov. Odo starogrškega lirika Pindarja sem pred ogledom predstave nekajkrat prebral v berilu in tako vzpostavil pričakovanje, čeprav nedoločno. Predstava je bila čisto mimo mojih pričakovanj, a me je prevzela in šokirala v dobrem pomenu besede, imel sem kaj premlevati na poti domov. Iz gledališkega lista sem si zapomnil fotografijo treh moških: Križaja, Lampreta in Žmavca. In nikakor se nisem mogel odločiti, kateri je Križaj, kateri Žmavc. Janezu sem potem čez desetletja povedal, da je pravzaprav on boter moji celjski usodi, kajti s predstavo *Pindarova oda* je celjsko gledališče od tedaj postalo v moji zavesti pojem modernega in provokativnega dramskega gledališča, zato sem poln upanja in pričakovanj odšel v Celje, ko se je pokazala priložnost.

Desetletje kasneje sem Janeza še ujel za rep v celjskem gledališču, kamor sem prišel za gledališkega lektorja, Janez pa je odhajal v pokoj. Z Vinkom Möderndorferjem smo naredili še predstavo po Vinkovem besedilu *Camera obscura*, pri kateri je bil Janez zadnjič v vlogi praktičnega dramaturga. Potem se je Janez z Lojzko počasi začel umikati v Slovenj Gradec in smo se srečevali samo še na premi-

erah ali kakšnih posebnih gostovanjih v celjskem gledališču. Vedno smo se pogovarjali o predstavi, ki smo jo gledali. Nato so stiki z Janezom izzveneli.

Čez nekaj let me je presenetil z novico, da je izdal knjigo, spomine na otroštvo in odraščanje v Šoštanju ter leta, ko je bil kot posili vojak v nemški vojski v drugi svetovni vojni. Takrat sem bil že nekaj let domoznanec v celjski knjižnici, tematika posili vojakov v nemški vojski je bila deležna nekaj knjižnih objav in Janezova se mi je zdela interesantna za celjsko publiko, pa sva naredila odmevno predstavitev knjige *Otok Walcheren* v celjski knjižnici. Tej predstavitvi sta sledili še dve drugi, kajti Janez je od *Otoka* naprej do letos vsako leto pri svojem dobrem angelu založniku Golobu izdal vsaj eno knjigo, bodisi da je popravil kakšen svoj stari gledališki tekst bodisi je iz predala ali iz v reviji objavljenega svojega gledališkega besedila sestavil nov gledališki tekst, za katerega pa mu ni bilo mar, ali bo kdaj uprizorjen ali ne. Po teh predstavitev sva se zblížala. Vedno, kadar je iz Slovenj Gradca sam z avtom priromal v Celje po opravkih, se mi je najavil v knjižnici in sva šla v kavarno posedet in se pogovarjat ob zelenem čaju. Imenoval me je »moj mladi prijatelj« in jaz sem ga doživljal kot svojega najstarejšega prijatelja. Med nama je 38 let razlike, ampak pogovarjala sva se včasih kot vrstnika in včasih kot zarotnika, ki imata enako mnenje in enak gnev do nerazumnih dejanj. A takšna srečanja so bila vse redkejša, za Janeza je bila pot iz Koroške predolga in prenaporna, nazadnje je prišel v spremstvu svojega angela varuha Ivica, nato sem vsako leto enkrat ali dvakrat na leto k njemu in Lojzki prihajal na dolge popoldneve v njuno hiško na Podgorski cesti. Takrat se je med nami zgodila medsebojna zaupnost, ki traja.

2014. je Janez obrnil devetdeset let, obljubil sem, da bom ob tem pripravil spominsko razstavo o njem, a to sem lahko storil šele naslednje leto. Na otvoritev v celjski knjižnici je prišlo veliko nekdanjih Janezovih gledaliških kolegic in kolegov, prišli so tudi

Janez Žmavc (foto Jerneja Golob)

nekateri Slovenjgradčani. Janez je bil vesel in zadovoljen, godilo mu je. Ob razstavi sem z igralkami in igralci amaterji pripravil priredbo Janezove *Pindarove ode* za radijsko igro v živo. Gledalci so jo dobro sprejeli, Janeza se pa spomnim, da je bil že utrujen od vsega, ura je bila pozna. Razstava je tisto leto iz celjske pripotovala tudi v slovenjgraško knjižnico.

Zadnja leta so bili moji obiski pogostejši in posedanja v Lojzkini in Janezovi kuhinji vse daljša, pogovori z Janezom skoraj nemo-goči, ker je vedno slabše slišal, Lojzkina pripovedovanja pa tako smiselna, slikovita in modra, umirjena, kakor da bi bral nekoga knjigo življenja. Vsakič sem se poslovil z blagim občutkom, kakor da odhajam iz povesti o dobrih ljudeh.

Ko sva se še lahko pogovarjala in poleti sedela v senci pred trato, sem iz radovednosti Janeza spraševal vse mogoče ... Kakšne neverjetne kombinacije in srečanja so bila v njegovem življenju! ... O gledališču ni želel veliko govoriti, najraje se je pogovarjal o tem, kaj delava vsak na svojem, o načrtih, vedno

Janez bere v slovenjgraški knjižnici

je pohvalil moje stripe, ki sem mu jih prinesel, jaz pa sem vrtal v njega, zakaj je kaj napisal, kakor je napisal. Nikoli ni razlagal, o sporočilih sva se pogovarjala ali pa sva molčala, oba vedoč, da vsak lahko stvari vidi po svoje. In da je on našel svoj mir, ker je z gledališkimi igrami svoje povedal, čeprav še ne vsega, zdaj pripravlja še nove proze, variacije že nekajkrat povedanega ... da bo vse čim bolj res in resnica. Ne pred človeškimi zakoni, ampak pred zakoni stvarstva, o katerih smo se včasih menili v troje z Lojzko in v njihovi luči tehtali naša življenjska naziranja in dejanja. Občutja varnosti, gotovosti, ki sem jih vsakič doživljal z njima, so božala mojo anarhistično dušo in me vsakič znova soočila z vrhovnim smislom življenja, ki mi je bil po definiciji tuj - o ljubezni ljudje med seboj ne govorimo (radi), moški bržkone še bolj, pravzaprav ob tem občutimo nelagodje, ki ga je Carver točno ubesedil v naslovu svoje zgodbe *O čem govorimo, kadar govorimo o ljubezni*. Ljubezenski odnos med moškim in žensko se pokaže kot osrednji motiv in eden od osrednjih gibalcev Janezovih gledaliških iger, kar se mi je odstrlo v branju za nazaj. Janez je bil tudi izrazito moderen dramatik, ki je našel potrditev za svojo dramsko pisavo pri angleških sodobnikih, še najbolj pri Pinterju. In vprašanje je, če bi se Janezu zgodila ljubezen do vsega angleškega, če ne bi bil prisilno mobiliziran in poslan na otok v nizozemskem morju in se mu je potem odvrtelo, kakor se mu je. Pravzaprav je z informacijami o otoku Walcheren angleški obveščevalni službi bistveno prispeval k hitrejšemu zaključku zavezniškega izkrcanja poleti 1944. Meni se je zdelo to tako imenitno, da sem ga nagovarjal, da bi o tem posneli dokumentarni film, pa Janezu ni bilo do kamere in mikrofona.

Zadnjič smo se v troje pogovarjali popoldne zadnji dan lanskega leta. Kakor vedno. Le Janez je bil bolj tiho in razbiral misli iz posameznih besed, ki jih je ujel med Lojzko in menoj. Lojzka mu je znala tudi prevajati tako, da je razumel kontekst in se je lahko čutil udeleženega v pogovoru, ne le prisotnega. Miren in utrujen. Zbogom z vsem. *Bom kot kakšna zvezda, ki je pokurila svoje gorivo, ne da bi vedela, za kaj.*

Marijan Pušavec

Bil je in pripovedoval mi je

Za Janeza Žmavca sem prvokrat slišala v svojih srednješolskih letih, ko so na Šolskem centru v Slovenj Gradcu pod mentorstvom Andreja Makuca uprizorili njegovo *Podstrešje*. Kmalu po tistem sta z ženo Lojzko pričela preživljati vse več časa v hiši na Podgorski cesti v Slovenj Gradcu, ki jo je domačinka, Lojzka, podedovala po mami, dokler se nista v nekaj letih vanjo dokončno preselila. V skrivnostno hišo, opečnate barve. Dve skrivnostni osebi, ki sta burili domišljijo. Posedali smo kdaj na vrtu sosednje Zupančičeve hiše in tu in tam ju je bilo dano opaziti. Veliko o njiju ni imel povedati nihče. Da sta umetnika, profesorja, so rekli, in da sta se preselila iz Celja.

To so moji prvi spomini na Janeza. Življenje je najine poti začelo prepletati mnogo let kasneje, ko me je kot knjižničarko domoznanko kdaj obiskal, poklical, da sem mu poiskala ali pripravila kakšno gradivo. In četudi sem ob vsaki predstavitvi njegovih objav in kasneje knjig tako ali drugače aktivno sodelovala, je bila resnična zaveznica v knjižnici temu šarmantnemu gospodu tisti čas Cilka, naša tajnica, in obenem tudi tajnica *Odsevanj*, koroške revije za leposlovje in kulturo, kasneje tudi kulturnega društva, v katerem je Janez aktivno sodeloval. In objavljaj v reviji. Do zadnjega je Cilki izkazoval hvaležnost in mi vsakič naročal pozdrave zanjo.

Datum rojstva najine zaveze pa je 17. april 2015, ko smo v knjižnici z nekajmesečno zakašnitvijo obeležili Janezovih 90 let. Odtlej sva se srečevala pogosteje. Tudi zato, ker je v svojih zadnjih sedeminštiridesetih mesecih pisal kot za stavo in je vsa svoja dela premierno predstavljaj v knjižnici. V čast mi je bilo, da sem bila vredna njegovega zaupanja, da sva skupaj pletla potek dogodkov, še bolj, da sem bila izbranka skupnih izvedb. Koliko spominov se mi utrinja!, ki mi priključajo nasmeške. Kakšno tremo je imel pred mikrofonom – vse bolj ga je zapuščal sluh in nikakor ni bil navdušen nad slušnim aparatom, ki mu je zaradi ozvočenja povzročal silovita piskanja v ušesih, kar je povzročalo, da ni dobro slišal vprašanj ali pa je govoril mimo mikrofona ... Vsakič me je s prosečimi očmi povprašal, a bova morala imeti mikrofona ... Spominjam se, da sem mu enkrat vsa vesela razodela, da bo pa imel naglavni mikrofona in da tako ne bo bojazni, da bo govoril mimo. Zdel se je potolažen. Pa ne za dolgo. Čez nekaj ur me je poklical in odločno

rekel: »Draga, tega hudiča pa jaz že ne bom imel na glavi! To pa ne bo šlo. Raje nimam predstavitve, kot pa da sem tak pred ljudmi. So me enkrat tako naštimali v Šoštanju, a veste, kak sem bil!? Kot kak vesoljec! Ne, ne!« In sva speljala tako, da sva ljudi povabila čim bližje in je šlo tudi brez mikrofona ... Bilo mi je smešno, a hkrati tudi neizmerno ganljivo, kako ga spričo njegovih let, palice in vseh drugih fizičnih tegob pa najbolj skrbi izgled z naglavnim mikrofonom ...

Po vseh predstavitvah in dogodkih, na katerih sem najbrž bolj kot on pričakovala večjo udeležbo in se mi je vsakič zamalo zdelo, da Slovenjgradčani ne prepoznajo njegove ustvarjalnosti ali pa vsaj, da so tako mačehovski in malomarni z izkazovanjem priznanja, me je ganilo, kako je bil Janez vedno navdušen, vesel vsakega med nami, rekoč: »Draga, vsi so prišli. Vsi moji. Zadovoljen sem.«

Tak je bil. Globoko hvaležen. Za svoje ljudi. Brez katerih, kot je rad poudaril, ga več ne bi bilo. Ne vem, če bom še kdaj v življenju srečala človeka, ki bi s tolikšno hvaležnostjo in tolikimi presežniki govoril in pel slavo ljudem, ki jim je bil hvaležen. Lojzki najprej. Ivici Borko. Andreju Makucu. Andreju Golobu. Mariji Osterman. Marijanu Pušavcu ... Kakšen zanos! In kakšen šarm, prvinski, morda prirojen, s katerim je znal zaigrati na srce, da si odšel od njega ves prevzet, ponosen, da ti je bilo dano z njim, ob njem posedeti, poslušati, samo biti. Morda se je kanček tega nalezal v gledališču še v časih, ko je bilo le-to med drugim še šola lepega obnašanja, retorike in umetne teatraličnosti, ki se je naselila tudi v zasebno življenje gledališčnikov. S kakšno radostjo je znal sprejeti človeka! Samo nasmiham se. Še posebej, kadar sem prišla nenajavljena v njegov dom, takrat je bilo vriska in vzhičenja ...

»O, Lojzka, lej, kdo je prišel, lej, lepota naju je obiskala ...«

Kako je znal! Da je to njegov najlepši rojstni dan, da je to najlepše darilo.

»O, da bom jaz jedel gobe za svoj rojstni dan! Kaj takega!« je žgolel po kuhinji.

»Še vedno se igra.«

Skoraj že slogan, ki smo mu bili nemalokrat priča, kadar je bilo govora o Janezu, je še kako točen in pravšen, a ne le za njegovo ustvarjalno delo, ampak je kipel iz vse njegove biti. Tako navdušenje, radost, veselje in iskrivost lahko spravi

Draga Ropič, Andrej Makuc, Marijan Pušavec in Andrej Golob na prireditvi za Janeza Žmavca.

iz sebe le otrok ali nekdo, ki ohrani čisto srce.

Saj ne, da bi zdaj v njegov spomin želela pretiravati s superlativi in hvalo, še kako vem, da mora človek skozi nešteto neljubih dogodkov, situacij, preizkušenj, da lahko in more postati Janez Žmavc. Vem, a tudi v kolikor ne vem, pa slutim in čutim, da je bil Janez še mnogo drugih Janezov, o katerih ni govoril, vsaj ne z menoj, kot ni govoril v zadnjih letih skoraj z nikomer o svojih celjskih letih, o svojem poklicnem življenju dramaturga ... Morda zato, ker ga to ni preganjalo, ker je to sproti predelal. Je pa znal pripovedovati o mladosti: mladost je tista, h kateri se s spominom venomer vračaš, ker so najmočnejši, še posebej, če jih zaznamuje vojna, ali pa preprosto zato, ker je mladost nosilka prvih izkustev, ker je prepolna entuziazma in ker, kot je rekel Eliot, ni človek nikoli toliko star, da se je ne bi spominjal.

Mnogo teh spominov sem slišala iz njegovih ust. Sedeč med njima, Lojzko in njim, v njuni kuhinji, sem bila poslušalka in Janez pripovedovalec. Govoril mi je z nezmotljivim spominom v času, ko je začenjala svetloba počasi odtekati z njegovega sveta in so se sence bohotele, raztezale in postajale vse daljše. Iztrgane slike, prebliški, utrinki nečesa, kar je nekoč živel ... Govoril mi je, največ in največkrat o svojem otroštvu, mladosti in dogodkih, ki so popisani v *Otoku Walcheren* in v zadnji drobni knjižici *Ob jaslicah*. Govoril, pripovedoval in se vračal v tisti čas, ga mrcvaril, tehtal, izvabljal podobe iz sirotke spomina, preverjal scela in do obisti tisočkrat globoko premišljene mnogolične zgodbe svojega življenja, dokler ni naposled vsakemu, še tako hudemu, neljubemu dogodku pred koncem našel smisla. Četudi je Janez vse te dogodke in zgodbe popisal in so ugledale luč sveta v tiskani obliki, me tolikokrat prešine, da bi jih ljudje morali sli-

šati iz njegovih ust in biti tako priča hkratno še njegovim kretnjam, očem, izrazu ... Res, kakšni pripovedni moči sem bila priča, kakšnemu magu zgodb o žarkih, ki so postali luč! Kot alkimist je Janez vse hudo v svojem življenju s preverjanjem resnice v ognju skrivnega procesa pozlatil in samega sebe transmutiral v neko višjo obliko zavedanja, katerega temelj sta ljubezen in čudežje.

»Bog je imel načrte z menoj,« mi je nekajkrat rekel v svojih zadnjih mesecih življenja, »in zdaj tudi vem in sem prepričan, da ima vsak človek svojega angela, ki ga čuva ... Kako bi sicer ostal živ v vojni prav jaz?« In zaključil: »Ni naključij. Samo bog je.«

Zato, četudi se morda domišljavo sliši, pa sama rada pomislim, da sem bila priča Janezovemu »pocahnanju z življenjem«. Neizmerno sem hvaležna za to izkušnjo. Najbrž je tiha želja slehernika med nami in je taka tudi moja tiha želja, da bi mi bilo dano, ko bo čas, oditi spravljena s seboj in z vsem, kar mi je bilo namenjeno doživeti, preživeti. Težka bo, vem, a saj ni treba takih častitljiv let, si rečem, le bistro glavo in časa, dovolj časa pred koncem, da se človek pomiri s seboj in s svetom. In z bogom. Kot se je Janez. To si skoraj upam reči.

V nedeljo, 17. marca, sem se vračala iz Pirana v Slovenj Gradec in prešinilo me je na poti, da moram v tednu pred nami do Žmavčevih dveh. Tudi zato, ker je bil pred vrati april in predstavitev Janezovih *Jaslic* v knjižnici. Naslednje jutro je poklicala Ivica. Morda sem nanj pomislila prav v hipu njegovega zadnjega blagega nasmeška, preden je za vedno zaprl oči. A zna biti tako, da samo želim verjeti.

Ob jaslicah smo pospremili v svet hkratno s spominskim večerom za Janeza Žmavca 8. maja v naši knjižnici. Jerneja Golob je pripravila ganljivo razstavo njegovih portretov, *KOR TV* pa je dogodek posnela, ga odlično zmontirala in opremila z glasbenim ozadjem Janezu ljubih skladb. Posnetek bo skupaj z njegovo literarno, rokopišno zapuščino v hrambi v slovenjgraški knjižnici.

Meni ostaja občutek vznesenosti in topline, ki me je spremljala po poti čez Štibuho do doma vsakič, kadar sem odhajala od Janeza in Lojzke. Toplina slovesa v lepem in po lepem. Ostaja Lojzka. Zdaj živi v domu starostnikov in zdaj mi pripoveduje ona. Vem, prereditko grem k njej, a kadar grem, se zavem, da sem hvaležna, da je Janez odšel pred njo. Močna ženska je. Modra. Častitljiva. Lepa. Ponosna. Bistrih misli in čiste-ga spomina! Kot da čaka, da svoje zapiše še ona. Včasih ji namignem, pa se samo skrivnostno nasmehne.

Draga Ropič

Moral bi pisati o pticah

(V iskanju izgubljenega miru)

KULTURA

Deževen poznopoletni dan na morju, z družino ravno na poti v muzej, ko mi zazvoni telefon. Kliče urednik *Odsevanj* in me opominja na obljubljeni prispevek o Janezu Žmavcu. Res je, ob drugem delu in sedaj na morju sem na obljubo pozabil. Mogoče ne čisto pozabil, ampak bolj potisnil v podzavest, kajti pisanje slavnih tekstov mi ne gre od rok. In kaj drugega kot slavnico bi naj napisal v spomin Janezu Žmavcu?

Ko smo si v muzeju ogledovali kip Apoksiomena, ki so ga koncem 20. stoletja odkrili, potem ko je vsa ta stoletja ležal na dnu morja, me prešine: ni Janez Žmavc ravno tako kar dolga leta bival med nami, pa se sploh nismo zavedali, kakšen dragulj imamo v soseščini? Za njim je bil bogat opus tako dram kot radijskih iger, vse iz celjskega obdobja, ki se je končalo v 80. letih. Ko se je po upokojitvi preselil v Slovenj Gradec, je nekako poniknil v ilegalo. Zato ni čudno, da mi je bil popoln neznanec, ko se je leta 2004 oglašil na založbi s predlogom za izdajo njegovega dela *Otok Walcheren*. Knjigo naj bi izdali skupaj z *Zavodom za kulturo Šoštanj*. Ponudba se mi je zdela zanimiva, pustil mi je rokopis, da bi ga prebral, preden se dokončno odločim. Zvečer sem ga nameraval na hitrico preleteti. A me je tekst posrkal vase in ga nisem odložil, dokler ga proti jutru nisem prebral do konca. Tako se je začelo najino sodelovanje.

Nekaj let zatem je prišel, kar nekako strahoma, z idejo o tisku njegovega novega dela, tokrat zbirke kratkih dram. Seveda mi je bil njegov strah v trenutku jasen. Kdo pa danes še bere dramska dela? Ne glede na to sem mu obljubil natis. Kot bi s tem odprl zapornico na jezu: vsakokrat, ko je prinesel nov rokopis, je omenil še enega, ki ga ima že skoraj končanega. Tako smo po letu 2011 vsako leto izdali vsaj eno njegovo delo, oziroma, če smo katero leto zamudili, sta naslednje leto izšli dve. Rekord smo dosegli v letu 2017, ko smo izdali kar tri njegove knjige. Tako je postal Janez Žmavc hišni avtor, *Založba Cerdonis* njegova osebna založba. Skupno smo v petnajstih letih izdali enajst njegovih knjig.

Zadnja leta sem ga nagovarjal, naj napiše nadaljevanje *Otoka Walcheren*, kajti po občasnih prebliskih je dal slutiti, da so bila tudi njegova leta po vojni bogata z dogodki, vrednimi ohranitve v pisni obliki. Ker je redno pisal dnevnik, mu uromanjanje tega časa ne bi smelo predstavljati težave. Nekaj delčkov iz tega obdobja je

zbral v zbirki zgodb *V iskanju izgubljenega miru* (2017). Vendar so mu tudi tu spominski prebliski služili predvsem za razmišljanja o smislu življenja, o nehanju in seveda o ljubezni, brez katere ni življenja. V zadnjem obdobju je velikokrat govoril o Bogu in o tem, kako vsak pride na svet z določenim namenom oziroma kako si orodje nevidnega sveta. Tu se je predvsem vračal na otok Walcheren, kamor ga je prinesla usoda in kako je navkljub nesposobnosti za vojskovanje na koncu kar pomembno vplival na razplet bitke za ta nesrečni otok. Kar je podrobneje opisal v delu *Odrešenje* (2018). Tudi v zadnjem delu (*Ob jaslicah*, 2019) se vrača v vojna in otroška leta, a v njem odkriva nekaj žensk njegovega življenja.

Pri tej zadnji knjigi se počutim krivega, ker Janez ni dočakal njenega izida. Ko je na začetku leta poslal tekst, se mi ga je zdelo premalo za knjigo, zato sem ga prosil, naj doda še kakšno poglavje. Dodal je nekaj pesmi in fotografij iz vojnega obdobja. Toliko, da smo knjigo lahko broširali. Žal je vse to zavleklo izid za nekaj mesecev. V tolažbo mi je, da je Janez vsaj korekturni izvod knjige dobil na smrtno posteljo.

To petnajstletno sodelovanje je povezano tudi z zanimivi dogodivščinami, da ne rečem anekdotami. Janez je tekste tipkal sam na star računalnik in jih k nam prinesel ali, potem ko je telo že slabelo, poslal prek gospe Ivica na stari disketi. Zadnja leta smo imeli v studiu samo še en računalnik, že skoraj muzejske vrednosti, ki je lahko prebral to disketo.

Običajno je nekaj dni zatem sledil klic, naj tisto zbrišemo, ker še ni dobro in bo poslal končno verzijo. In ko smo dobili „za prmej« končno verzijo, so včasih bili še potrebni popravki in tudi korekture so bile običajno močno rdeče. Perfekcionista je do konca pilil in iskal boljše izraze.

Slikar po duši je vedno prišel tudi z dodelano idejo o likovni podobi knjige in sam poskrbel za scenarij predstavitve knjige.

kljub telesnemu pešanju je njegov um ostal bister ter spomin neverjeten. Ko sem nekoč nekaj brskal po starih *Sodobnostih* in naletel na kritiko njegovega dela, sem mu to omenil na naslednjem srečanju. Čeprav sem sam do srečanja že pozabil, kdo je bil avtor in na katero delo se je kritika nanašala, se je takoj spomnil dela, kritika in tudi česa ta ni razumel. Po 30 letih!

Janez je redno pisal dnevnik in imel bogat

Zaveznika: Andrej Golob in Janez Žmavc
(foto Jerneja Golob)

arhiv. Celó iz vojnega časa mu je uspelo ohraniti marsikaj, tudi fotografije, ki smo jih uporabili za ilustracijo v zadnjih knjigah.

Dandanes se knjige prodajajo predvsem na predstavitev ob izidu. In tako so se pričela skupna romanja na predstavitve njegovih del. Praviloma smo vsako delo predstavili v njegovem rojstnem Šoštanju in v Celju, kjer je preživel večino službenih let, ter seveda v Slovenj Gradcu. Pri tem smo zelo dobro sodelovali s *Knjižnico Ksaverja Meška*, kjer je Draga Ropič pogosto prevzela tudi interpretacijo Janezovih del ali vodenje predstavitev. V Šoštanju je za predstavitve poskrbela neutrudna Milojka Komprij in v Celju Marijan Pušavec, nekdanji gledališki lektor v *SLG Celje*. Te predstavitve so nas prav spoprijateljile. Zlasti zanimiva so bila srečanja v Šoštanju, kjer se je srečal z vrstniki in prijatelji iz mladih dni. Obujanju spominov kar ni bilo konca.

Ob 90-letnici so na pobudo Marijana Pušavca v celjski knjižnici o njem pripravili razstavo *Še vedno se igram*. V okviru predstave so pripravili

li bralno uprizoritev dramskega dela *Pindarova Oda 2*, ki je ravno takrat izšla. Ob vračanju z uspele prireditve je z grenkobo pripomnil, da je ta počastitev predvsem rezultat prizadevanj prijatelja Marijana Pušavca. V občini Celje niso nikoli čutili potrebe za uradno obeležitev njegovega dolgoletnega dela v kulturi oziroma *SLG Celje*. Saj ni častihlepen, a človeku vedno dobro dene, če tudi okolje, v katerem živi, nekako potrди tvoja prizadevanja. Kot častnik angleške vojske, ki se mu je za podatke o otoku Walcheren prišel osebno zahvaliti s stiskom roke. Zato je še toliko bolj ponosen, da so ga Slovenjgradčani vzeli za svojega in mu priznanje izrazili z *Bernekerjevo nagrado*.

Vožnje na predstavitve in nazaj so sploh imele poseben čar. Na predstavitev se je Janez praviloma razživel in še na poti domov obujal spomine, tako da sem bil deležen podrobnejšega vpogleda v njegovo življenje. Vedno pogosteje se nama je priključila moja žena Jerneja, fotografinja, ki je z Janezom dobila hvaležen model. Za predstavitev zadnje knjige je lahko pripravila razstavo njegovih portretov. Tako tudi ta predstavitev ni minila brez Janeza, saj je bil povsod okoli nas.

V zadnjih letih sem ga večkrat obiskal na domu. Tam sem se поблиže seznanil z njegovo ženo gospo Lojzko, izredno pronicljivo damo, bogato zakladnico slovenjegraške zgodovine. Ob tem sem se spomnil, da mi je po eni predstavitvi Janezove knjige prof. Karel Pečko dejal: »Kakšna škoda, da se Lojzka ne loti pisanja spominov.« Na namig v tej smeri je samo zamahnila z roko.

In tu sem spet pri uvodu. Koliko je še med nami takšnih ljudi, ki so vsak zase majhen biser, a neodkriti počasi odhajajo. Tako je spomladi tudi Janez odšel tja, kamor vsi odhajamo.

Bil sem njihov in oni moji, družila nas je čista ljubezen prijateljstva, za katero nismo vedeli, kje ima korenine in kam nas pelje z vso to lepoto in duhovnostjo. (Ob jaslicah).

Andrej Golob

Otok Walcheren, 2005
Nekaj tretjega, 2011
Na kronanju v Budimpešti, 2012
Vstajenje Ivana Podkolesnika / Krista, 2014
Holandska kraljica / Pindarova oda, 2015
Pajkovo popoldne, 2015
Asmodej, Asmodej, 2017
Generalov otok, 2017
V iskanju izgubljenega miru, 2017
Odrešenje, 2018
Ob jaslicah, 2019

Bibliografija knjižnih edicij Janeza Žmavca pri slovenjegraški Založbi Cerdonis

Festival
mlade
literature
Urška
2019

The Slovene
Literary Festival
for Young Authors
Urška 2019

Slovenj Gradec, 11. in 12. oktober 2019

20 PESNIŠKA OLIMPIJADA

9. IN 10. NOVEMBER 2019 | DVOREC BUKOVJE, DRAVOGRAD

PESNIKUJTE Z NAMI!

Spremljajte naše
literarne dogodke do
velikega praznovanja!

@Festival.PesniskaOlimpijada

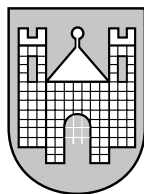
www.Pesniska-Olimpijada.si

PRAVIJO,
DA MORA IMETI
VSAK ČLOVEK
NEKAJ, KAR JE
DRAGO NJEGOVEMU
SRČU IN NJEGOVI
DUŠI, KAR IMA
RAD, KAR LJUBI.

TAKO
PRAVIJO IN
MORA BITI
PAČ
REŠNICA.

Mestna občina Slovenj Gradec

OBMOČNA IZPOSTAVA SLOVENJ GRADEC

Francetova 5, 2380 Slovenj Gradec

tel.: + 386 (0)2 88 12 460 / fax: + 386 (0)2 88 12 461

e-pošta: oi.slovenj.gradec@skd.si

Epigraf

Vsebinam urejamo obliko

**GRAFIČNO OBLIKOVANJE
UREDNIŠTVO
PRODUKCIJA TISKOVIN**

041 512 758
info@epigraf.si
www.epigraf.si

CerDONIS

Z A L O Ž B A

STARI TRG 278, SLOVENJ GRADEC

02 88 56 702, 041 627 496

info@cerdonis.si

www.cerdonis.si+info@cerdonis.si

ODSEVANJA - revija za leposlovje in kulturo

Izdajatelj in založnik: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec in Zveza kulturnih društev Slovenj Gradec, revija izhaja s finančno pomočjo Mestne občine Slovenj Gradec in JSKD

Uredniški odbor: Andrej Makuc (glavni in odgovorni urednik), Blaž Prapótnik (oblikovalec in tehnični urednik), Maja Martinc in Tatjana Knapp

Izdajateljski svet: Blaž Prapótnik, Jani Rifel, Andrej Makuc, Jože Potočnik, Niko R. Kolar, Martina Šisernik in Ivan Karner; nadzorni odbor: Franjo Murko (predsednik), članici Andreja Gologranc in Draga Ropič

Častno razsodišče: Niko R. Kolar, Ivan Karner in Marijana Vončina

Lektoriranje: Nina Vožič Makuc

Naslov: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec, Ronkova 4 (knjižnica), 2380 Slovenj Gradec

Fotografije: Tomo Jeseničnik, Primož Podjavoršek, Nika Hölbl Praper, Jerneja Golob, stalni sodelavci in arhiv Odsevanj

Grafično oblikovanje: Epigraf, Blaž Prapótnik, s. p., tel.: 041 512 758, info@epigraf.si

Distribucija: Cerdonis, d. o. o., Stari trg 278, Slovenj Gradec, tel.: 059 010 576, info@cerdonis.si

Produkcija: Epigraf

Naklada: 400 izvodov, september 2019 **Cena:** 7 EUR

Stanislav Makuc, *Na jalovini VII*, 2016,
kombinirana tehnika na platno, 80 x 60 cm

NA PLATNICAH

Zadnja stran:
Stanislav Makuc,
Variacija v rdečem, 2019,
akril na papir,
50 x 35 cm

Stanislav Makuc, *Sarkofag*, 2019,
kolaž na papir, 50 x 35 cm

Matthaeus Cerdonis de Windischgretz – Matevž Cerdonis iz Slovenj Gradca je prvi dokumentirani tiskar iz slovenskih krajev. Študiral je na Dunaju, postal baccalaureus in magister ter predaval na univerzi. V letih od 1482 do 1487 je imel svojo tiskarno v Padovi kot zadnji samostojni tiskar inkunabul. Izdal okoli 60 poljudnoznanstvenih knjig, prevsem za potrebe tamkajšnje univerze, med njimi nekaj izrazito humanističnih. Cerdonis je tiskal le z eno vrsto črk – z malo gotico – in namesto listov paginiral le polovične tiskovne pole. V NUK hranijo nekaj njegovih originalnih tiskov.

ps sit infotie frigida reliq medie
posiū. Quarto arguit sic aliq for
i pducit g° ei? lantū: nō ē inf
ps d mltus binb? intellectualib?
ib? fofay. ¶ In hac qōe erūt tres posiū
tōes qdā cū aliqb? dscriptōib?
tebūt solutōes & ¶ Quātū ad fīmū
āles: qdā accūtales. Subāl ē duplex
br būana. ¶ Z: nō q for subāl ei? tē
qntū ad ei? cē pīalū. z° qntū ad
q for subāl itēā pōt pīderari
tōe q of eē infātanca. z° q
ū r mēbrez q ifōma:ō forte ut
ome latitū: sū ūt vñū pedale
it q nō. ¶ Pīct albū nec nig
lectia q ē indīrigida reliq me
tū° ē infotie vō arguit sic aliq
ē infotie: antū: nō ē inf
ali q aliq ē fōmō? intellectualib?
tū: g° r. pz qñēn hac qōe er
ē indīfībile. f. itellect? bñan?:
bile r id est idīfībile q? qñbz
¶ Z° arguit sic aliq? fōme
na tenet q? si pūctūz ē infotie r
efotie: sic si. a. eēt vñū pedale
gra tū. a. non eēt albū nec nig
na ps sit infotie frigida reliq me
posiū. Quarto arguit sic aliq
i pducit g° ei? lantū: nō ē inf
ps d mltus binb? intellectualib?
ib? fofay. ¶ In hac qōe erūt tres posiū
tōes qdā cū aliqb? dscriptōib?
tebūt solutōes & ¶ Quātū ad fīmū
āles: qdā accūtales. Subāl ē duplex
br būana. ¶ Z: nō q for subāl ei? tē
qntū ad ei? cē pīalū. z° qntū ad
q for subāl itēā pōt pīderari
tōe q of eē infātanca. z° q
ū r mēbrez q ifōma:ō forte ut
ome latitū: sū ūt vñū pedale
it q nō. ¶ Pīct albū nec nig
lectia q ē indīrigida reliq me
tū° ē infotie vō arguit sic aliq
ē infotie: antū: nō ē inf
ali q aliq ē fōmō? intellectualib?
tū: g° r. pz qñēn hac qōe er
ē indīfībile. f. itellect? bñan?:
bile r id est idīfībile q? qñbz
¶ Z° arguit sic aliq? fōme
na tenet q? si pūctūz ē infotie r
efotie: sic si. a. eēt vñū pedale
gra tū. a. non eēt albū nec nig
na ps sit infotie frigida reliq me
posiū. Quarto arguit sic aliq
i pducit g° ei? lantū: nō ē inf
ps d mltus binb? intellectualib?

ps sit infotie frigida reliq medie
posiū. Quarto arguit sic aliq for
i pducit g° ei? lantū: nō ē inf
ps d mltus binb? intellectualib?
ib? fofay. ¶ In hac qōe erūt tres posiū
tōes qdā cū aliqb? dscriptōib?
tebūt solutōes & ¶ Quātū ad fīmū
āles: qdā accūtales. Subāl ē duplex
br būana. ¶ Z: nō q for subāl ei? tē
qntū ad ei? cē pīalū. z° qntū ad
q for subāl itēā pōt pīderari
tōe q of eē infātanca. z° q
ū r mēbrez q ifōma:ō forte ut
ome latitū: sū ūt vñū pedale
it q nō. ¶ Pīct albū nec nig
lectia q ē indīrigida reliq me
tū° ē infotie vō arguit sic aliq
ē infotie: antū: nō ē inf
ali q aliq ē fōmō? intellectualib?
tū: g° r. pz qñēn hac qōe er
ē indīfībile. f. itellect? bñan?:
bile r id est idīfībile q? qñbz
¶ Z° arguit sic aliq? fōme
na tenet q? si pūctūz ē infotie r
efotie: sic si. a. eēt vñū pedale
gra tū. a. non eēt albū nec nig
na ps sit infotie frigida reliq me
posiū. Quarto arguit sic aliq
i pducit g° ei? lantū: nō ē inf
ps d mltus binb? intellectualib?
ib? fofay. ¶ In hac qōe erūt tres posiū
tōes qdā cū aliqb? dscriptōib?
tebūt solutōes & ¶ Quātū ad fīmū
āles: qdā accūtales. Subāl ē duplex
br būana. ¶ Z: nō q for subāl ei? tē
qntū ad ei? cē pīalū. z° qntū ad
q for subāl itēā pōt pīderari
tōe q of eē infātanca. z° q
ū r mēbrez q ifōma:ō forte ut
ome latitū: sū ūt vñū pedale
it q nō. ¶ Pīct albū nec nig
lectia q ē indīrigida reliq me
tū° ē infotie vō arguit sic aliq
ē infotie: antū: nō ē inf
ali q aliq ē fōmō? intellectualib?
tū: g° r. pz qñēn hac qōe er
ē indīfībile. f. itellect? bñan?:
bile r id est idīfībile q? qñbz
¶ Z° arguit sic aliq? fōme
na tenet q? si pūctūz ē infotie r
efotie: sic si. a. eēt vñū pedale
gra tū. a. non eēt albū nec nig
na ps sit infotie frigida reliq me
posiū. Quarto arguit sic aliq
i pducit g° ei? lantū: nō ē inf
ps d mltus binb? intellectualib?

ISSN 0351-3661

9770351366001